

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΑΡΙΑ ΓΚΟΥΤΗ

Ο ΑΠΟΛΛΩΝ ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΠΟΛΥΖΩΙΔΗ
ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ
ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΣΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	3
 ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
Συνθήκες παραγωγής των ιδεών στον <i>Απόλλωνα</i> .	
α. Το καποδιστριακό κράτος απότοκο της επανάστασης.....	5
β. Η θέση των παραδοσιακών δυνάμεων.....	10
γ. Νεωτερικοί φορείς.....	13
δ. Στοιχεία αντιπολιτευτικής δράσης στην καποδιστριακή πολιτική.....	21
ε. Έκδοση και διάδοση του <i>Απόλλωνα</i> : Προγενέστερα έντυπα πολιτικού χαρακτήρα.....	42
 ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Θεματολογία του <i>Απόλλωνα</i>	53
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	 85

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η εργασία αυτή προσπαθεί να εξετάσει τον κόσμο των λογίων στο αστικό περιβάλλον της Ύδρας μετά την Επανάσταση και κατά την καποδιστριακή διακυβέρνηση, όπως αυτό αποτυπώνεται στα τεύχη της εφημερίδας *Ο Απόλλων*, που εκδίδει ο Αναστάσιος Πολυζωίδης, από την Ύδρα το 1831. Η προσέγγιση του θέματος εγείρει αρχικά κάποια ερωτήματα σχετικά με τους όρους διαπραγμάτευσης, την λογική της αντιπαράθεσης και τις ιδιαιτερότητες που της προσδίδει ο χώρος με κυρίαρχη την ριζική αλλαγή που επιφέρει ο πόλεμος στο πλαίσιο ιδιαίτερων ιστορικοκοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας. Τα άρθρα του Α. Πολυζωίδη και των συνεργατών του διατυπώνονται διαμεσολαβημένα από τις ανατροπές που επέφερε η επανάσταση και η προσαρμογή των ατόμων στις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας παρουσιάζεται το πλαίσιο στο οποίο ερμηνεύονται στα κείμενα του Πολυζωίδη τα διακυβεύματα της εποχής που γράφονται. Η μελέτη των κειμένων προϋποθέτει την ανασυγκρότηση των όρων της αντιπαράθεσης εν όψει της συγκρότησης του εθνικού τύπου κράτους. Τα στοιχεία που περιγράφουν την κατάσταση μετά την έλευση του Καποδίστρια είναι χρήσιμα εφόσον δίνουν μια εικόνα για την αντιπολιτευτική δράση των συνταγματικών μέχρι την έκδοση του *Απόλλωνα*. Η θέση των ατόμων και των συλλογικοτήτων απέναντι στην καποδιστριακή πολιτεία μας απασχολεί στο μέτρο που αυτή καταδεικνύει την ιδεολογία τους και καθορίζει την δράση τους. Οι ομάδες που είχαν σχηματιστεί κατά την επανάσταση συνασπίζονται στην αντιπολίτευση και αντιμετωπίζουν τον Καποδίστρια σαν επιβολή εξωγενών συμφερόντων. Το αρνητικό κλίμα οξύνεται και η σύγκρουση αποσαφηνίζεται μετά την Ιουλιανή επανάσταση στο Παρίσι και άλλα εξωτερικά πολιτικά γεγονότα, που γνωστοποιούνται στο εσωτερικό.

Η έκδοση της εφημερίδας του Πολυζωίδη συντελείται το τελευταίο έτος της διακυβέρνησης Καποδίστρια. Έχουν προηγηθεί γεγονότα που πυροδότησαν την αντικυβερνητική δράση. Έτσι, η παραγωγή των ιδεών που διατυπώνονται στον *Απόλλωνα* είναι σε άμεση συνάρτηση με την δυναμική της αλλαγής που επέφερε η επανάσταση ως πολιτική και πολιτισμική εμπειρία. Η θέση των παραδοσιακών δυνάμεων έρχεται σε αντίθεση με αυτή των νεωτερικών φορέων. Οι πρώτοι δεν εγκατέλειψαν την

λογική του προύχοντα κατά την επανάσταση και διεκδίκησαν προσβάσεις στην εξουσία καθώς και την υλική ανταμοιβή του «ηρωισμού» τους, αντλώντας τα επιχειρήματά τους από την θέση που κατείχαν στην προεπαναστατική κοινωνία. Η ανατροπή της οθωμανικής κυριαρχίας δεν συνεπάγεται στην περίπτωση τους την ανάγκη για κοινωνική και πολιτική μεταβολή. Ένας διαφορετικός τρόπος ζωής και οι συνέπειές του εντοπίζονται στους νεωτερικούς φορείς και στα νησιά που λόγω της κινητικότητας που επικρατεί εκεί, είναι δέκτες των επιδράσεων της δύσης. Η ανάδειξη των συνθηκών που καλλιέργησαν τη νεωτερικότητα και το ιδεολογικό πλαίσιο της είναι σημαντική για την κατανόηση των όρων της αντιπαράθεσης, που διαμορφώνεται ανάμεσα στις δύο πλευρές. Ωστόσο, ο συνασπισμός των αντικρουόμενων τάσεων μετά την έλευση του Καποδίστρια προκαλεί ερωτήματα σχετικά με τις νέες συνθήκες της αντιπαράθεσης.

Ο Πολυζωίδης χρησιμοποιώντας το νεωτερικό όργανο του Τύπου διατυπώνει τις θέσεις της αντιπολίτευσης. Διαβάζοντας τα τεύχη του *Απόλλωνα* ανασύρουμε θέματα διαπραγμάτευσης, όπως η δικαιοσύνη, η ελευθεροτυπία και το δικαίωμα ψήφου, τα οποία συμβάλλουν στην κατανόηση του ιδεολογικού πλαισίου στο οποίο κινείται η αντιπολίτευση, δεδομένων πάντα των ανατροπών που συνεπάγεται η αποσάρθρωση της οθωμανικής κυριαρχίας και η συγκρότηση νέων δομών εξουσίας μέσα από την επανάσταση.

Αναζητάμε λοιπόν, το ρόλο που διαδραματίζει η συγκεκριμένη εφημερίδα, την ιστορική συνθήκη κατά την οποία παράγεται ως αντιπολιτευτικό όργανο και το πως νοηματοδοτείται μέσα από αυτό τον ρόλο η δράση των ατόμων και των συλλογικοτήτων. Μια ανασύσταση της συγκρότησης των επιχειρημάτων των δικτύων των φιλελεύθερων που δρουν στον συγκεκριμένο χώρο, στο αστικά προσανατολισμένο νησί, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον δεδομένου ότι οι ιστορικοκοινωνικές συνθήκες διαμορφώνουν ένα νέο πεδίο διεξαγωγής της πολιτικής αντιπαράθεσης.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Συνθήκες παραγωγής των ιδεών στον *Απόλλωνα*.

α. Το καποδιστριακό κράτος απότοκο της επανάστασης.

Η ελληνική κοινωνία στην εποχή του Καποδίστρια κληρονομεί όλες τις θεσμικές αλλαγές και τις κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις που έφερε η Επανάσταση. Το κενό εξουσίας που προέκυψε με την κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας έπρεπε να καλυφθεί από τους φορείς της εξουσίας της Επανάστασης. Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα ήταν η πολιτειακή μορφή του νέου κράτους μετά τις κοινωνικές ζυμώσεις και τις εξωγενείς επιδράσεις (π.χ. ο βρετανικός φιλελευθερισμός)¹, που είχαν διαμορφώσει ένα νέο πολιτικό πεδίο διεκδικήσεων και συγκρούσεων. Υπήρχαν πολλά αλληλοσυγκρουόμενα πρότυπα και ο εναρμονισμός των αντιθέσεων που αυτά προκαλούσαν κατά την διάρκεια του πολέμου ήταν δυσχερές. Επιπλέον, επικρατούσε σύγχυση ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή των εννοιών και των όρων του νέου πολιτεύματος. Ταυτόχρονα, σε ένα νέο πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης αναπτύχθηκε και διευρύνθηκε η επικοινωνία και η συμμετοχή. Στο ίδιο πλαίσιο προϋπήρχε θεσμικά το σύγχρονο- συγκεντρωτικό κράτος, αυτό που ευαγγελίζονταν τα συνταγματικά κείμενα των Συνελεύσεων του Αγώνα.

Στην Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας του 1827² είχε τεθεί το ζήτημα του φορέα της εκτελεστικής ή νομοτελεστικής εξουσίας. Οι αντιπρόσωποι κατέληξαν να εισηγηθούν τον θεσμό του Κυβερνήτη εξαιτίας της ανάγκης για ενιαία κεντρική εξουσία και για εκπροσώπηση της χώρας ενώπιον των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ο Κυβερνήτης ορίστηκε ως «απαραβίαστος» για επτά χρόνια για να επικυρώνει τα προβουλευματα, δηλαδή τα νομοσχέδια. Διατηρούσε το δικαίωμα αναβλητικού veto έναντι της Βουλής, αλλά χωρίς να μπορεί να την διαλύσει.

¹ Rosen Frederick, *Ο ελληνικός εθνικισμός και ο βρετανικός φιλελευθερισμός*, μετ. Μ-Χ. Χατζηϊωάννου, Κ.Ν.Ε.- Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 1998.

² Αλεβιζάτος Κ. Νίκος, «Τα συντάγματα του Αγώνα, 1821-1828», στο : Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.3, σ.171-182.

Ο ακριβής προσδιορισμός των αρμοδιοτήτων του Κυβερνήτη αντανακλά τη δυσπιστία των πληρεξουσίων για την ενδυνάμωση της εκτελεστικής εξουσίας.³ Τα μέλη της θα ανανεώνονταν κάθε τρία χρόνια μετά από εκλογές. Η ισχυρή Βουλή που κατασκευάστηκε, ταυτόχρονα και θα περιόριζε τον Κυβερνήτη και θα προστάτευε τα συνταγματικά κεκτημένα του Αγώνα. Το αρτιότερο και πληρέστερο συνταγματικό κείμενο θέσπισε κυρίως την αρχή της ισότητας, της αναλογικής κατανομής των δημοσίων βαρών, το προσιτό των δημοσίων επαγγελμάτων σε όλους τους Έλληνες πολίτες και την ελευθερία του Τύπου. Επιπρόσθετα, καθιέρωσε την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και η Συνέλευση του έδωσε χαρακτήρα επ' αόριστον. Οι αντίρροπες τάσεις που επικρατούσαν τότε, αντικατόπτριζαν τις συγκρούσεις που είχε φέρει στην επιφάνεια η Επανάσταση.

Μολονότι ο φιλελεύθερος και δημοκρατικός χαρακτήρας των συνταγματικών κειμένων του αγώνα δεν μπορούσε να παραβλεφθεί, ήταν επιτακτική η ανάγκη για ισχυρή κεντρική εξουσία. Υπό την πίεση για αποτελεσματική κρατική δράση οι εκπρόσωποι κατέληξαν στη μονοπρόσωπη επιλογή για την εκτελεστική εξουσία και παράλληλα μερίμνησαν για τις συνταγματικές εξαγγελίες μέσω κάποιων περιορισμών, που τελικά δεν έγιναν δεκτοί από τον Καποδίστρια. Αν και η λύση δόθηκε υπό πίεση, στις προσδοκίες των Ελλήνων, που θα υποδέχονταν τον Καποδίστρια, ήταν μεταξύ άλλων και η εξισορρόπηση των συγκρούσεων από ένα πρόσωπο με διπλωματική ισχύ και ευρωπαϊκό κύρος. Αυτή η προσδοκία συνδέεται περισσότερο με το χρίσμα της ευρωπαϊκής θητείας που φέρει ο Καποδίστριας. Όμως, η μη συμμετοχή του στην επανάσταση τον κατέστησε «ξένο» και διεύρυνε τελικά το χάσμα ανάμεσα στην κυβέρνηση και τους αγωνιστές.

Ο Καποδίστριας εξέφραζε την ανώτερη εξουσία που επιβάλλει τη δική της θέληση και μέσω αυτής υπηρετεί και ενοποιεί την κοινωνία. Έφερε το πρότυπο του φωτισμένου ηγεμόνα, του μονάρχη που οραματίστηκαν οι Διαφωτιστές για να εκσυγχρονίσει το κράτος και να μεταρρυθμίσει τα ήθη, την εκπαίδευση, την οικονομική δραστηριότητα.⁴ Στην αγαθή του πρόθεση επαφιόταν η βελτίωση της διοίκησης, ο εξορθολογισμός της παιδείας και γενικά η ανάδειξη μιας όσο το δυνατόν δικαιότερης κοινωνίας. Η διπλωματική θητεία του Καποδίστρια στην τσαρική αυλή, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο μια ορθόδοξη κοινωνία

³ Λούκος Χρήστος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ι.Καποδίστρια, 1821-1831*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, σ.24.

⁴ Κιτρομηλίδης Μ.Πασχάλης, «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο: Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.2, σ.28-29.

ενσωματώνεται στην παιδεία του Διαφωτισμού, τον παρουσίαζε στην σκέψη πολλών Ελλήνων ταυτόσημο με τον «χαρισματικό ηγέτη»⁵, αυτόν που θα οργανώσει τη μετεπαναστατική κοινωνία με τις τόσο ασταθείς ισορροπίες. Οι θεσμοί της ρωσικής αυτοκρατορίας επιδρούσαν στην διαμόρφωση των ιδεολογικών προτύπων των υπαλλήλων του Τσάρου. Έτσι, ο Κυβερνήτης ανέλαβε καθήκοντα χωρίς να αντιλαμβάνεται τις διαφοροποιήσεις στον ελληνικό χώρο μετά την επανάσταση, κατά την οποία εκτονώθηκαν οι προϋπάρχουσες συγκρούσεις.

Η επανάσταση, ως συλλογική δραστηριότητα, εξήγγειλε «την πολιτική αυτονομία του έθνους», και αποτέλεσε συνάντηση κόσμων με διαφορετικές πολιτικές καταβολές και άλλους προσανατολισμούς: άτομα και συλλογικότητες που αντιμετώπιζαν διαφορετικά το ζήτημα της εξουσίας και τους κοινωνικούς προσανατολισμούς μετά τον πόλεμο έπρεπε να συνυπάρξουν.⁶ Τα καινοτόμα προτάγματα της επανάστασης διαμόρφωσαν τον πολιτικό χαρακτήρα των ελίτ, αποτελώντας εμπειρία για τον πολιτικό πολιτισμό της εποχής. Ταυτόχρονα, αναδείχθηκαν οι θεμελιώδεις αντιφάσεις και αναιρέθηκαν οι σχέσεις και οι θεσμοί εξουσίας που αναφέρονται στην παράδοση της προεπαναστατικής κοινωνίας και συστήθηκαν νέα πλέγματα σχέσεων.

Ο τρόπος διεξαγωγής του πολέμου οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι αντιπαλότητες είχαν έντονο ιδεολογικό υπόβαθρο και σ' αυτές συμμετείχαν όλοι οι πιθανοί συνδυασμοί ατόμων με ποικίλες καταβολές. Συγκεκριμένα, οι ηγέτιδες ομάδες των πελοποννησίων προυχόντων κατηύθησαν τη δράση τους με όρους που διέπουν την οργάνωση των παραδοσιακών κοινοτήτων. Αυτός ο τρόπος δεν προϋποθέτει και δεν στοχεύει σε ουσιαστικές μεταβολές στο περιβάλλον δράσης, αλλά στην διατήρηση των παραδοσιακών ισορροπιών.⁷ Ανάλογα ίσχυαν και για τις στρατιωτικές ομάδες στην Πελοπόννησο. Οι αξίες που εξέφραζαν και οι στόχοι τους δεν αντιβαίνουν στις ως τότε αναγνωρισμένες παραδοχές.

Σ' αυτό τον τεταμένο χώρο ο Καποδίστριας κλήθηκε να αποφορτίσει τις συγκρούσεις και να αποκαταστήσει ισορροπίες, ώστε να συνεργαστεί με τις ομάδες αυτές για τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Για τον ίδιο η συνεργασία φαινόταν περιττή, γνώριζε το πολιτικά ορθό και είχε την πρόθεση να το πράξει. Κατά το πρότυπο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, επεδίωκε να δημιουργήσει ερείσματα μεταξύ αυτού και της κοινωνικής βάσης. Με αυτό το σκεπτικό επέμενε, για παράδειγμα, στην αναδιανομή της

⁵ Weber Max, *Κοινωνιολογία του Κράτους*, εισ-μετ. Μ.Κυπραίος, Κένταυρος, Αθήνα, 1996, σ.185-194.

⁶ Ροτζώκος Νίκος, *Πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις στο εικοσιένα : οι προύχοντες της πελοποννήσου*, Αθήνα, 1996, σ.16-17.

⁷ Ο.π., σ.19.

γης, εφόσον η ιδιοκτησία γης αποτελούσε προϋπόθεση για την παραχώρηση του δικαιώματος ψήφου. Μ' αυτό τον τρόπο πίστευε ότι θα αποδεσμεύονταν οι αγρότες από την επιρροή των προυχόντων και την αναγκαστική εμπλοκή τους στις αντιπαλότητες. Οι αντιλήψεις του υποδείκνυαν το κράτος ως οργανωτή της κοινωνίας και, άρα, αν αυτό ευημερεί, θα ευημερούν και οι πολίτες. Όλες οι ρυθμίσεις και οι αποφάσεις πίστευε ότι βρίσκονταν στα χέρια του Κυβερνήτη. Όσοι δεν ήταν εκτελεστικά όργανα της βούλησής του, ήταν διασπαστικά στοιχεία και ως εκ τούτου εχθροί της ευημερίας του έθνους, αφού θα οδηγούσαν αναπόδραστα στον εμφύλιο. Έτσι, με την έλευσή του και την ανάληψη καθηκόντων, ανέστειλε προσωρινά το Σύνταγμα και καταργεί τη Βουλή.

Η εξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση των διαθέσιμων επαρχιών – πείνα, ασθένειες, πειρατεία, συσσώρευση προσφύγων στα νησιά και την Πελοπόννησο, ληστείες – εξασφάλισε αρχικά την συναίνεση στις αποφάσεις του κυβερνήτη, που αν και παραβιάζει το Σύνταγμα, ζητώντας από τη Βουλή να εγκρίνει ένα προσωρινό σύστημα διακυβέρνησης που θα του παραχωρεί τον ουσιαστικό έλεγχο της διοίκησης, εγγυάται την αποκατάσταση της τάξης και την επιτυχή διεκδίκηση της ανεξαρτησίας.⁸ Αυτές οι προσδοκίες εξηγούν το συναισθηματικά φορτισμένο κλίμα στο οποίο υποδέχτηκαν οι Έλληνες τον Καποδίστρια στις 8 Ιανουαρίου 1828.⁹

Ως «άλλος μεσσίας» λοιπόν, ο Καποδίστριας ανέλαβε την σωτηρία του λαού του με την υπόσχεση για σύγκληση Συνέλευσης τον Απρίλιο του 1828. Ιδρύοντας το Πανελλήνιον, «αποκατέστησε» τους κορυφαίους στρατιωτικούς και πολιτικούς αρχηγούς της επανάστασης και με τη βοήθεια όλων επιτέλεσε αξιόλογο έργο σε λίγους μήνες. Όταν έφτασε η ώρα της Συνέλευσης σύμφωνα με την υπόσχεσή του οι συγκυρίες – ρωσοτουρκικός πόλεμος, επιδημία πανώλους, Αιγυπτιακός στρατός στην Πελοπόννησο – ευνοούσαν την αναβολή της. Ο Καποδίστριας τις χρησιμοποίησε κι έτσι ο χρόνος που κέρδισε του έδωσε τη δυνατότητα να αναζητήσει ερείσματα που θα σταθεροποιούσαν την εξουσία του, ώστε να εφαρμόζε τα μέτρα του απερίσπαστος.

Τα μέτρα αυτά, αν και φανερώνουν τους πολιτικούς του στόχους δεν προσδιορίζουν κατ' ανάγκη και την ιδεολογία του. Υπάρχουν στοιχεία φιλελευθερισμού, αλλά κυρίως συγκλίνει στο σχήμα της φωτισμένης δεσποτείας, χωρίς αυτό να οφείλεται αποκλειστικά στη ρωσική εμπειρία. Επιδιώκοντας τη σταδιακή χειραφέτηση των μεσαίων τάξεων, όπου διέκρινε υποστηρικτές, θα εδραίωνε την πολιτική του που στόχευε

⁸ Λούκος, *ό.π.*, σ.31-32.

⁹ Δεληγιάννης Κανέλλος, *Απομνημονεύματα*, στη σειρά «Απομνημονεύματα αγωνιστών του '21», εκδ.Γ.Τσουκαλά, Αθήνα, 1957, τ.3, σ.160.

στην δημιουργία ενός όσο το δυνατόν συγκεντρωτικού κράτους, κατά τα δυτικά πρότυπα. Προϋπέθετε για την ελληνική κοινωνία συγκεκριμένους όρους. Προείχε η απελευθέρωση και η διεθνής αναγνώριση του νέου εθνικού κράτους και της πολιτικής ανεξαρτησίας των Ελλήνων, η διανομή της γης σε ακτήμονες και η πνευματική βελτίωση του πληθυσμού μέσω της εκπαίδευσης, που θα οργάνωνε. Έπειτα από αυτά ο κρατικός πατερναλισμός θα μπορούσε να συνδυαστεί με μια μορφή συνταγματικότητας.¹⁰ Η πατερναλιστική πολιτεία που θα εφάρμοζε, θα αποτελούσε την προετοιμασία των Ελλήνων για τη συνταγματική μοναρχία, το πλαίσιο που θα αποδέσμευε από τις παραδοσιακές σχέσεις και θα οδηγούσε με ασφάλεια στον εκσυγχρονισμό. Προς το παρόν, οι δυτικόφερτοι θεσμοί συγκρούονταν με την παραδοσιακή κοινωνία και η πολιτεία που οραματιζόταν ο Καποδίστριας, ενείχε δυτικούς όρους.

¹⁰ Λούκος, *ό.π.*, σ.36-37.

β. Η θέση των παραδοσιακών δυνάμεων.

Η επανάσταση αναγνώρισε στο νεοτερικού τύπου κράτος συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: να είναι κράτος δικαίου, δηλαδή να έχει νόμους που να υπερβαίνουν κάθε άλλη αρχή να είναι συγκεντρωτικό, δηλαδή η εξουσία να ασκείται από το κέντρο που θα ελέγχει τις επαρχίες· να έχει Σύνταγμα και τακτικό στρατό, να είναι κοσμικό κράτος και η εξουσία να νομιμοποιείται από τους πολίτες και όχι άνωθεν. Το σχήμα αυτό δεν εφαρμόστηκε στην πράξη, απέκτησε ωστόσο ιδεολογική και παιδευτική επίδραση ενώ σκιαγραφεί τις ιδεολογικές ζυμώσεις που είχαν διαμορφώσει το συγκεκριμένο θεσμικό σκηνικό, όταν ο Καποδίστριας ανέλαβε την εξουσία και έπρεπε να έρθει αντιμέτωπος με μία προϋπάρχουσα πολιτική ελίτ, την οποία δεν υποπευόταν και άρα δεν υπολόγιζε. Ισχυρά στελέχη αυτής της ελίτ αποτελούν οι εγχώριοι παράγοντες. Με πνεύμα τοπικιστικό και εσωστρεφές εξισώνουν την ανεξαρτησία με την ανατροπή των Οθωμανών από την εξουσία. Το μοντέλο διακυβέρνησης που αναγνωρίζουν στηρίζεται στις πελατειακές σχέσεις και στην τοπικότητα. Δεν κατανοούν κάποιον που κατέχει μια θέση εξουσίας, ως απρόσωπο δημόσιο φορέα και γενικά δεν αναγνωρίζουν απρόσωπο γραφειοκρατικό χαρακτήρα στο κράτος. Έχουν υιοθετήσει την οθωμανική αντίληψη περί κράτους, όπου η εξουσία σημαίνει προνόμια και η έμφαση δίνεται στο ποιος βρίσκεται στην εξουσία κι όχι στο πώς λειτουργούν οι θεσμοί.

Οι παραδοσιακές δυνάμεις που δραστηριοποιήθηκαν στην επανάσταση, συμμετείχαν στις Συνελεύσεις χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπουν τη λογική του πλούχοντα. Αντλώντας τα επιχειρήματά τους από τη θέση που κατείχαν στην προεπαναστατική κοινωνία, διεκδικούν προσβάσεις στην εξουσία, την οποία τους στερεί η καποδιστριακή διακυβέρνηση. Στη Μάνη, εξελίσσονται τοπικές εξεργές με στόχο την ανατροπή της κρατικής επιβολής, που εν προκειμένω ταυτίζεται με τη βούληση του Κυβερνήτη. Η οικογένεια Μαυρομιχάλη, που οδηγεί τις τοπικές εξελίξεις, είχε διεκδικήσει από την αρχή της επανάστασης την πρώτη θέση στην πολιτική και κοινωνική ιεραρχία, γνωρίζοντας τη σημασία που είχε για τον Αγώνα η παρουσία των ενόπλων στην περιοχή. Πέτυχαν συχνά να διατηρούν τις ισορροπίες που τους πρόσδιδαν νέο κύρος. Οι οικονομικοί πόροι και γενικά ο πλούτος έχει αξία σε αυτό το παραδοσιακό

πλαίσιο εφόσον ενισχύει τον σεβασμό και το κύρος, που συνεπάγεται το αξίωμα του προύχοντα.¹¹

Με την έλευση του Καποδίστρια προσβλέπουν και απαιτούν την εξασφάλιση κοινωνικής θέσης ανάλογης προς τις εκδουλεύσεις τους, διεκδικώντας το ρόλο μιας ισόβιας αριστοκρατίας. Οι προσδοκίες αυτές διαψεύστηκαν γρήγορα, γιατί το σύγχρονο συγκεντρωτικό κράτος δεν αντιστοιχούσε στις ισορροπίες που είχαν επιτρέψει στους Μαυρομιχαλαίους να διατηρήσουν την υπεροχή τους κατά τη διάρκεια της επανάστασης.¹² Στην ίδια τη Μάνη η νέα συνθήκη έπληξε το κύρος της οικογένειας που είχε σχεδόν απομονωθεί από άλλους τοπικούς παράγοντες, τους οποίους είχαν προσεταιριστεί οι διοικητές του Καποδίστρια. Οι τελευταίοι προσπαθούσαν να πείσουν ότι αυτοί θα ασκούν στο εξής το ρόλο του προστάτη και άρα σ' αυτούς θα πρέπει να απευθύνονται οι Μανιάτες για την επίλυση των προβλημάτων τους και όχι πλέον στους τοπικούς αρχηγούς.

Από την πλευρά τους οι Μαυρομιχαλαίοι πιστεύουν ότι η επανάσταση όφειλε σε μεγάλο βαθμό την επιτυχία της στην παρουσία τους και στη συμμετοχή τους. Διεκδικούσαν λοιπόν, την ηθική και την υλική ανταμοιβή του «ηρωισμού» τους, πεπεισμένοι για τη νομιμότητα αυτών των διεκδικήσεων. Τα οικονομικά προβλήματα και η διαπίστωση ότι οι προ της επανάστασης «άσημοι» είχαν καταλάβει τα αξιώματα που δικαιωματικά τους αντιστοιχούσαν, τους εξόργιζαν κατά του νέου καθεστώτος. Η μεγάλη επιρροή της πολυάριθμης οικογένειας θα μπορούσε να αποτελέσει καλό έρεισμα για την κυβερνητική πολιτική, όμως ο Καποδίστριας δεν ήταν πρόθυμος σε υποχωρήσεις.

Μέσα σε αυτό το έντονο κλίμα, η είδηση για την εκλογή του Λεοπόλδου για τη θέση του μονάρχη της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις έδωσε αφορμή στους Μανιάτες να δηλώσουν την αντικυβερνητική τους στάση με σαφέστερο τρόπο. Αφού δηλώθηκε η υποταγή τους στον νέο ηγεμόνα, προχώρησαν σε λεηλασίες και αντικυβερνητικές πράξεις, οι οποίες τελικά τους άφησαν εκτεθειμένους όταν ακυρώθηκε η έλευση του Λεοπόλδου μετά την παραίτησή του. Ακολουθούν συλλήψεις και εξεγέρσεις, καθώς οι Μαυρομιχαλαίοι διευθύνουν τον αντικαποδιστριακό αγώνα. Θα παραμείνουν σταθερά εχθροί του καθεστώτος, μέχρι που τελικά δολοφονούν τον Καποδίστρια. Οι διώξεις εναντίον τους εντείνονται μετά τη δολοφονία, ώσπου αποκαθίστανται με τη νίκη των συνταγματικών το 1832 και τελικά επανέρχονται στη

¹¹ Λούκος Χρήστος, «Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων», *Τα Ιστορικά* 1(2), 1984, σ.284.

¹² *Ο.π.*, σ.289.

διοίκηση. Συνιστούν χαρακτηριστική περίπτωση παραδοσιακών στοιχείων, που στερήθηκαν την ηγετική τους δράση και απειλήθηκε η κοινωνική τους υπόσταση από την πολιτική του Καποδίστρια.

Η συμμετοχή των παραδοσιακών ομάδων στην επανάσταση και η προσδοκία για ανατροπή της οθωμανικής κυριαρχίας δεν συνεπάγεται την ανάγκη για ανατροπή της πολιτικής και κοινωνικής τάξης πραγμάτων, όπως το αντιλαμβάνονται οι παραδοσιακοί ηγέτες. Έτσι, μια ηγετική κατά την τουρκοκρατία οικογένεια δεν αντιλαμβάνεται τους νέους όρους στους οποίους αναγκαστικά την υποβάλλει η επανάσταση. Η πλευρά των προοδευτικών φορέων δεν εντάσσεται στο ίδιο σχήμα, γιατί τότε θα ακυρώνονταν οι στόχοι τους και ο ίδιος ο προσανατολισμός της επανάστασης, ως αλλαγής των παλαιών σχέσεων και θεσμών και αντικατάστασής τους από τα νέα πολιτικά προτάγματα και τις νέες σχέσεις και μορφές εξουσίας που συνεπάγονται.

γ. Οι νεωτερικοί φορείς.

Η εμπλοκή στην επανάσταση φορέων νεωτερικών ιδεών δεν σχετίζεται με τα τοπικιστικά κριτήρια των παραδοσιακών δυνάμεων. Οι προοδευτικοί λόγιοι πριν την επανάσταση δεν συναντιούνται στην οθωμανική επικράτεια αλλά, κυρίως στα κοινωνικά περιβάλλοντα των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων. Εκεί η δράση τους ευνοείται από την κινητικότητα, που υπαγορεύει ο αστικός προσανατολισμός της νεότερης Ευρώπης. Τα προτάγματα του Διαφωτισμού επέδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση των ιδεολογικών τους τάσεων, ενώ η ταυτόχρονη οικονομική άνθηση του 18^{ου} αιώνα ευνόησε την εμπορική δραστηριότητα και το άνοιγμα των Ελλήνων στις περιοχές αστικού προσανατολισμού και παράλληλα μετέβαλε τους υλικούς όρους, με τις συνέπειες που είχε αυτή η μεταβολή στην καθημερινότητα.

Η τάξη των Ελλήνων εμπόρων στην αρχή του 19^{ου} αιώνα υπόκειται σε μια διαδικασία ανοιχτή στην επικοινωνία που, με την ανάλογη δεκτικότητα, μπορεί να τους οδηγήσει σε ρήξη με τα παραδοσιακά πρότυπα ή έστω σε μια ανανεωτική διάθεση που συνεπάγεται την υιοθέτηση αστικών συμπεριφορών.¹³ Κυρίαρχο ρόλο σε αυτόν τον μετασχηματισμό κατέχει η εμπορική δραστηριότητα. Το εμπόριο για τους Έλληνες έχει σημασία όχι μόνο ως οικονομικό, αλλά και ως πνευματικό και κοινωνικό φαινόμενο. Στο πλαίσιο αυτό όσοι σπουδάζουν στην Ευρώπη σχετίζονται με τα αστικά περιβάλλοντα της ελληνικής διασποράς. Οι λόγιοι που έρχονται από τη Δύση προτείνουν νέους θεσμούς αντικαθιστώντας τον ρόλο του κέντρου, ενώ οι εγχώριοι παράγοντες δε μπορούν να κατανοήσουν το σχήμα του νεοτερικού κράτους που οραματίζονται οι δυτικοφερμένοι. Στοχεύουν στην πλήρη αναμόρφωση και στη ριζική αλλαγή κατά τα δυτικά πρότυπα.

Οι κάτοικοι των νησιών έχουν θεμελιώσει κατά την οθωμανική περίοδο έναν τρόπο ζωής διαφορετικό από αυτόν των κατοίκων της ηπειρωτικής επικράτειας. Τα νησιά ήταν εντελώς αυτοδιοικούμενα και πλήρωναν ετήσιο φόρο στον καπουδάν πασά, το ναύαρχο του στόλου, στη διοίκηση του οποίου υπάγονταν.¹⁴ Ο πληθυσμός των νησιών ήταν, κατά την επαναστατική περίοδο, σημαντικός για τα ελληνικά δεδομένα και διέθετε ικανό

¹³ Βλ. Πέτρου Σταμάτης, *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, επιμ. Φιλ. Ηλιού, Εστία, Αθήνα, 2002. σ. 7-8-9 (εισαγωγή).

¹⁴ Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης του σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, μετ. Κ. Κουρεμένος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002, σ.98-99.

αριθμό πλοίων και πολεμοφοδίων.¹⁵ Το άγονο έδαφος των νησιωτικών περιοχών του νότιου Αιγαίου σε συνδυασμό με τις ευκαιρίες που πρόσφεραν στους Έλληνες οι συνθήκες Κιουτσούκ – Καϊναρτζή και του Ιασίου είχαν ευνοήσει την ενασχόληση με το εμπόριο, το οποίο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα γινόταν όλο και πιο επικερδές. Στα χρόνια που ακολούθησαν τη Γαλλική Επανάσταση οι ναυτικοί των νησιών συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο μέρος των περιουσιών τους, εκμεταλλευόμενοι τις καταστροφικές συνέπειες που είχε για τον αγγλικό και γαλλικό στόλο της Μεσογείου, ο αγγλογαλλικός πόλεμος που ακολούθησε. Το κενό που είχε προκληθεί στο εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής συμπληρώθηκε από την παρουσία των πλοίων Ελλήνων νησιωτών. Έτσι, το 1813, το ελληνικό ναυτικό των νησιών αριθμεί 613 σκάφη και διαθέτει εξοπλισμό 5.878 κανονιών,¹⁶ που είχαν τοποθετηθεί για την προστασία από τους πειρατές που την περίοδο εκείνη αποτελούσαν μόνιμη απειλή στην άσκηση του εμπορίου. Η Ύδρα κατέχει τα 115 από αυτά τα πλοία, ενώ πολλοί από τους αξιοσέβαστους επιχειρηματίες του νησιού είχαν υπάρξει πειρατές και ήταν γι' αυτούς οικεία η χρήση τέτοιων τακτικών, που αποδείχτηκαν πολύ χρήσιμες κατά τον Αγώνα. Το λιμάνι της Ύδρας παρουσιάζει ιδιαίτερα αυξημένη κίνηση κατά τα έτη 1814 με 1818. Βέβαια, οι διαθέσιμες πληροφορίες αφορούν στα πλοία που υποδέχεται, τα οποία δεν είναι απαραίτητα υδραίικα. Συνήθως χρησιμοποιείται η «υδραίικη σημαία», ενώ στην περίπτωση χρήσης της αγγλικής ή της ρωσικής αυτό αναγράφεται επίσημα.¹⁷

Οι τάξεις που διαμορφώνονται στα νησιά συνοψίζονται σε τρεις κυρίως, που όλες τους σχετίζονται με τη ναυτιλία: πλοιοκτήτες, πλοίαρχοι, ναύτες. Οι πλοιοκτήτες είχαν αναλάβει τους ηγετικούς ρόλους και ταυτίζονταν με τους προύχοντες και είχαν ανάλογη στάση στο ζήτημα της διαχείρισης της εξουσίας κατά την επανάσταση. Ωστόσο, το αστικό περιβάλλον της Ύδρας διαφοροποιεί τη θέση τους, κυρίως στο πως αντιλαμβάνονται τη δράση τους, και τους καθιστά πιο δεκτικούς σε δυτικές θεωρίες, συγκριτικά με τα αντίστοιχα στελέχη εξουσίας στην Πελοπόννησο. Αν και διαδραμάτισαν σημαντικό ηγετικό ρόλο στην επανάσταση, αρχικά η στάση τους απέναντι στην ιδέα της ανεξαρτησίας και της δημιουργίας εθνικού, συγκεντρωτικού κράτους με προηγούμενη ανατροπή του υπάρχοντος καθεστώτος, ήταν επιφυλακτική. Με την ένταξή τους στον αγώνα θα αμφισβητούνταν πολλά από τα προνόμια που

¹⁵ Βάρφης Κωστής, *Το ελληνικό ναυτικό κατά την καποδιστριακή περίοδο, Τα χρόνια της προσαρμογής*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα, 1994, σ.19-20.

¹⁶ Διαμαντούρος, ό.π.

¹⁷ Κρεμμύδας Βασίλης, *Ελληνική Ναυτιλία, 1776- 1835*, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδας, Αθήνα, 1985, σ.104-105, πίνακας 37.

απολάμβαναν. Η υπόθεση φαινόταν αρκετά επικίνδυνη και μη επικερδής. Αναμενόμενα, η επαναστατική δράση τους βρήκε διστακτικούς. Επεδίωκαν την διατήρηση, όσο ήταν δυνατόν, του κεφαλαίου τους και την διατήρηση της ανεξαρτησίας του ναυτικού τους, το οποίο θα έπρεπε παράλληλα να πληρώνεται επαρκώς.

Ο τοπικισμός, που χαρακτηρίζει τους προύχοντες της ηπειρωτικής επικράτειας, όπως διαπιστώνουμε, έχει ισχύ και στα νησιά και ιδιαίτερα στην Ύδρα. Όμως, σε κάθε περίπτωση νοηματοδοτείται με διαφορετικό τρόπο· για τους μεν παραδοσιακούς προύχοντες η αμφισβήτηση αφορά τη θέση και τα προνόμια, που απολάμβαναν άμεσα από την οθωμανική Πύλη, πρόκειται δηλαδή για μία σχέση εξάρτησης. Η επανάσταση, λοιπόν θα τους αναγκάσει να ρισκάρουν τη δύναμη που αντλούν από το οθωμανικό καθεστώς. Από την άλλη οι νησιώτες πλοιοκτήτες αντλούν τη δύναμή και εδραιώνουν τη θέση τους στο προεπαναστατικό στάδιο από την ανεξαρτησία που τους παραχωρήθηκε και τον επικερδή τρόπο με τον οποίο τη διαχειρίστηκαν. Είναι περισσότερο ταυτισμένοι με την απτή έννοια της Ύδρας, παρά με την αφηρημένη ακόμα ιδέα του έθνους.¹⁸ Αμφότεροι απολαμβάνουν εξουσία με ό,τι αυτή συνεπάγεται, υλικά και ιδεολογικά, κι έτσι η αποδέσμευση από τα οικεία σχήματα γίνεται ακόμα πιο δυσχερής.

Η επανάσταση συνεπάγεται την ανατροπή των κοινωνικών όρων και των κατεστημένων σχέσεων. Αυτή η ανατροπή σημαίνει ότι θα κατασκευαστεί μια νέα κοινωνία με δομές που θα ανταποκρίνονται στο χειραφετητικό αίτημα του Διαφωτισμού, δηλαδή τα πολιτικά δεδομένα μετά το 1789. Οι παραδοσιακές ηγετικές ομάδες αντέτειναν το δικό τους σχήμα και διατηρούσαν τον έλεγχο και την προεπαναστατική τους ισχύ, ενώ οι στρατιωτικοί αρχηγοί που είχαν αναδειχθεί από την επανάσταση, δεν είχαν τη δυνατότητα να προβληθούν ως λαϊκοί ηγέτες. Η αστική τάξη που θα μπορούσε να αναδειχθεί σε εκσυγχρονιστική δύναμη, δεν είχε κυρίαρχο ρόλο στις απελευθερωμένες περιοχές. Ο εκσυγχρονισμός στους θεσμούς θα μπορούσε να συντελεστεί μόνο από τους λόγιους.¹⁹

Τα συντάγματα του Αγώνα προϋπέθεταν τη νέα κοινωνία, όμως δεν κατάφεραν να εκφράσουν την υφιστάμενη κοινωνικο-οικονομική διάρθρωση και τελικά δε λειτούργησαν. Το αδιέξοδο στο οποίο είχε βρεθεί η ηγεσία έγινε εντονότερο και οδήγησε σε εμφανές κενό εξουσίας, όπως φάνηκε και από τους εμφύλιους πολέμους κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Ταυτόχρονα, το εγχείρημα της επανάστασης, οργανώνει την καθημερινότητα και προσδίδει νέο νόημα στην εμπειρία, καθώς συστήνεται ένα νέο

¹⁸ Διαμαντούρος „ό.π. σ. 101.

¹⁹ Λούκος, *Η αντιπολίτευση .. [...], ό.π., σ.17.*

πλαίσιο κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών. Η πολιτική διαμάχη έκανε εμφανείς τις αλλαγές που γίνονται σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο και επιφέρουν ασυνέχειες στις σχέσεις των επαναστατών. Οι νέοι κανόνες καθορίζουν τη δράση όσων διεκδικούν προσβάσεις στην εξουσία.

Η έλευση νεοτερικών στοιχείων ανατρέπει τη σταθερότητα που γνώριζαν οι παραδοσιακές ηγεσίες και οι άνθρωποι αμφισβητούν τον ηγετικό τους ρόλο. Η κοινωνική καταβολή και το δυτικότροπο περιβάλλον έχουν διαμορφώσει τη διαφορετικότητα που οι παραδοσιακοί αντιμετωπίζουν ως «ανήθικη» ανατροπή της τάξης. Τα κορυφαία ευρωπαϊκά γεγονότα, όπως η γαλλική επανάσταση, ο διαμελισμός της Πολωνίας και οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι, έχουν αλλάξει δραστικά τον πολιτικό χάρτη. Οι ριζικές μεταβολές βρίσκουν ανταπόκριση στο νέο περιβάλλον της αστικής συγκρότησης που συστήνουν οι παροικίες και όσοι δυτικόφερτοι συμμετέχουν στην επανάσταση και στις διαδικασίες οργάνωσης της εξουσίας, φέρουν το νεοτερικό στοιχείο και εντάσσονται άμεσα στα νέα θεσμικά και πολιτικά σχήματα. Ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα το αίτημα για συμμετοχή στην ευρωπαϊκή οικογένεια παρουσιάζεται ως το πιο πειστικό ενδεχόμενο, συνέπεια των αλλαγών που συντελέστηκαν στη Δύση και απαρχή της πορείας για την κοινή πατρίδα και την πολιτική χειραφέτηση.²⁰

Όσοι έχουν καταφέρει να δεξιωθούν τη νεοτερικότητα, ερμηνεύουν με διαφορετικούς όρους την πολιτική και πολιτιστική εμπειρία της επανάστασης. Οι ιδεολογικές καταβολές της προσέγγισής τους εντοπίζονται στα συνταγματικά κείμενα της Γαλλικής επανάστασης, της Διακήρυξης της αμερικανικής ανεξαρτησίας και τα αιτήματα του Διαφωτισμού, όπως διατυπώθηκαν στα προοδευτικά κείμενα των φορέων. Η επαναστατική πρόταση του Ρήγα για την «ελληνική δημοκρατία» των βαλκανικών λαών και η Ελληνική Νομαρχία του Ανώνυμου, που εμπνέεται από το όραμα του Ρήγα, έχουν εγκαινιάσει τη δυναμική αμφισβήτηση, προτείνοντας την αβασίλευτη πολιτεία της ελευθερίας, της λαϊκής κυριαρχίας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Με τον κατασκευασμένο όρο νομ-αρχία στο κείμενο του Ανώνυμου δηλώθηκε η εξουσία των νόμων, που θα υπερέχει στην προσδοκώμενη πολιτεία. Καταγγέλεται ο Δεσποτισμός και ο συγγραφέας που συνδιαλέγεται με την πολιτική και κοινωνική θεωρία του πολιτικού ριζοσπαστισμού, εμπνέει τους δυτικοτραφείς, που δεν είναι αποκλειστικά λόγιοι. Η

²⁰ Γιακωβάκη Νάσια, *Στον ορίζοντα της Ευρώπης*, Στο : συλλογικό, «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.2, σ.74.

Ελληνική Νομαρχία καθιστά σαφές ότι πολιτική ανεξαρτησία δεν σημαίνει μόνο αποτίναξη του «οθωμανικού ζυγού», αλλά και κοινωνική μεταβολή.²¹

Η επικοινωνία με τον ευρωπαϊκό χώρο εισάγει τους Έλληνες της διασποράς σε ιδέες και αξίες τελείως διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Καθορίζει τη δράση τους εκτός των άλλων και η φύση των επαγγελματιών που ασκούν στις ευρωπαϊκές πόλεις. Το εμπόριο συγκεκριμένα για να αποβεί επικερδές προϋποθέτει ελευθερία στην άσκηση του επιτηδεύματος, ασφάλεια ζωής και περιουσίας. Προϋποθέσεις που συνήθως εξασφάλιζαν τα ευρωπαϊκά κράτη για τους πολίτες τους, σε αντίθεση με την παραδοσιακή αυτοκρατορία που δεν ενθάρρυνε την εμπορική δραστηριότητα. Αυτού του είδους η ανάπτυξη συνδέεται άμεσα στη σκέψη των Ελλήνων με τον τρόπο διακυβέρνησης, που επικρατεί στα δυτικά εκσυγχρονισμένα κράτη. Η προσδοκία τους είναι να επιτευχθούν ανάλογες συνθήκες στην Ελλάδα ως προς τη μορφή διακυβέρνησης και ως προς τους κοινωνικούς θεσμούς.²² Αντίστοιχα και οι λόγιοι έχοντας δεξιωθεί τις νεωτερικές ιδέες, ενστερνίζονται ταυτόχρονα και την ιδέα του ελληνικού εθνικισμού.

Τα σημεία αναφοράς της σύγχρονης ιδεολογίας είναι εγκόσμια και ανθρωποκεντρικά.²³ Έννοιες, όπως Ισότητα, Έθνος, Ιδιοκτησία, Πρόοδος, Κέρδος, αναδεικνύονται και αντικαθιστούν τις παραδοσιακές έννοιες, θεμελιώνοντας ένα καθαρά αντιμεταφυσικό περιεχόμενο. Δημιουργούνται, έτσι νέοι κώδικες επικοινωνίας, που επιτρέπουν σε άτομα που μετέχουν στη σύγχρονη ιδεολογία να μετέχουν και σε καταστάσεις καθαρά κοσμικές. Η νεωτερικότητα επιβάλλει τον κοσμικό χαρακτήρα της και αυτή η σκέψη συνεπάγεται αυτόματα την πράξη, και μάλιστα την πολιτική πρακτική, χωρίς επιδιώξεις σε υπερκόσμιους χωρο-χρόνους. Ο πολιτικός ρόλος που κατέχει η θρησκεία στις παραδοσιακές κοινωνίες έχει παραγκωνισθεί και στο επίκεντρο βρίσκεται το δρων υποκείμενο με την ευθύνη του.

Η επικοινωνία συντελείται, υπερβαίνοντας το προσωπικό στοιχείο, μέσα από τις κοσμικές αναλύσεις και τις προτροπές που τους παρέχει η ίδια η ιδεολογία. Στο ίδιο πλαίσιο συναντάμε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, εμπόρους εγκατεστημένους στην Οδησσό ή στο Λονδίνο, να συνδέονται με φοιτητές στο Παρίσι ή την Ιένα, χάρη στην κοινή αντίληψη περί ελληνικού έθνους. Τα άτομα αυτά έχουν αποσπαστεί από τους

²¹ Ανωνύμου του Έλληνα, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, σχόλια-εισαγωγή Γ.Βαλέτας, Αποσπερίτης, Αθήνα, 1982, σ.57-58-59.

²² Διαμαντουρος Νικηφορος, *ό.π.*, σ.33-34.

²³ Λέκκας Παντελής, *Η εθνικιστική ιδεολογία, Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, 2^η εκδ. Αθήνα, 1996, σ.69.

παραδοσιακούς κοινωνικούς θεσμούς και ενσωματώνονται σε νέα , διευρυμένα πλέγματα κοινωνικών σχέσεων. Η πίστη των ατόμων στην ορθότητα των όσων επαγγέλλεται η ιδεολογία είναι προϋπόθεση για την ενεργητική και συνειδητή συμμετοχή του ίδιου του κοινωνικού υποκειμένου.

Ο εθνικισμός έχει τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ιδεολογίας και ως τέτοιας οι ρίζες του εντοπίζονται στη νεωτερικότητα.²⁴ Η πολυμορφία και η ευρύτατη απήχηση της ιδέας του έθνους, καθώς και η ασυνήθιστη αντίληψή του για το χρόνο, διακρίνουν τον εθνικισμό από τις περισσότερες σύγχρονες ιδεολογίες και διαμορφώνουν πολλές ενστάσεις όσον αφορά την ένταξή του.²⁵ Έννοιες, όπως η κοινωνική αλληλεγγύη, παρατηρούνται σε παραδοσιακές κοινωνίες, ωστόσο μια τέτοια έννοια δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την έννοια της εθνικής ταυτότητας. Ο εθνικισμός, ως «*η ενεργός αλληλεγγύη μιας ομάδας που ισχυρίζεται ότι αποτελεί έθνος και επιδιώκει να καταστεί κράτος*»²⁶, θεμελιώνεται στη σύγχρονη Ευρώπη. Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, πάγιος στόχος του εθνικισμού είναι η αυτόνομη πολιτική υπόσταση του έθνους. Για την πραγμάτωση αυτού του στόχου, προϋποτίθεται πολιτική δράση με συγκεκριμένους τρόπους.

Οι λόγιοι Έλληνες που ζουν το πολιτικό ευρωπαϊκό κλίμα του 19^{ου} αιώνα είναι μέτοχοι της νεωτερικότητας και αντίστοιχα πρόθυμοι να δεξιωθούν τα ιδεολογικά πρότυπα που αυτή προβάλλει. Μετά το 1789, η Ευρώπη έχει αλλάξει ουσιαστικά, όσο κι αν οι πολιτικοί ηγέτες που συνεδριάζουν στη Βιέννη εθελουφλούν. Συγκεκριμένα το πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύεται μετά την Παλινόρθωση παραμένει «*ολοκληρωτικό και ασυμβίβαστα μη εθνικιστικό ως προς τις οργανωτικές αρχές του*».²⁷ Η ελληνική εξέγερση λαμβάνει χώρα μερικά χρόνια μετά το συνέδριο της Βιέννης. Βέβαια, τα δεδομένα της κοινωνίας και της οικονομίας της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων διαμορφώνονται με διαφορετικό τρόπο από τις βοριοδυτικές ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Οι ρυθμοί ανάπτυξης των βαλκανικών χωρών καθυστερούν στο επίπεδο της νεωτερικότητας και του βιομηχανισμού. Για παράδειγμα, το Ναύπλιο της δεκαετίας του 1820 δεν συγκρίνεται με το Μάντσεστερ του Ένγκελς την αντίστοιχη δεκαετία.²⁸ Επιπλέον, ο πρώτος ξεσηκωμός δεν έλαβε χώρα σε έδαφος που να είχε θεωρηθεί κάποια χρονική στιγμή, της αρχαιότητας ή σύγχρονη, ελληνικό. Αντίθετα έλαβε χώρα στις

²⁴ Gellner Ernest, *Εθνικισμός, Πολιτισμός, Πίστη κι Εξουσία*, μετ. Α.Παπαδάκη, επιμ. Κ.Λιβιεράτος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002, σ.31.

²⁵ Λέκκας, ό.π. σ. 73-74.

²⁶ Ο.π., σ.97.

²⁷ Gellner, ό.π., σ.68.

²⁸ Ο.π., σ.69.

Παραδουνάβιες ηγεμονίες, στη σημερινή Ρουμανία, όπου οι Έλληνες δεν πλειοψηφούσαν, αλλά είχαν προνόμια ως μεσολαβητές μεταξύ λαού και οθωμανικής Πύλης στο ιδιόμορφο αυτό καθεστώς. Έτσι, παρά τον εθνικιστικό χαρακτήρα της η ελληνική εξέγερση δεν έχει ορισμένα γνωρίσματα που συνδέονται με την ιδεολογία του εθνικισμού. Ωστόσο, τα άτομα που συγκρούονται στην Πελοπόννησο, είναι χριστιανοί και μουσουλμάνοι. Οι πρώτοι δηλώνουν τη διαφορετικότητά τους σε επίπεδο κουλτούρας και στην Α΄ Εθνοσυνέλευση διατυπώνουν το αίτημα να υπάρξουν ως πολιτικά ανεξάρτητοι.

Ο πολιτικός χαρακτήρας των λογίων Ελλήνων, που ζούσαν στην Ευρώπη πριν την επανάσταση, διαμορφώνεται από το κλίμα του Διαφωτισμού. Ο Ρομαντισμός που ακολουθεί, ανατρέπει αρχικά τα προτάγματα του Διαφωτισμού, χωρίς να τον εξαφανίσει ως διανοητική τάση, αλλά περιορίζοντάς τον σε τομείς όπως η επιστήμη και η εκπαίδευση. Η λογική του Διαφωτισμού και το συναίσθημα του Ρομαντισμού συναιρούνται στον εθνικισμό.²⁹ Το συναίσθημα προβάλλεται και υποδεικνύει τη χωριστή υπόσταση για ορισμένες ομάδες ατόμων με πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Τα ορθολογικά επιχειρήματα δεν έχουν τη δυνατότητα να συνδέσουν άτομα σε κλειστές λέσχες, όπως πέτυχε ο Ρομαντισμός, αρχικά μέσω της τέχνης. Οι ρομαντικοί λογοτέχνες αντέδρασαν έντονα στην παρείσφρηση της λογικής σε τομείς που παραδοσιακά σχετίζονταν με το συναίσθημα. Αυτή η τάση μεταβιβάζεται από τη λογοτεχνία στην ακαδημαϊκή μελέτη, με βασικό μήνυμα ότι ο κόσμος αποτελείται από ξεχωριστούς πολιτισμούς και άρα διαφορετικά έθνη, ως εκ τούτου η πολιτισμική ιδιαιτερότητα αποκτά αξία. Έτσι, οι πολιτισμοί «έχουν και φτιάχνουν τα έθνη».³⁰ Στις παραδοσιακές κοινωνίες κριτήριο για την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου ήταν η κοινωνική θέση, ο Διαφωτισμός το αντικατέστησε από την ορθολογικότητα και ο ρομαντισμός από τις «ρίζες». Η συναισθηματική ένωση των ανθρώπων που αναγνωρίζουν πως έχουν τις ίδιες ρίζες, σηματοδοτεί τον εθνικισμό και αντανακλάται στην επικράτηση των εθνικών κρατών, πολιτισμικών πολιτειών εσωτερικά αδιαφοροποίητων.

Στα παραπάνω πλαίσια οι φορείς της νεοτερικότητας συγκρούονται αναπόδραστα με το παραδοσιακό κλίμα, του οποίου οι φορείς ήθελαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους και την ηγετική τους θέση, ενώ η επανάσταση μετακενώνει τη νεοτερικότητα και

²⁹ Πολίτης Αλέξης, *Ρομαντικά Χρόνια, Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ, 3^η εκδ. Αθήνα, 2003, σ.11-12.

³⁰ *Ο.π.*, σ.106-107.

συγκροτεί νέα πλέγματα σχέσεων για όλους. Η ίδια η διαδικασία καθώς και τα όργανα δράσης των ατόμων εντάσσονται στο σχήμα αυτό.

δ. Στοιχεία αντιπολιτευτικής δράσης στην καποδιστριακή πολιτική.

Η δυτική επίδραση σε διπλωματικό επίπεδο κάνει επιτακτική την ανάγκη διευθέτησης των ανοιχτών θεμάτων που είχαν προκύψει από την αλλαγή της εξουσίας και από την πολιτική ανεξαρτησία. Το θέμα των συνόρων και της ανεξαρτησίας είναι από τα σημαντικότερα ζητήματα που περιμένουν λύση από τον Καποδίστρια. Ως «εκλεκτός των δυνάμεων» φαινόταν να συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις που θα συντελούσαν στην πιο συμφέρουσα για τους Έλληνες λύση. Στην ουσία είχε την ανοιχτή και αδιαμφισβήτητη στήριξη μόνο από τη Ρωσία. Οι σχέσεις με τη Ρωσία και η φημολογούμενη προτίμηση στις πολιτικές τακτικές της έγιναν ισχυρό αντιπολιτευτικό όπλο. Ο ίδιος αντιλαμβάνεται πιο οικείες τις ρωσικές θέσεις, αλλά προσπαθεί να εξασφαλίσει την ισόρροπη αντιμετώπιση των Δυνάμεων, για να αποφύγει τη μονομερή εξάρτηση.

Οι υπόνοιες των δύο άλλων δυνάμεων ότι είναι όργανο της ρωσικής πολιτικής και θυσιάζει σ' αυτήν τα ελληνικά συμφέροντα είναι αβάσιμες, όπως διαπιστώνει ο Χ. Λούκος,³¹ γιατί η προσέγγιση αυτή οφείλεται στην ομοιότητα νοοτροπίας και είναι περισσότερο συμπτωματική, παρά προϊόν υπόθαλψης των ελληνικών συμφερόντων. Είναι έντονη λοιπόν, η αντιπαλότητα των άλλων δυνάμεων κι αυτό εντείνεται όσο προχωράει η καποδιστριακή διακυβέρνηση, ενώ οι αντίστοιχοι οπαδοί στο εσωτερικό τον παρουσιάζουν ως εντεταλμένο της ρωσικής πολιτικής.

Στο εσωτερικό αρχικά η ανάγκη για κεντρική εξουσία είναι επιτακτική και έτσι φαίνεται να εξασφαλίζεται η συνάντηση στις εξαγγελίες και τα πρώτα μέτρα του Καποδίστρια. Αν και ο ίδιος δε δίνει τόση βαρύτητα στην εξασφάλιση ερεισμάτων στο εσωτερικό, όσο αποζητά τη στήριξη των ευρωπαϊκών δυνάμεων, έχει με το μέρος του τους αγροτικούς πληθυσμούς, που τον εμπιστεύονται και τον υποστηρίζουν σαν «μεσσία», που θα τους «σώσει» από την καταπίεση των δυνατών. Προς το παρόν σκοπεύει να καλύψει το αίτημά τους για καλλιέργεια της γης και απολαβή των καρπών. Όμως η ιδέα να τους χρησιμοποιήσει εναντίον των προκρίτων – γεγονός που θα σήμαινε

³¹ Λούκος, ό.π., σ.38-39.

ένα είδος κοινωνικής επανάστασης – είναι τελείως έξω από τη νοοτροπία του. Ως προϋπόθεση μιας προοπτικής ανέλιξης και συμμετοχής των αγροτών στην εξουσία θεωρεί την έγγεια ιδιοκτησία, που θα τους παρείχε εν πρώτοις το δικαίωμα ψήφου. Παρουσιάζει ένα δογματισμό που δεν του επιτρέπει νέα ιδεολογικά ανοίγματα και δεν αντιλαμβάνεται τη νέα συνθήκη που έχει συγκροτηθεί μετά την επανάσταση, όντας μακριά από αυτή την πολιτική εμπειρία.

Οι διαθέσεις των ομάδων στο εσωτερικό διαμορφώνονται ανάλογα με τα αιτούμενα που είχαν προκύψει από την επανάσταση. Οι πρώτοι που πλήττονται είναι οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου, γιατί ως τάξη διεκδικούν παραδοσιακά τη συμμετοχή στην εξουσία. Η απογοήτευσή τους μετατρέπεται σταδιακά τη στάση τους σε εχθρική, γιατί η ανταμοιβή για τις «ευεργεσίες» ήταν η «ανυπακοή και η αχαριστία».³² Στρατιωτικοί ηγέτες, όπως ο Κολοκοτρώνης και ο Πλαπούτας, που στηρίζουν τη ρωσική φατρία είναι θετικά διακείμενοι απέναντί του, αλλά ο Καποδίστριας δε μπορεί εύκολα να εμπιστευτεί τους γηγενείς, που θεωρεί ακόμα ανώριμους για την πολιτική πρακτική. Οι Ρουμελιώτες τον εμπιστεύονται λόγω της στήριξης της γαλλικής φατρίας που τους εκφράζει πολιτικά και της απογοήτευσής τους από τις προηγούμενες εξουσίες.³³ Από το χώρο της εκκλησίας δεν υπάρχει μία ενιαία πολιτική γραμμή απέναντί του.

Αντίθετα, πιο επιφυλακτικοί απέναντι στην κυβέρνηση και τελικά πιο οργανωμένοι στην αντιπολιτευτική δράση ήταν οι Υδραίοι. Οι αδερφοί Κουντουριώτη άλλωστε, δεν είχαν στηρίξει την εκλογή του και ο αντιπρόσωπός τους ο Δ.Κριεζής ήταν ο μόνος που αντέδρασε στη διάλυση της Βουλής. Ωστόσο, ο Γ. Κουντουριώτης δέχτηκε να γίνει Πρόεδρος Οικονομίας στο Πανελλήνιον. Οι σχέσεις τους επιδεινώθηκαν όταν οι Υδραίοι διαπίστωσαν ότι ο Καποδίστριας δεν είχε εξασφαλίσει σημαντική οικονομική ενίσχυση και ο ίδιος αρνήθηκε να αντιμετωπίσει κατά προτεραιότητα τα ζητήματα της Ύδρας. Οι προσφορές του νησιού στην εθνική τράπεζα (3000 τάληρα) θεωρήθηκαν πολύ μικρό ποσό. Το νησί ως τότε πλούτιζε από το λαθρεμπόριο και την άσκηση πειρατείας και είχε πετύχει προνομοιακή μεταχείριση κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Κουντουριώτη. Μετά τη διοικητική του ενταξή στην επικράτεια, έχει υποστεί μείωση της οικονομικής του αυτοτέλειας και φαλκίδευση της πολιτικής του υπεροχής. Τα κυβερνητικά μέτρα περιόριζαν την οικονομική τους δραστηριότητα κι έτσι οι Υδραίοι απέδιδαν την κρίση στην κυβερνητική πολιτική.

³² Ροτζώκος, ό.π., σ.10.

³³ Λούκος, ό.π., σ.47-48-49.

Στην Ύδρα εδραιώθηκε η πλευρά που μπορούσε να αντιπολιτεύεται το σύγχρονο συγκεντρωτικό κράτος με πιο ουσιαστικά επιχειρήματα και σχετικά εφάμιλλη δυτική νοοτροπία. Η ναυτιλία και το εμπόριο είχαν φέρει προεπαναστατικά στους Υδραίους εκτός από πλούτο τη δυνατότητα επαφής με τη δυτική κινητικότητα, άρα και την ευκαιρία στην υδραϊκή κοινωνία να οργανωθεί αστικά. Η συμμετοχή του νησιού στον Αγώνα είναι καθοριστική, όπως και των Πελοποννήσιων, αλλά τα πράγματα διαφοροποιούνται ως προς τον τρόπο που προσεγγίζεται η αντιπολιτευτική διάθεση σ'έναν τόπο με αστικό προσανατολισμό. Υπάρχει κι εδώ το αίτημα της αναγνώρισης της προσφοράς και της ανταμοιβής των κόπων, με διαφορετικό όμως νόημα.

Οι Υδραίοι δεν αρκούνται σε αξιώματα, προσδοκούν την ευνοϊκή μεταχείριση και τη διευκόλυνση της οικονομικής δραστηριότητας του νησιού. Αυτό το περιβάλλον ευνοεί τη συγκέντρωση των αντικυβερνητικών και σταδιακά η αντιπολίτευση στην Ύδρα αποκτά ένα ισχυρό πνευματικό δυναμικό, που οι ντόπιοι – άρχοντες και λαός – το στήριζαν εφόσον πρόσδιδε νέο κύρος στον αντικυβερνητικό αγώνα.

Στην Ύδρα βρήκε ασφαλές καταφύγιο το τυπογραφείο του Αναστάσιου Πολυζωΐδη, μετά τις αλλεπάλληλες διώξεις που είχε υποστεί στο Ναύπλιο, προκειμένου να ανασταλεί η έκδοση της εφημερίδας *Ο Απόλλων*. Τελικά το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε από την Ύδρα στις 10 Μαρτίου του 1831, εκθιάζοντας μεταξύ άλλων τη γενναιότητα των Υδραίων ως πολιτών με φιλελεύθερα φρονήματα.³⁴

Η γενικότερη εικόνα των περιοχών με αστικούς σχηματισμούς οδηγεί στη διαπίστωση ότι ο πόλεμος έχει πλήξει αυτές τις ομάδες, που λειτουργούσαν προεπαναστατικά με κάποια δυναμική. Στις πόλεις υπάρχουν λίγοι έμποροι και τεχνίτες και τα λιμάνια απειλούνται από τους Οθωμανούς. Τα κεφάλαια σε Ύδρα και Σπέτσες μένουν ανεκμετάλλευτα. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η Ερμούπολη της Σύρου, που οργανώθηκε μετά το 1822 από Μικρασιάτες και Χιώτες πρόσφυγες και το 1828 αριθμεί 14.000 κατοίκους· μεταξύ αυτών και πολλούς εμπόρους που βρήκαν ευνοϊκά τα κυβερνητικά μέτρα κατά της πειρατείας. Αυτοί οι αστικοί σχηματισμοί δεν έχουν διαμορφώσει ακόμα συνείδηση τάξης. Κύριο ενδιαφέρον τους είναι η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την απρόσκοπτη εξυπηρέτηση των οικονομικών τους δραστηριοτήτων.

³⁴ Πολυζωΐδης Αναστάσιος, *Ανέκδοτα κείμενα από τον «Απόλλωνα»*, επιμ. Γ.Μαρκοπουλος, Κουλτούρα, Αθήνα, 1971, σ.39.

Οι ηγέτιδες ομάδες της μετεπαναστατικής Ελλάδας χαρακτηρίζονται από έλλειψη συνοχής και οργάνωσης καθώς και από έλλειψη λαϊκού ερείσματος, έτσι δε μπορούν να προβάλλουν αντίσταση στα μέτρα που ανακοινώνει το 1828 ο Καποδίστριας, ούτε έχουν τη δύναμη να πλήξουν στη δεδομένη χρονική στιγμή το κύρος του. Η άφιξή του για τους κατοίκους της υπαίθρου σημαίνει το τέλος της εξουσίας των «δυνατών» και υποδέχονται με ενθουσιασμό τα περιοριστικά μέτρα εις βάρος τους. Επιπλέον, η κρισιμότητα της κατάστασης στην ελληνική επικράτεια και η ανάγκη για κεντρική εξουσία συνέβαλε στη διατήρηση μετριοπαθούς στάσης εκ μέρους των αντικυβερνητικών, που δεν εκδηλώνουν συγκεκριμένη αντίθεση. Οι πρώτες δυσaráσκειες προκύπτουν με την απαίτηση του Καποδίστρια να καταβάλουν οι νησιώτες – κυρίως οι κάτοικοι της Ερμούπολης - σημαντικότερα ποσά απ’όσα προτίθενται, για την ενίσχυση της εθνικής τράπεζας. Στα μέσα του 1828, οι Πελοποννήσιοι προύχοντες διατυπώνουν τη δυσaráσκειά τους για την κυβερνητική πολιτική. Ωστόσο οι αντιδράσεις δεν είναι ακόμα σαφείς και έντονες. Αρχικά διατυπώνεται η δυσπιστία της αγγλόφιλης παράταξης στο πρόσωπο του Κυβερνήτη.

Οι αντιπρόσωποι της Αγγλίας δεν έχουν πεισθεί για τον διαχωρισμό της πολιτικής του Καποδίστρια από τις ρωσικές θέσεις. Οι διαβεβαιώσεις του ότι θα παραιτηθεί για να εκλεγεί στη θέση του κάποιος δυτικός πρίγκιπας, με την προϋπόθεση να εξασφαλιστούν ικανοποιητικά σύνορα για το νέο κράτος, δεν πείθουν την αγγλική κυβέρνηση. Με τη στήριξη των Άγγλων ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος βάλλει κατά του Κυβερνήτη, με αναφορές που επικεντρώνονται στα οφέλη που θα αποσπάσει η αγγλική πολιτική μετά την απομάκρυνσή του από την εξουσία.³⁵ Ο S. Canning, που εκπροσωπούσε την Αγγλία στην Υψηλή Πύλη, είχε την πρόθεση να υποστηρίξει τη σταθεροποίηση των ελληνικών συνόρων στη γραμμή Παγασητικού – Αμβρακικού, σύμφωνα με όσα είχαν συζητηθεί στη διάσκεψη του Πόρου με τους πρεσβευτές της Αγγλίας και της Ρωσίας. Η πρόταση αυτή δεν έγινε δεκτή από την αγγλική κυβέρνηση και σύντομα ο πρεσβευτής ανακλήθηκε.

Με βασικό στόχο τη μείωση της αγγλικής επιρροής στη Μεσόγειο, η γαλλική πολιτική έβρισκε στο ελληνικό ζήτημα μια νέα ευκαιρία επέμβασης. Αφού ανέλαβαν την εκστρατεία στην Πελοπόννησο, οι Γάλλοι επεδίωκαν περιορισμό των εντυπώσεων των επιτυχιών της Ρωσίας. Πιστεύοντας στην ιδέα της δημιουργίας ενός αυτοδύναμου ελληνικού κράτους με προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης, θα αποκόμιζαν κέρδη για το

³⁵ Λούκος, *Η αντιπολίτευση.. [...], ό.π., σ.59-60.*

γαλλικό εμπόριο, καθώς η απίθανη περίπτωση για βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας θα ευνοούσε την κίνηση των γαλλικών προϊόντων. Παράλληλα αυτή η προοπτική ανάπτυξης θα περιόριζε τη βρετανική επιρροή. Με αυτό το σκεπτικό οι Γάλλοι στηρίζουν την κυβέρνηση, παρά τις αντιρρήσεις τους για την πολιτική που ακολουθούσε ο Καποδίστριας. Η παρουσία του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο διατηρεί την άποψη ότι η κυβέρνηση έχει τη στήριξη τουλάχιστον δύο ευρωπαϊκών δυνάμεων. Το Μάιο του 1828 άρχισαν οι αποστολές οικονομικής ενίσχυσης και πολεμοφοδίων. Τα βοηθήματα αυτά συνεχίστηκαν ως το 1830, έτος κατά το οποίο ανήλθαν σε 6.623.960,23 φράγκα.³⁶ Τον Αύγουστο του ίδιου έτους η γαλλική αντιπροσωπεία διαβεβαίωσε τον Καποδίστρια για την εμπιστοσύνη της γαλλικής κυβέρνησης, στηρίζοντας ταυτόχρονα τη διεύρυνση της συνοριακής γραμμής.

Η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη δεχτεί οικονομική βοήθεια από τη Ρωσία. Το 1827 ο Καποδίστριας είχε ζητήσει ένα μεγάλο δάνειο με εγγυήτριες τις τρεις δυνάμεις. Η ρωσική πολιτική ήταν θετική στο να εγγυηθεί το 1/3 του δανείου, όμως οι αντιδράσεις της Αγγλίας ματαίωσαν την ιδέα του δανείου. Το 1828 η Ρωσία πρόσφερε τελικά οικονομική ενίσχυση. Ανάλογα θετική στάση τήρησε σε διπλωματικό επίπεδο σχετικά με το θέμα των συνόρων. Γενικά η ρωσική βοήθεια σε όλα τα επίπεδα ήταν τόση, που ο Καποδίστριας δυσκολευόταν να πείσει για την ίση απόσταση που ήθελε να τηρεί από τις τρεις δυνάμεις.

Η αντιπολίτευση κατά του Καποδίστρια γίνεται πιο σαφής και πιο δυναμική μετά το καλοκαίρι του 1828, όταν η βρετανική πολιτική ξεκαθαρίζει την αντίθεσή της προς την ελληνική κυβέρνηση. Αφού διατύπωσαν τις θέσεις τους στους εκπροσώπους της Αγγλίας, οι εκπρόσωποι της αγγλικής φατρίας προσπάθησαν να διερευνήσουν τις θέσεις των Γάλλων αξιωματούχων, ιδιαίτερα λόγω της παρουσίας του εκστρατευτικού στρώματος στην Πελοπόννησο. Οι διατυπώσεις των Ελλήνων προς τους εκπροσώπους δεν αντανακλούσαν συγκεκριμένες θέσεις και εξέφραζαν φόβους μήπως ο Καποδίστριας επιβληθεί δεσποτικά, ενώ παράλληλα ζητούσαν ένα κληρονομικό άρχοντα, θεωρώντας ότι ένας παρόμοιος θεσμός θα διασφάλιζε την εσωτερική σταθερότητα.

Η συνταγματική ιδεολογία χρησιμοποιείται ως επίφαση από συγκεκριμένες ομάδες, που έχουν χάσει τα κυριαρχικά τους δικαιώματα μετά την άφιξη του Καποδίστρια. Οι ξένες πηγές αντιμετωπίζουν τις αντιδράσεις των αντιπολιτευόμενων ως τα παράπονα αυτών που είχαν μάθει να ασκούν εξουσία και δεν έχουν πλέον αυτή τη δυνατότητα. Ο

³⁶ Ο.π., σ. 65, πίνακας 1.

Feburier γράφει στον ανώτερό του: «οι τοπικοί αρχηγοί παραπονούνται γιατί είναι υποχρεωμένοι να υπακούουν ενώ ως τώρα διέτασσαν».³⁷ Η θέση αυτή μεταφέρει την οπτική ενός Ευρωπαίου, που αντιμετωπίζει τους ντόπιους με επιφύλαξη όσον αφορά τις πολιτικές και πολιτισμικές εμπειρίες τους. Απόντες από το πολιτικό βίωμα που πρόσφερε η επανάσταση, οι ξένοι δεν αντιλαμβάνονται το ερώτημα που πλανάται στην εποχή και στον χώρο ζητώντας επαρκή απάντηση για όσους διεκδικούν αξιώματα στο νέο κράτος, δηλαδή: αν κάποιος διεκδικεί αξιώματα, πρέπει να έχει διαδραματίσει ορισμένο ρόλο κατά την επανάσταση, όμως οι περισσότεροι από αυτούς που έχουν προσβάσεις στην εξουσία δεν πληρούν αυτή την προϋπόθεση, άρα οποιαδήποτε αντιδραση νομιμοποιείται.

Η πολεμική συμβολή στον απελευθερωτικό πόλεμο και η φυσική παρουσία των αγωνιστών στον συγκεκριμένο χώρο-χρόνο συνιστούν επιχείρημα που υπονομεύει το κύρος της νέας πολιτικής ελίτ, η οποία απαιτεί προσβάσεις στην εξουσία και κύρος, αλλά προβάλλοντας διαφορετικά επιχειρήματα. Οι στρατιωτικοί αρχηγοί και γενικά οι αγωνιστές δεν αντιλαμβάνονται την επανάσταση ως συνολική ιστορική διαδικασία με διευρυμένα πεδία δράσης, αλλά σαν «εκρηκτικό συμβάν», το οποίο εξαντλείται στα πολεμικά γεγονότα.³⁸ Η αντίσταση στη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα συμπεριλαμβάνει την αναφορά στην πολεμική δράση και στη γενικότερη κοινωνική κινητικότητα, που ανέτρεψε την παραδοσιακή ιεραρχία και τις ιδεολογικές σταθερές του παρελθόντος.

Ο δημόσιος λόγος, όπως διαμορφώθηκε στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, μετεξελίχθηκε στη διαμάχη «αυτοχθόνων» και «ετερόχθονων». Ο διαχωρισμός αυτός δεν προκύπτει από κριτήρια που σχετίζονται με τον τόπο, διότι η διάκριση των ομάδων δεν έγινε με βάση την καταγωγή του καθενός. Όπως διαπιστώνει η Ε. Ανδριάκα, η διαμάχη σχετίζεται με το ερώτημα που προαναφέραμε, δηλαδή «σε ποιόν αναγνωρίζεται το δικαίωμα της αρχής».³⁹ Για τους αποκαλούμενους «ετερόχθονες» η ανάδειξη σε δημόσια αξιώματα είναι συνάρτηση των τυπικών προσόντων, όπως αυτά ορίζονται στα οικεία προς αυτούς δυτικά περιβάλλοντα – παιδεία, μόρφωση, γνώση των νέων πολιτικών κανόνων – σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον που εκδήλωσαν για συμμετοχή στα κοινά. Για τους «αυτόχθονες» το ισχυρότερο επιχείρημα είναι η άμεση, η σωματική συμμετοχή στον πόλεμο από την οποία απορρέει το δικαίωμα για ανάδειξη στα δημόσια αξιώματα.

³⁷ Ο.π., σ. 68, υποσημείωση 82.

³⁸ Ανδριάκα Ελένη, *Το «νόημα του '21» στα Απομνημονεύματα του Φωτάκου*, Αθήνα, 1999, σ.76-77.

³⁹ Ο.π., σ.72.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος στην επανάσταση όσων δεν απολάμβαναν δικαιώματα στην προηγούμενη κατάσταση τους παρέχει αυτόματα τη διασφάλιση προσβάσεων και θέσεων στη νέα πραγματικότητα, καθώς κερδίζεται έτσι η υπόληψη των παραγόντων της δημόσιας ζωής. Η υπόνοια της ασήμαντης παρουσίας στον αγώνα στιγματίζει τους ανθρώπους της εποχής. Έτσι, οι νέες σχέσεις διαμορφώνονται με βάση αυτή την προϋπόθεση. Από την άλλη, όσοι κατείχαν την εξουσία στην παραδοσιακή κοινωνία της προεπαναστατικής πραγματικότητας, δεν διαπραγματεύονται τη θέση τους. Η θέση τους έχει διαμορφωθεί από τη μνήμη της κανονικότητας, που φέρουν, ενώ ταυτόχρονα εγγράφεται η εμπειρία της αλλαγής. Η εγκαθίδρυση του νέου κράτους και το νέο πολιτικό βίωμα στο πλαίσió του γίνεται αντιληπτό με όρους κοινωνικής και ηθικής παρακμής.⁴⁰ Η προνοιακή αντίληψη που φέρει η ιδεολογία τους φαίνεται στις διατυπώσεις για την εισβολή «του κακού, της αχαριστείας και της ανηθικότητας» στην καθημερινή ζωή. Ο αντίπαλος προσωποποιείται εύκολα χάρη σε αυτή την αντίληψη.

Το επιχείρημα της σωματικής συμμετοχής στον αγώνα διατηρεί την ισχύ του και χρησιμοποιείται στην αντιπολίτευση κατά του Ι. Καποδίστρια. Η παράταξη των κυβερνητικών φαίνεται να ταυτίζεται στις συνειδήσεις των αντιπολιτευόμενων με τους «ετερόχθονες». Μολονότι ο Κυβερνήτης υποστηρίζεται από αγωνιστές όπως ο Θ. Κολοκοτρώνης, η πλειοψηφία των εκτελεστικών οργάνων του είναι «άκαπνοι». Στον αντιπολιτευτικό λόγο της εφημερίδας *ο Απόλλων* θα προσπαθήσουμε να παρατηρήσουμε πως οι ομάδες που τείνουν να διαμορφωθούν ενοποιούνται στη διαμάχη με τον Καποδίστρια και συνιστούν δύο κύριες παρατάξεις με σημείο αναφοράς το πρόσωπο του Κυβερνήτη. Άλλωστε, ο όρος «αγωνιστής» δεν αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία και λόγω της σημασιολογικής του ασάφειας επιτρέπει τη γενικευμένη χρήση του από άτομα με ασύμβατες πολιτικές και πολιτισμικές καταβολές.

Τα τρία κόμματα βρίσκονται υπό νέα συνθήκη μετά την εκλογή του Καποδίστρια, ο οποίος οραματίζεται ένα «ακομμάτιστο» κράτος με φωτισμένη διοίκηση. Τα κόμματα αντιπροσώπευαν την ξένη εχθρική παρουσία που επιδιώκει συνεχείς παρεμβάσεις ανατρέποντας τις ισορροπίες στο εσωτερικό. Έξαψη των διενέξεων, απείθεια προς την κυβέρνηση και δουλική προσκόλληση στις ξένες δυνάμεις ήταν οι άμεσες συνέπειες από την παρουσία των κομμάτων, όπως την αντιλαμβανόταν ο Καποδίστριας.⁴¹

⁴⁰ Ροτζώκος, *ό.π.*, σ.11-12.

⁴¹ Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα*, 1821-1836, μετ. Θ.Παρασκευόπουλος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2004, τομ. 1, σ.109-110.

Η αγγλική φατρία αποτελεί σημαντικό πυρήνα της αντιπολίτευσης. Τα μέλη της εκπροσωπούν την πλευρά των προκρίτων της Πελοποννήσου, αλλά ο δυναμικός πυρήνας αυτής της ομάδας αποτελείται κυρίως από τους διανοούμενους που τη στελεχώνουν και από τα άτομα που έχουν επαφή με αστικά περιβάλλοντα. Ο Α.Μαυροκορδάτος, ο Σπ.Τρικούπης, ο Α.Μιαούλης και ο Θ.Φαρμακίδης είναι μερικά ονόματα ενδεικτικά για τον χαρακτήρα της αγγλικής φατρίας. Ήδη από την εποχή της επανάστασης, η σύσταση της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου από ριζοσπάστες φιλελεύθερους με σημαντική δράση για τη θεσμική κατοχύρωση του ελεύθερου εμπορίου, την ελεύθερη λειτουργία και κυκλοφορία του Τύπου και γενικά την οργάνωση ενός εκκοσμικευμένου κράτους, προϋδεάζει για τον χαρακτήρα και τις πολιτικές επιλογές της αγγλικής φατρίας. Οι ιδέες του Μπένθαμ και οι προτάσεις του για τον συνταγματικό κώδικα της Ελλάδας μεταφέρθηκαν από φιλελεύθερες ομάδες στις Εθνοσυνελεύσεις, αφού ο Μπένθαμ είχε διακρίνει τη συμβατότητα του πρώτου καταστατικού χάρτη της Ελλάδας με την ωφελιμιστική θεωρία.⁴²

Η σταδιακή προσχώρηση του Θ.Φαρμακίδη στην αντιπολίτευση, όπως την ανιχνεύει ο Χ.Λούκος⁴³, είναι ταυτόσημη με την πορεία του λόγιου, που εγκρίνει και ενισχύει την επιλογή Καποδίστριας για ανώτατο άρχοντα, μέχρι τη στιγμή που ο χρόνος δεν νομιμοποιούσε πλέον τις επιλογές της έκτακτης ανάγκης. Με τη φράση *«άλλοι εκοπίασαν και άλλοι απολαύουσι τους καρπούς εκείνων»* ο Φαρμακίδης δηλώνει την απογοήτευσή του, γιατί οι θέσεις κύρους έχουν καταληφθεί από Επτανήσιους, που απουσίαζαν από την επανάσταση.

Η σκέψη αυτή προσομοιάζει στις απόψεις που διατύπωναν οι πρόκριτοι, εφόσον αμφότεροι πιστεύουν ότι δεν έχουν τις απολαβές – θέσεις ή προσόδους - που τους αναλογούν στο νέο ελληνικό κράτος. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο νοσηματοδοτεί τις διατυπώσεις αυτές η κάθε πλευρά είναι διαφορετικός. Ο Φαρμακίδης δεν αντλεί τα επιχειρήματά του από τη θέση του στην παραδοσιακή κοινωνία, αλλά στην προσωπική του αξία και την αποδεδειγμένη συμμετοχή του στον αγώνα. Το αίτημά του διαμορφώνεται υπό διαφορετικούς όρους από αυτούς που διαμορφώνουν τα αιτήματα των προκρίτων. Αντιπροσωπεύει τον τύπο της νόμιμης εξουσίας, όπως ιδεοτυπικά περιγράφεται από το Weber⁴⁴, δηλαδή το κράτος να ορίζει τον ειδικευμένο δημόσιο

⁴² Τζουρμανά Γιάννα, *Βρετανοί Φιλελεύθεροι και Ριζοσπάστες Μεταρρυθμιστές, Ο Τζέρεμυ Μπένθαμ και η Ελληνική Επιτροπή του Λονδίνου (1823-1826)*, Αθήνα, 2007, τ.2, σ.423-424.

⁴³ Λούκος., *ό.π.*, σ.69-70-71.

⁴⁴ Weber Max, *Κοινωνιολογία του Κράτους*, εισαγ. – μετ. Μ. Κυπραίος, Κένταυρος, Αθήνα, 1996, σ.176-177-178.

υπάλληλο και η υπηρεσιακή σχέση να στηρίζεται σε σύμβαση, ανάλογα με τον υπηρεσιακό βαθμό και όχι σύμφωνα με το μέτρο της εργασίας. Οι εντολές θα εκδίδονται από τον ορισμένο προϊστάμενο, του οποίου το δικαίωμα νομιμοποιείται σε μια «αντικειμενική αρμοδιότητα».

Η αυταρχική διακυβέρνηση από τον Καποδίστρια είχε γίνει αποδεκτή από το Φαρμακίδη και από άλλους διανοούμενους ή πολιτικούς με δυτική παιδεία και προσανατολισμό, με την προοπτική να τεθούν στο σύντομο χρονικό διάστημα, που αυτή θα διαρκούσε, οι βάσεις για ένα σύγχρονο δυτικού τύπου κράτος. Όσο διαπίστωναν ότι ο Καποδίστριας αντιλαμβανόταν διαφορετικά το ρόλο του, καταλάβαιναν ότι οι στόχοι της επανάστασης, για την αφομοίωση των κατακτήσεων των ευρωπαϊκών λαών, δε θα πραγματοποιούνταν. Η προσωρινή αναστολή του συντάγματος και της λειτουργίας της Βουλής, παρέμπεπε σε μια σημαντική παρέκκλιση από το δυτικό συνταγματικό πρότυπο. Τα άτομα με δυτικό προσανατολισμό είχαν δεξιωθεί τις αρχές της νεωτερικότητας και επεξεργάζονταν με αυτές την πολιτική εμπειρία. Διατύπωναν συχνά την αντίθεσή τους με όσα μέσα διέθεταν. Ωστόσο, δεν εκπροσωπούσαν ισχυρές κοινωνικές δυνάμεις, εφόσον, όπως διαπιστώθηκε παραπάνω στις επαναστατημένες περιοχές δε συναντάμε μια συγκροτημένη αστική τάξη. Η συνεργασία με προκρίτους και οπλαρχηγούς θεωρήθηκε απαραίτητη για να ενισχυθούν οι ομάδες αυτές. Παράλληλα, οι πρόκριτοι κέρδιζαν από τη συνεργασία με τους διανοούμενους το πνευματικό κύρος και τα ιδεολογικά εργαλεία της αντιπαράθεσης.

Η ταύτισή τους με την αγγλική φατρία ήταν φυσικό επακόλουθο όχι μόνο γιατί ο Καποδίστριας στηρίζεται απροκάλυπτα από τη ρωσική πολιτική, αλλά και λόγω του φιλελευθερισμού που συνεπάγεται η βρετανική πολιτική. Αν και ο ίδιος ο Κυβερνήτης επεδίωκε αρχικά την ισόβαθμη στήριξη των δυνάμεων και προσπάθησε να διασκεδάσει τις υπόνοιες ότι αποτελεί όργανο των Ρώσων, όσο αποσαφηνίζονταν οι στόχοι της πολιτικής του, τόσο η ταύτιση με τη Ρωσία φαινόταν αναπόφευκτη. Δεδομένου, ότι η στάση των Άγγλων απέναντι στην επιλογή του Καποδίστρια για τη θέση του κυβερνήτη ήταν εξ αρχής αρνητική, οι αντιπολιτευόμενοι συνασπίζονται υπό την σκέπη της Αγγλίας, που θεωρείται μια δύναμη η οποία μπορεί να επιβληθεί στο διεθνές διπλωματικό πεδίο. Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, η Αγγλία ήταν από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες του 19^{ου} αιώνα με συνταγματική παράδοση και λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος.

Οι διανοούμενοι που ταυτίστηκαν με την αγγλική φατρία στόχευαν στον προσεταιρισμό των αδελφών Κουντουριώτη, οι οποίοι τηρούσαν επιφυλακτική στάση από την Ύδρα. Οι διαφωνίες που είχαν προκύψει με την κυβέρνηση είχαν αναγκάσει το

Γεώργιο Κουντουριώτη να παραιτηθεί και να αρνείται επίμονα την επανάκλησή του για συμμετοχή στο κυβερνητικό έργο. Η παρουσία της οικογένειας που πρωτοστατούσε στην Ύδρα προσδίδει νέο κύρος στον αντιπολιτευτικό αγώνα. Ταυτόχρονα ο Κυβερνήτης σημείωνε απώλειες των ερεισμάτων του στο εσωτερικό, καθώς διαδιδόταν η φήμη ότι δεν είχε την στήριξη από τις τρεις δυνάμεις. Σε αυτή τη φάση η αντιπολίτευση είχε ενισχυθεί και περίμενε να εκμεταλλευτεί προς όφελός της οποιαδήποτε ενέργεια της κυβέρνησης, όπως τα υγειονομικά μέτρα κατά της πανώλης τον Απρίλιο του 1828, που έπληξαν το εμπόριο και προκάλεσαν αντιδράσεις στους πληθυσμούς των νησιών.

Στο ήδη τεταμένο κλίμα προστέθηκε η αναβολή της εθνοσυνέλευσης και ορισμένα επιπλέον αυστηρά μέτρα που θεσπίστηκαν την ίδια χρονιά. Ο πόλεμος στην Στερεά συνεχιζόταν, το οικονομικό πρόβλημα γινόταν οξύτερο και η καχυποψία της κυβέρνησης, που εκδηλωνόταν άκομψα από διοικητές με υπερβάλλοντα ζήλο, ενέτειναν τη γενικότερη ανασφάλεια. Πολλές αντιδράσεις προκαλούσαν οι συμπεριφορές ορισμένων κυβερνητικών υπαλλήλων που παραβίαζαν θεμελιώδη πολιτικά δικαιώματα καθώς και ο ολοκληρωτισμός, που παρέβλεπε πολλές ουσιώδεις παραμέτρους του συντάγματος. Ήδη από το 1828 ο Τύπος είχε καταστή κρατικό μονοπώλιο. Κάθε προσπάθεια κριτικής επί της κυβερνητικής πολιτικής έπρεπε να κατασταλεί άμεσα, όπως στην περίπτωση που η *Ανεξάρτητος Εφημερίς* του Π. Κ. Παντελη, σε άρθρο της προσπαθούσε «*υπό το πρόσχημα της ισονομίας ν' ανακαλέση την επάρατον και φθοροποιάν αναρχίαν και αποδείξη ότι η κυβέρνησις είναι δεσποτική*»⁴⁵. Διαπιστώνουμε, ότι στην καποδιστριακή πολιτεία η ελευθερία του Τύπου έχει ανακληθεί εξαρχής. Βέβαια, παρά τις ρητές απαγορεύσεις των αρμόδιων και την άμεση εφαρμογή της κυβερνητικής εντολής αρκετοί πολίτες δε δίστασαν να προβούν στην έκδοση εφημερίδων, οι οποίες πάντα διώκονταν.

Η απουσία πλουραλισμού εντός των συνόρων του ελληνικού κράτους ανάγκασε πολλές φορές τους πολίτες, κυρίως από τα νησιά και το Ναύπλιο, να στραφούν στην εφημερίδα *Le Courrier de Smyrne*, όπου οι απόψεις τους βρήκαν πεδίο έκφρασης. Με τη δημοσίευση ανυπόγραφων ή ψευδώνυμων άρθρων το έντυπο αυτό αποτέλεσε μέχρι το 1831, που εκδόθηκε ο *Απόλλων*, τη μόνη πρόσβαση των Ελλήνων σε αντικυβερνητική εφημερίδα. Τα μόνα έντυπα που είχαν άδεια κυκλοφορίας ήταν η *Γενική Εφημερίς* και ο *Courrier d' Orient*. Δημοσίευαν τις αποφάσεις της κυβέρνησης και επέλεγαν άρθρα του ευρωπαϊκού τύπου, κυρίως ρωσικού και του γαλλικού, που στήριζαν τις κυβερνητικές

⁴⁵ Λούκος Χρήστος, «Η δίωξη της εφημερίδας ο Απόλλων», *ο Ερανιστής*, 9(53), 1971, σ.206.

αποφάσεις.⁴⁶ Αντίθετα στην Ευρώπη ο Τύπος τελεί ανεμπόδιστα τον ρόλο του, καθώς πραγματικά ριζοσπαστικά έντυπα κυκλοφορούν από την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα.⁴⁷

Όσο τα εσωτερικά προβλήματα γίνονταν πιεστικά, τα ερείσματα του Καποδίστρια μειώνονταν και οι ευνοϊκές συγκυρίες, ενώ η στάση της Αγγλίας είχε σταθεροποιηθεί αρνητικά κι ήταν γεγονός η απώλεια ενός ερείσματος που σχετιζόταν με την εξωτερική πολιτική· η φήμη ότι ο Καποδίστριας έχει την έγκριση των τριών προστάτιδων δυνάμεων είχε λειτουργήσει από τη στιγμή της έλευσής του σαν παράγοντας ευνοϊκός για την ανενόχλητη εφαρμογή του προγράμματός του. Μόνο με την παροχή ρωσικής βοήθειας δε θα κατάφερνε να εξισορροπήσει τις αντιθέσεις στο εσωτερικό.

Το 1828 η αντιπολίτευση έχει συσπειρωθεί στο Πανελλήνιο. Η σύγκρουση μεταβιβάζεται στην εξουσία. Τα μέλη του Πανελληνίου αντιδρούν στις προτάσεις του Βιάρου Καποδίστρια για το δικαστικό νόμο. Η διάσκεψη των αντιπροσώπων των Δυνάμεων που λαμβάνει χώρα στον Πόρο, οδηγεί τους αντιπολιτευόμενους σε νέες ενέργειες που αμφισβητούν το κύρος της κυβέρνησης. Αντίστοιχα ο Κυβερνήτης δυσπιστεί έντονα απέναντι στο όργανο αυτό και τους αγνοεί ανοιχτά κατά τη λήψη αποφάσεων. Η αναμενόμενη συνέλευση ήταν η αφορμή για την ανοιχτή ρήξη των δύο πλευρών. Με βέβαιη την απώλεια όσων συνασπίζονται στην αγγλική φατρία η κυβέρνηση επιδιώκει τη διατήρηση της εμπιστοσύνης της γαλλικής φατρίας και της επίσημης γαλλικής πολιτικής. Σημαντικό έρεισμα της κυβέρνησης θα αποτελούσαν οι αποφάσεις της επερχόμενης εθνοσυνέλευσης, με την προϋπόθεση ότι οι φιλοκυβερνητικοί πληρεξούσιοι θα πλειοψηφούσαν.

Οι αντικυβερνητικές ομάδες δεν έχουν κοινό προγραμματισμό και δεν αποτελούν ενιαίο κόμμα. Κύριο αίτημα όλων των ομάδων είναι η χρήση του συνταγματικού δυτικού προτύπου διακυβέρνησης. Ωστόσο, δεν υπάρχει κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο, αν και είναι σύνθηες οι αντιπολιτευόμενοι να χαρακτηρίζονται «συνταγματικοί». Έχει προταθεί η εξής διάκριση : η αγγλική φατρία, η φατρία των Κουντουριώτηδων, η φατρία των Μαυρομιχαλαίων και η γαλλική φατρία.⁴⁸ Οι δύο πρώτες ομάδες φαίνεται να ακολουθούν κοινή πολιτική, αφού συχνά η Ύδρα ταυτίζεται με το αγγλικό κόμμα και η αγγλική πολιτική ενδιαφέρει τα νησιά με τη ναυτική βάση.

⁴⁶ Λούκος, *Η αντιπολίτευση*.. [...],ό.π., σ.117.

⁴⁷ Τζουρμανά, ό.π., τ.1, σ. 249.

⁴⁸ Petropoulos John, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833 -1843)*, μετ. Ν.Διαμαντούρος κ.α., Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1985, τ.1, σ.144.

Η αντίσταση της αντιπολίτευσης στη Δ' εθνοσυνέλευση είχε καμφθεί από την συντριπτική πλειοψηφία των φιλοκυβερνητικών πληρεξούσιων. Μετέφεραν στους Άγγλους αντιπρόσωπους το κλίμα της τρομοκρατίας που επικρατούσε στην εθνοσυνέλευση, λόγω της παρουσίας των στρατιωτών του Κολοκοτρώνη και του φρούραρχου Νικήτα Σταματελόπουλου. Αυτή η μετριοπαθής στάση των αντικυβερνητικών εκπροσώπων ερμηνεύτηκε από τους απογοητευμένους Άγγλους σαν «ηθική δειλία». Η διάψευση των προσδοκιών τους για αυτή την εξέλιξη κατέστη έκδηλη στις διαπραγματεύσεις για τη συνοριακή γραμμή. Πρότειναν δηλαδή, τον περιορισμό του κράτους στην Πελοπόννησο και τα νησιά. Τα ψηφίσματα επικύρωσαν όλες τις προτάσεις του Καποδίστρια και ταυτόχρονα αύξησαν και παρέτειναν τις αρμοδιότητές και τις εξουσίες, που στην αρχή του είχαν παραχωρηθεί ως έκτακτες. Οι τοπικές εξεγέρσεις που εκτυλίσσονται μέχρι το 1830 είναι ενδεικτικές του χαρακτήρα εντοπιότητας που επικρατεί στις αντιπολιτευτικές ομάδες. Πριν την έναρξη της συνέλευσης σημειώθηκαν εντάσεις στην περιφέρεια, όταν ο στρατός της δυτικής Στερεάς απαίτησε την άμεση καταβολή των μισθών του. Αντίστοιχες απαιτήσεις πρόβαλε με την λήξη της συνέλευσης και ο στρατός της ανατολικής Στερεάς. Με την άμεση κάλυψη των απαιτήσεών τους η κυβέρνηση είχε σκοπό να παρουσιαστεί σαν προστάτης των στρατιωτών.

Η τοποθέτηση των κατάλληλων προσώπων, απόλυτα αφοσιωμένων στον Κυβερνήτη, στις κυριότερες θέσεις για τον έλεγχο των επαρχιών είχε ως αποτέλεσμα να εξισορροπούνται για αρκετά σημαντικό χρονικό διάστημα οι τοπικές δυσαρέσκειες και να τηρείται η μετριοπάθεια που ευνοούσε την κυβέρνηση.⁴⁹ Οι κρατικοί υπάλληλοι που διορίζει ο Καποδίστριας, είτε είναι διοικητές, είτε έκτακτοι επίτροποι, είτε απλοί υπάλληλοι, συνιστούν μια ξεχωριστή ομάδα στα πλαίσια των πολιτικών σχηματισμών που δραστηριοποιούνται στο νέο κράτος. Πρόκειται για μία ομάδα που αποκτά συνεκτικότητα λόγω της ιδεολογικής ταύτισης που έχουν τα μέλη της και των κοινών συμφερόντων. Η συνοχή δε σχετίζεται με την εντοπιότητα ή την κοινωνική καταγωγή, αλλά με την αποδοχή ενός κοινού προγράμματος πολιτικής δράσης. Όπως διαπιστώνει ο Χ. Λούκος, έχει διαμορφωθεί για πρώτη φορά μία παράταξη με εθνικό χαρακτήρα, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κόμμα και όχι φατρία.⁵⁰ Συνήθως οι οπαδοί του κυβερνητικού κόμματος ήταν δέκτες δυτικών προσανατολισμών και ως εκ τούτου πιο ευνοϊκοί σε νεότερες ιδέες για τη συγκρότηση και τη λειτουργία του κράτους.

⁴⁹ Λούκος, *ό.π.*, σ.134-135.

⁵⁰ *Ο.π.*, σ.136.

Η παρουσία πολλών στελεχών της ρωσικής φατρίας στους φιλοκυβερνητικούς κύκλους και το αντίστροφο έθετε προβληματισμούς στον Καποδίστρια για τον χαρακτηρισμό, που θα έδιναν σ' αυτές τις ομάδες οι ξένοι και οι αγγλόφιλοι. Για την αποφυγή της ταύτισης των κυβερνητικών με τη ρωσική φατρία προσπαθούσε να διασπά τη συνοχή, ώστε να ελέγχει καλύτερα την ομάδα. Πολλοί ετερόχθονες, Επτανήσιοι και άτακτοι στρατιωτικοί στήριζαν τη φιλοκυβερνητική παράταξη. Το μεγάλο πλεονέκτημα του κόμματος ήταν η ευρύτατη λαϊκή βάση του· οι αγροτικοί πληθυσμοί της Πελοποννήσου έδειχναν εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Κυβερνήτη και εκτιμούσαν την πρόθεση να ικανοποιήσει τα πάγια αιτήματά τους σε δεδομένη χρονική στιγμή. Αυτή την εύνοια δε χρησιμοποίησαν ούτε ο Κυβερνήτης, ούτε οι προσκείμενες σε αυτόν ομάδες, ώστε να προκύψει μια θετική συνέπεια για την κυβέρνηση εν γένει.

Με δεδομένη την υποστήριξη της ρωσικής διπλωματίας η κυβέρνηση προέβη σε διαβήματα που άφηναν ανοικτό το ενδεχόμενο για υποκίνηση επαναστατικών πυρήνων στα Επτάνησα, σε περίπτωση που δεν ικανοποιούνταν τα αιτήματα των Ελλήνων σχετικά με τα σύνορα, που όριζε το πρωτόκολλο της 10/22 Μαρτίου 1829. Η υπόνοια του χαρακτηρισμού «επαναστάτης» για τον Καποδίστρια ανησυχεί τον τσάρο, όμως η ρωσική βοήθεια δεν παύει. Η επίσημη γαλλική πλευρά τονίζει την ανάγκη για μια βιώσιμη Ελλάδα κι έτσι υποστηρίζει την ίδια πρόταση για τη συνοριακή γραμμή, παρά τις διαβεβαιώσεις του Polignac στον Aberdeen για την ενίσχυση των βρετανικών θέσεων. Ως τα τέλη του 1829, Ρωσία και Αγγλία δηλώνουν ότι εμπιστεύονται το πρόσωπο του Κυβερνήτη και επιδιώκουν την επίλυση του ελληνικού ζητήματος με τη συμμετοχή του.

Οι πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν στην Ευρώπη το 1830, έχουν άμεσες επιπτώσεις στα ελληνικά ζητήματα και επηρεάζουν τη στάση των δυνάμεων και των οπαδών τους στο εσωτερικό. Σημαντική ήταν η επίδραση της ανακοίνωσης ότι ο πρίγκιπας Λεοπόλδος του Saxe - Coburg θα αναλάβει τον ελληνικό θρόνο και άρα θα εκτοπίσει τον Καποδίστρια. Ο υποψήφιος ηγεμόνας ζήτησε σε συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση να διευθετηθεί άμεσα και σύμφωνα με τις πάγιες ελληνικές θέσεις το ζήτημα των συνόρων. Η άρνηση των δυνάμεων να ικανοποιήσουν τα αιτήματα αυτά προκάλεσε την παραίτηση του Λεοπόλδου με συνέπεια έντονες δυσaráεσκεις στο εσωτερικό από τις ομάδες, που ήλπιζαν ότι η έλευση του ηγεμόνα θα ανέτρεπε τον Καποδίστρια. Η ιδιότυπη προσωρινή πολιτειακή κατάσταση παρατάθηκε και η μη ενθρόνιση του Λεοπόλδου θεωρήθηκε αποτέλεσμα της αδιάλλακτης πολιτικής του Καποδίστρια και άρα προσωπική αποτυχία του.

Στην ανατροπή των ευνοϊκών συγκυριών καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η Ιουλιανή επανάσταση, που έλαβε χώρα στο Παρίσι και οδήγησε στην ανατροπή του Καρόλου Ι΄ και τη μετατροπή του πολιτεύματος σε συνταγματική μοναρχία. Τα γεγονότα στο Παρίσι αποδεσμεύουν τον φιλελευθερισμό πολλών αξιωματικών που υπηρετούν στην ελληνική επικράτεια, οι οποίοι δεν συμφωνούσαν με την επίσημη πολιτική της χώρας τους και μεταβιβάζουν στους αυτόχθονες τις απόψεις τους. Το ενδιαφέρον της ευρωπαϊκής πολιτικής μετατίθεται στη Γαλλία. Οι εκεί εξελίξεις επηρεάζουν και τα εσωτερικά θέματα της Ελλάδας. Η πιθανότητα να προκύψουν διπλωματικές περιπλοκές, που θα καθυστερούσαν το ελληνικό ζήτημα, ανησυχεί τον Καποδίστρια και σπεύδει να καταστήσει σαφή την αποδοχή του νέου μονάρχη. Έχει γίνει κατανοητό ότι η νέα πολιτική κατάσταση στη Γαλλία θα καθορίσει τη στάση που θα επιδείξει στο ελληνικό ζήτημα η συγκεκριμένη δύναμη. Αν η ταύτιση με τις συνταγματικές αρχές παρέπεμπε στην Αγγλία, τότε η νέα γαλλική κυβέρνηση θα μπορούσε πιο εύκολα να την υποστηρίξει, εγκαταλείποντας τις ρωσικές θέσεις. Μια τέτοια τροπή θα ανέτρεπε εξωτερικά ερείσματα του Καποδίστρια, δεδομένου ότι οι αναφορές στο πρόσωπο του μιλάνε για αυταρχική διακυβέρνηση.⁵¹

Η αντιπολίτευση πρόβαλλε τις συνέπειες της γαλλικής εξέγερσης σε όλη την Ευρώπη. Οι επαναστάσεις που ακολούθησαν στο Βέλγιο, τη Γερμανία, την Ιταλία και άλλες ευρωπαϊκές περιοχές έπρεπε να λειτουργήσουν αποδεσμευτικά για τους Έλληνες που αιτούνται την εφαρμογή των συνταγματικών αρχών. Η ιδέα ενισχύθηκε από το αντικυβερνητικό έντυπο *Η Ηώς*, του Εμμ. Αντωνιάδη, το οποίο επανακυκλοφόρησε τον Αύγουστο του 1830, μετά την απαγόρευση της έκδοσής του. Οι Γάλλοι στο εσωτερικό συνέχισαν να καλλιεργούν έντονο αντιδεσποτικό πνεύμα, επηρεασμένοι από τα γεγονότα του Ιουλίου και από την κατάπνιξη της επανάστασης των Πολωνών από τους Ρώσους, που λόγω του καθεστώτος της αυτοκρατορίας, οι κινήσεις τους είναι αναμενόμενο να ταυτίζονται με τον απολυταρχισμό, δηλαδή με τον τσάρο που τις αποφασίζει. Αυτή η σταδιακή αλλαγή στη στάση των Γάλλων κορυφώθηκε το 1831, με αποτέλεσμα τη μηδενική ανοχή προς την ελληνική κυβέρνηση. Η αντίθεσή τους προς τον Καποδίστρια έβρισκε εκφραστές στους κύκλους της αντιπολίτευσης και ανάλογα οι αντικυβερνητικοί επωφελήθηκαν από τη στάση τους.

Η κυβέρνηση είχε υποστεί σημαντικά πλήγματα και οι συνέπειές τους άρχισαν να είναι εμφανείς στις αρχές του 1831. Καταρχήν, το ζήτημα της παραίτησης του

⁵¹ Λούκος, ό.π., σ.215-216-217.

Λεοπόλδου είχε εγγραφεί στις συνειδήσεις των αντικυβερνητικών ως διπλωματική αποτυχία του Καποδίστρια. Έπειτα, τα οικονομικά ζητήματα ήταν επιτακτικά: τα δάνεια που ο Κυβερνήτης προσδοκούσε από τη Γαλλία – πάγια τακτική της γαλλικής πολιτικής, όπως σημειώθηκε παραπάνω - καθυστέρουσε λόγω των εσωτερικών γεγονότων. Συνέπεια της καθυστέρησης αυτής ήταν να καθυστερεί η καταβολή των μισθών των στρατιωτών.

Αντιλαμβανόμενος την οικονομική δυστοκία από τις δυνάμεις και το εσωτερικό, ο Καποδίστριας επέτυχε οικονομική ενίσχυση από τους Έλληνες της Οδησσού. Η εκεί ελληνική παροικία είχε συγκροτηθεί στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με αρκετά προνόμια και ευνοϊκούς όρους που παρείχε η Μ. Αικατερίνη. Η αστική ανάπτυξη στο σημαντικότερο λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας και η εκμετάλλευση της σιτοπαραγωγικής ενδοχώρας έδινε δυνατότητες πλουτισμού, στους εμπορικούς οίκους που δραστηριοποιούνταν στο εξαγωγικό εμπόριο. Οι αναλυτικοί πίνακες που παρατίθενται στο βιβλίο του Β. Καρδάση για τις εξαγωγές δίνουν μια εικόνα για την οικονομική ανάπτυξη, που παρείχε τη δυνατότητα στην ελληνική παροικία για γενναίες προσφορές.⁵² Ανάλογες προσφορές προσδοκούσε ο Αλ.Στούρζας από τις ελληνικές παροικίες στο Λιβόρνο και την Τεργέστη, μετά το παράδειγμα της Οδησσού.

Σε διπλωματικό επίπεδο, η θέση του Maison στο υπουργείο εξωτερικών έδινε τη δυνατότητα να ζητήσει ο Καποδίστριας επίσπευση των εργασιών της Διάσκεψης του Λονδίνου, ώστε να οριστικοποιηθεί το ελληνικό ζήτημα. Με τέτοιου είδους κινήσεις ο Καποδίστριας κέρδιζε χρόνο, ώσπου να ανακοινωθούν οι αποφάσεις των δυνάμεων και να αποσαφηνιστούν οι συνέπειες των γεγονότων στη Γαλλία.

Οι κυριότεροι πυρήνες της αντιπολιτευτικής δράσης εντοπίζονται στη Μάνη και στην Ύδρα. Οι πρόκριτοι των περιοχών αυτών κατείχαν προνόμια στην προεπαναστατική περίοδο και, όπως αναφέρθηκε, είχαν αξιώσεις για θέσεις εξουσίας στο νέο κράτος. Στη Μάνη, οι οικογένεια Μαυρομιχάλη ήρθε σε ανοιχτή ρήξη με την κυβέρνηση, όταν ο Ιακ. Κορνηλίου, ο νέος διοικητής που είχε διορίσει ο Καποδίστριας, προσπάθησε να κάνει με τη βία σεβαστό το αξίωμά του. Οι Μανιάτες δεν συμβιβάζονταν με την ιδέα ότι ένας ξένος, θα εξουσίαζε τον τόπο τους και μάλιστα χωρίς την έγκρισή τους.

Στο σύγχρονο κράτος που θεμελιωνόταν, η κεντρική εξουσία έπρεπε να επιβάλει κανόνες, οι οποίοι πρέπει να γίνονται σεβαστοί από όλους. Η ως τότε αυτόνομη και

⁵² Καρδάσης Βασίλης, *Έλληνες ομογενείς στη νότια Ρωσία, 1775-1861*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1998, σ.170-171, πίνακας 6.1.

αφορολόγητη Μάνη δεν δεχόταν αυτή την ιδέα. Ως συνέπεια, εκδηλώθηκαν κινητοποιήσεις για να μην επιβληθεί η φορολογία της δεκάτης και να μη στρατολογηθούν οι Μανιάτες στον τακτικό στρατό. Η σύλληψη του Πετρόμπεη και η προφυλάκισή του στο Παλαμήδι, προκάλεσε αντιδράσεις των συγγενών του και ακολούθησαν λεηλασίες στις γειτονικές περιοχές, με το πρόσχημα ότι αγωνίζονταν για αποκατάσταση των συνταγματικών δικαιωμάτων.⁵³

Οι προσπάθειες για εκσυγχρονισμό των κρατικών δομών φαίνονταν ξένες στις παραδοσιακές ηγέτιδες ομάδες. Η αποστέρηση των κυριότερων ερεισμάτων τους, μετά τις διοικητικές, δικαστικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις επιτάχυνε την παρακμή τους.⁵⁴ Τα κατάλοιπα του φεουδαρχικού συστήματος που έφεραν, στηριζόταν σε ένα σύστημα πελατειακών σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτό οι φυλετικά συγκροτημένες κοινωνίες έδιναν ιδιαίτερη σημασία στους δεσμούς διευρυμένης και θετής συγγένειας. Ανισότητα του κύρους των ατόμων, αυθαίρετη εξουσία των ισχυρών, τοπικισμός και συναισθηματικά φορτισμένες και προσωποκεντρικές σχέσεις κυριαρχούσαν. Η άσκηση εξουσίας βασιζόταν στον πλούτο και την επιρροή που αποκτούσαν οι κυρίαρχες παραδοσιακές ομάδες, ελέγχοντας την εκμετάλλευση της γης, των ζώων και του εργατικού δυναμικού.

Η έναρξη του πολέμου είχε ήδη οδηγήσει σε ρήξη τις εγχώριες ομάδες των προκρίτων με τα εκσυγχρονιστικά στοιχεία, που διεκδικούσαν προσβάσεις στην εξουσία και πρότειναν αλλαγές στα δεδομένα των προκρίτων. Όταν ο εκσυγχρονισμός, όπως τον αντιλαμβανόταν ο Καποδίστριας, έπρεπε να εφαρμοστεί οι ως τότε κυρίαρχες ομάδες δεν είχαν ακόμα κατανοήσει τις έννοιες του συγκεντρωτισμού, της πειθαρχίας στην κεντρική εξουσία και των απρόσωπων γραφειοκρατικών σχέσεων. Αντιμετώπιζαν το κράτος ως πρόσωπο, που στην προκειμένη περίπτωση ταυτίζεται με τον Καποδίστρια και παραβλέπουν τους θεσμούς.

Ασυμβίβαστη με το σύστημα αυτό ήταν η ιδέα που πρόβαλαν για το κράτος οι εκσυγχρονιστές. Οραματίζονταν το κράτος δικαίου με βάση τα δυτικά πρότυπα, όπως διατυπώθηκε άλλωστε και στο Σύνταγμα της Τροιζήνας. Μολονότι οι εκσυγχρονιστικές προσπάθειες του Καποδίστρια δεν αντανakλούσαν τις δικές τους ιδέες, αρχικά ήταν υποχωρητικοί στην παρουσία του και στις επιλογές του. Η αναρχία που επικρατούσε το 1827, λόγω των ανατροπών στην έκβαση του πολέμου, είχε διαλύσει την υποτυπώδη διοικητική δομή, που έθεσε η ηγεσία της επανάστασης. Είχαν δεχτεί λοιπόν, την

⁵³ Λούκος., *ό.π.*, σ.230.

⁵⁴ Διαμαντούρος., *ό.π.*, σ.266-267.

αναστολή της συνταγματικής λειτουργίας και τη διάλυση της Βουλής, μέχρι να ομαλοποιηθεί η κατάσταση. Ωστόσο, το 1831 τα δεδομένα είχαν αλλάξει και ο ολοκληρωτισμός του Κυβερνήτη σε συνδυασμό με ορισμένους εξωγενείς παράγοντες, κινητοποίησε τους νεαρούς διανοούμενους. Οργανώνοντας την αντιπολιτευτική δράση οι εκσυγχρονιστές συνασπίστηκαν με τους πρόκριτους, απέναντι στον κοινό εχθρό.

Η Ύδρα έγινε ο χώρος της δράσης των αντιπολιτευόμενων με δυτική νοοτροπία. Η οικονομική ανάπτυξη και οι αστικοί σχηματισμοί που δραστηριοποιούνταν από τα προεπαναστατικά χρόνια, διαφοροποίησαν τη νοοτροπία που επικρατούσε στο νησί από αυτή που επικρατούσε σε περιοχές της Πελοποννήσου. Οι άρχοντές του είχαν και σε αυτή την περίπτωση σημαντικό ρόλο: διαπραγματεύονταν με την κυβέρνηση, όσα ζητήματα προέκυπταν και κυρίως το θέμα της αποζημίωσης και καθόριζαν την εκπροσώπηση του τόπου τους στην εθνοσυνέλευση ή στη Βουλή. Η εξουσία αναγκαστικά δε σχετιζόταν με την ιδιοκτησία και την εκμετάλλευση της γης. Καθοριστική για την οικονομία ήταν η ανάπτυξη της ναυτιλίας και η εμπορική δραστηριότητα.

Μετά την επανάσταση οι ευνοϊκές συγκυρίες που είχαν βοηθήσει τους Υδραίους στην εμπορική ανάπτυξη, είχαν ανατραπεί. Οι συνέπειες της οικονομικής παρακμής γίνονταν αισθητές. Η ανεργία των ναυτικών και ο περιορισμός του εμπορίου σε συνδυασμό με τους συνεχείς δασμούς που επέβαλλε η κυβέρνηση και το σύστημα της καραντίνας, υποχρεωτικό λόγω των συχνών επιδημιών πανώλης, καθυστέρουσαν τους ρυθμούς της κίνησης στο λιμάνι και επέτειναν τη δυσарέσκεια. Από τη στιγμή που το κράτος ανέλαβε τη διαχείριση του ναυτικού οι συνθήκες μεταβλήθηκαν. Οι σταδιακή εισαγωγή της πειθαρχίας και της ιεραρχίας στο ναυτικό, καθώς και η γενικότερη αναδιοργάνωση ήταν από τα πρώτα μέληματα της κυβέρνησης. Η σχετική έκθεση που υπέβαλε ο Μαυροκορδάτος, ως επίτροπος, αναγνώριζε την ανάγκη να θεσπιστεί «ο γενικός οργανισμός του ναυτικού». Παρά τις δυσκολίες στη θέσπιση και την εφαρμογή των αποφάσεων, το καποδιστριακό κράτος απέκτησε το δικαίωμα να απονέμει το ίδιο του τίτλους και τους βαθμούς των ναυτικών, ενώ προεπαναστατικά δίνονταν από τους δημογέροντες των νησιών. Τα κυβερνητικά διπλώματα ήταν απαραίτητα στους βαθμοφόρους κι έτσι η κυβέρνηση ελέγχει το προσωπικό που θα υπηρετούσε. Αυτό το κυβερνητικό δικαίωμα προκαλούσε επιπλέον αντιδράσεις, ιδιαίτερα εκ μέρους όσων συμμετείχαν στον αγώνα και αξίωναν ηθικές και υλικές ανταμοιβές για τις υπηρεσίες τους.

Η διάθεση των νησιών απέναντι στην κυβέρνηση, αποσαφηνίστηκε στη Δ' εθνοσυνέλευση. Η Ύδρα και οι Σπέτσες ήταν οι τόποι που εξέλεξαν αντικυβερνητικούς για πληρεξούσιους, οι οποίοι παρουσίασαν άμεσα την αναφορά που ζητούσε πλήρη κάλυψη των αποζημιώσεων και ενημέρωνε επίσημα την κυβέρνηση για την οικονομική παρακμή των νησιών. Από την πλευρά της η κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους, που όσον αφορά την οικονομική αποζημίωση ήταν 18.000.000 φοίνικες. Τα έξοδα του ναυτικού είχαν αυξηθεί, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1829-1830.⁵⁵ Το 1/3 αυτού του ποσού που θα μπορούσε να τους δοθεί δεν τους ικανοποιούσε κι έτσι όλο το 1830 οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν χωρίς να καταλήγουν σε συγκεκριμένη συμφωνία των δύο πλευρών.

Η στάση της ηγεσίας των Υδραίων απέναντι στον κυβερνητικό έλεγχο και τις προτάσεις συμβιβασμού στο θέμα των αποζημιώσεων πυροδότησε το αντιπολιτευτικό πνεύμα και άμβλυσε τη διάσταση ανάμεσα στις δύο πλευρές. Το 1831 με το θέμα των αποζημιώσεων ανοιχτό και τη σύγκρουση να οριστικοποιείται η Ύδρα διάκειται ευνοϊκά στη συγκρότηση οργανωμένης αντιπολιτευτικής δράσης. Η εγκατάσταση του τυπογραφείου του *Απόλλωνα* και η διάδοση του εκδοτικού υλικού από τους ναυτικούς οδήγησε στην οριστική ρήξη των Υδραίων με την κυβέρνηση.

Η απροσδόκητη παραίτηση του Λεοπόλδου και η εξέγερση του Ιουλίου στο Παρίσι επιτάχυναν τις τοπικές εξεγέρσεις, που σημειώθηκαν τα δύο τελευταία έτη της κυβέρνησης Καποδίστρια. Αν και εφορμούσαν από τα τοπικά ζητήματα οι εξεγέρσεις, κυρίως της Μάνης και της Ύδρας, εκδηλώνονταν στο πλαίσιο του ζητήματος του συνταγματισμού. Ο Πετρόμπεης στη Μάνη απαιτούσε την άμεση σύγκληση της συνέλευσης και την ανάκληση του συντάγματος, παράλληλα με το αίτημα των προνομίων και της αυτονομίας της Μάνης. Αντίστοιχα στην Ύδρα, διαμορφώθηκε το αίτημα για την εθνική συνέλευση, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται πιο συνειδητό καθώς ο συντονισμός της αντιπολίτευσης έχει διαφορετικό χαρακτήρα, λόγω των πολιτικών προσωπικοτήτων που είχαν συγκεντρωθεί στον αστικά προσανατολισμένο χώρο : Τρικούπης, Μαυροκορδάτος, Ζωγράφος κ.α. είναι πολίτες οι οποίοι λόγω των ιδεολογικών τους επιλογών είναι προσκείμενοι στην αγγλική φατρία και με την πολιτική εμπειρία τους θα διευκόλυναν την αντιπολιτευτική δράση. Ο στόλος του νησιού και η

⁵⁵ Βάρφης, ό.π., σ.22, πίνακας 1-2.

συμπαράσταση Χίων και Ψαριανών βοήθησαν τους Υδραίους να αποκτήσουν τον έλεγχο της Ερμούπολης και έτσι επεκτάθηκε η επιρροή τους στα άλλα νησιά.⁵⁶

Το Δεκέμβριο του 1830 μετά τις τελευταίες άκαρπες διαπραγματεύσεις, η κυβέρνηση έδωσε εντολή στον Γ. Μαυρομάτη να εξηγήσει τις νέες προτάσεις της, που προέβλεπαν εξόφληση με έντοκα γραμμάτια, αφού πρώτα συμφωνούσαν το ύψος των αποζημιώσεων. Οι νέες προτάσεις απορρίφθηκαν και οι Υδραίοι με επιστολή τους προς τον Καποδίστρια⁵⁷, υπενθύμιζαν τις αποφάσεις της εθνοσυνέλευσης στο Άργος, που προέβλεπαν *«σύσταση κώδικα δημοσίων χρεών εις τον οποίον θέλουν καταγραφείσθαι τα αναγνωριζόμενα της επικρατείας χρέη προς τους έχοντας δικαίωμα αποζημιώσεως, επί της ποσότητος των οποίων θέλει πληρώνεσθαι κατ' έτος νόμιμος τόκος προσδιοριζόμενος από την κυβέρνησιν»*. Στο τέλος της επιστολής οι Υδραίοι τόνιζαν ότι δεν επιθυμούσαν να δεχτούν *«ελάττωσιν της ποσότητος των θυσιών καθώς και παράτασιν εκκαθαρισμού «. Η απάντηση της κυβέρνησης με το «διάταγμα περί συστάσεως ναυτικού ταξιαρχικού σώματος»*⁵⁸ δεν ικανοποίησε τις συνολικές αξιώσεις του νησιού, καθώς διέκρινε τα αιτήματα των πλοιοκτητών από αυτά των πλοιάρχων, ευνοώντας τους τελευταίους.

Την άνοιξη του 1831 η αντιπολίτευση από την Ύδρα επικαλούταν όλο και συχνότερα τις συνταγματικές αρχές. Το ανομοιογενές αυτό μόρφωμα αυτοαποκαλούνταν *«παράταξη των Συνταγματικών»* και περιλάμβανε από δυτικόφρονες διανοούμενους μέχρι πελοποννήσιους προκρίτους και φαναριώτες, που έχουν καταφύγει στο νησί. Οι κυβερνητικοί αποκαλούσαν αυτή την ομάδα *«κόμμα των Ολιγαρχικών»*⁵⁹, όπως ανέφερε συχνά ο Ν.Σπηλιάδης. Η ομάδα των ατόμων που είχε συγκεντρωθεί στην Ύδρα, συνεπαγόταν για την κυβέρνηση τους *«γνωστούς ραδιούργους»*⁶⁰ με ανατρεπτικούς σκοπούς. Από την πλευρά τους οι νησιώτες και οι υποστηρικτές τους χρησιμοποιούσαν το επιχείρημα της σωματικής συμμετοχής στον αγώνα, όπως διαβάζουμε στην επιστολή των κατοίκων του Πόρου, η οποία δημοσιεύεται στο 28^ο τεύχος του *Απόλλωνα*:

*[...] διότι εις το πολυπαθές διάστημα του υπέρ της ελευθερίας ιερού αγώνος ηγωνίσθησαν μετά των ατρομήτων Υδραίων, και μαζί μ' αυτούς, έβαψαν με τα αίματά των τα καταστώματα των Υδραϊκών πλοίων, πολεμώντες υπέρ της ελευθερίας του Έθνους [...].*⁶¹

⁵⁶ Petropoulos., *ό.π.*, σ.148-149.

⁵⁷ Βάρφης, *ό.π.*, σ. 241-242-243, έγγραφο αρ.20.

⁵⁸ *Ο.π.*, σ. 243-244, έγγραφο αρ.21.

⁵⁹ *Ο.π.*, σ. 113.

⁶⁰ Πολυζωίδης, *ό.π.*, σ.73.

⁶¹ *Ο.π.*

Η εξάπλωση της επιροής της Ύδρας έγινε ακόμα πιο ανησυχητική για την κυβέρνηση αυτή την περίοδο, καθώς η Σύρος και ο Πόρος δήλωναν ανοιχτά τη συμπαράστασή τους στους «γενναίους» Υδραίους. Ο ρόλος της εφημερίδας Απόλλων ήταν καθοριστικός στην προώθηση των ιδεών της αντιπολίτευσης, γιατί διανεμόταν με τα υδραϊκά πλοία σε όλη την ελληνική επικράτεια. Για την εξομάλυνση των σχέσεων και τον περιορισμό της δράσης των αντιπολιτευόμενων ο Καποδίστριας αποφάσισε να καλέσει τους αντιπρόσβεις και να τους ζητήσει να απαιτήσουν από Κουντουριώτη και Μαυροκορδάτο να παραδώσουν στην κυβέρνηση το τυπογραφείο της Ύδρας, με την απειλή ότι τα πλοία των δυνάμεων θα απέκλειαν το νησί.

Ο αποκλεισμός της Ύδρας ήταν το τελευταίο μέσο που θα χρησιμοποιούσε ο Καποδίστριας για να υποτάξει το νησί στην κεντρική εξουσία. Με τον πλήρη έλεγχο της επικράτειας θα μπορούσε να ανανεωθεί η εμπιστοσύνη των αντιπρόσβειων. Αντί του αποκλεισμού της Ύδρας, που προέβλεπε το σχέδιο της κυβέρνησης, το συμβούλιο του νησιού πρόλαβε τις εξελίξεις και ανέθεσε στον μοίραρχο Α. Κριεζή να καταλάβει τα πλοία του ναυστάθμου και να θέσει υπό τον έλεγχό του τον Πόρο. Στις 14/26 Ιουλίου το δίκροτο «Ελλάς», το σημαντικότερο πλοίο του εθνικού στόλου, καταλήφθηκε χωρίς σοβαρή αντίσταση. Όταν μετά από δύο ημέρες κατέπλευσε και ο Μιαούλης η αντιπολίτευση είχε αποκλείσει τον Πόρο, έτοιμη να προβεί σε δυναμικές ενέργειες αν ο Ρώσος ναύαρχος, Ρικορδ, «[...] χωρίς την συγκατάνευσιν των άλλων δυνάμεων ήθελε κάμει κίνημα», καθώς ενημέρωνε ο Μιαούλης σε επιστολή του στο κοινό της Ύδρας.⁶² Με την κίνηση αυτή η Ύδρα αποδείκνυε ότι είχε τη δυνατότητα να προστατέψει τα νησιά και να αντιταχθεί ενεργά στην κυβέρνηση.

Η αντιπολίτευση που συγκροτήθηκε στην Ύδρα αποτελούσε τη σοβαρότερη αμφισβήτηση στις κυβερνητικές τακτικές του Καποδίστρια. Με την αδιάλλακτη στάση τους στο θέμα των αποζημιώσεων, τον έλεγχο των νησιών και την προστασία που προσέφεραν σε όσους διώκονταν ως ταραχοποιά στοιχεία, οι Υδραίοι επέτυχαν τη μείωση του κύρους των κυβερνητικών ερεισμάτων και συγκρότησαν μια οργανωμένη μορφή αντιπολιτευτικής δράσης, ενισχυμένη από το πνευματικό κύρος του έντυπου ενός νεαρού διανοούμενου με δυτικούς προσανατολισμούς, του Αν. Πολυζωΐδη. Το έντυπο ενός πολίτη με γνωστές αντιλήψεις σε πολιτικά και κοινωνικά θέματα θα έβρισκε κατάλληλο χώρο δράσης στο συγκεκριμένο πολιτικό περιβάλλον της Ύδρας. Μολονότι και εκεί διαπιστώνεται τοπικισμός και γενικότερα στοιχεία παραδοσιακής δράσης, οι

⁶² Βάρφης, ό.π., σ.250 – 251, αρ. εγγρ. 25.

συνθήκες, που ,όπως παρατηρήθηκε, διαφέρουν από αυτές της Μάνης, εξηγούν ως ένα βαθμό το γιατί τελικά ο *Απόλλων* άρχισε να εκδίδεται στην Ύδρα μετά τη δίωξή του από το Ναύπλιο.

ε. Έκδοση και διάδοση του *Απόλλωνα*.

Προγενέστερα έντυπα πολιτικού χαρακτήρα.

Η αντιπολιτευτική δράση του Α. Πολυζωΐδη μέσα από τον *Απόλλωνα* ξεκινάει ουσιαστικά το Μάρτιο του 1831, με την κυκλοφορία του πρώτου τεύχους της εφημερίδας του στην Ύδρα. Ωστόσο, έχει προηγηθεί μια σειρά ενεργειών, που είχαν ήδη εντάξει τον εκδότη στα αντικυβερνητικά στοιχεία, χωρίς να έχει ο ίδιος την πρόθεση να εναντιωθεί απ' ευθείας στο πρόσωπο του Κυβερνήτη, εφόσον είχε δείξει καλή πρόθεση να προσφέρει τη συνεργασία του και τα όσα αποκόμιζε από τη δυτική του παιδεία, στην υπηρεσία της κυβέρνησης.⁶³ Η φιλελεύθερη ιδεολογία του τον εντάσσει στην αντιπολίτευση. Ωστόσο, θέλησε να συμμετάσχει στον κρατικό μηχανισμό, αλλά οι ελπίδες του για μια σημαντική θέση αντάξια των σπουδών του διαψεύστηκαν.

Η αναφορά σε κάποια βιογραφικά στοιχεία για τον Α. Πολυζωΐδη μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το πολιτισμικό παρελθόν και την κουλτούρα που τον θέτουν εκτός κυβερνητικών στελεχών σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα από τη στιγμή που αποφάσισε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην συγκρότηση του κράτους. Πρόκειται για ένα άτομο, που ήταν σε ιδιαίτερα νεαρή ηλικία, όταν ξεκίνησε η επανάσταση, δεδομένου ότι η γέννησή του τοποθετείται στα 1802. Έχοντας ήδη κάποιες γνώσεις κλασικής παιδείας – λατινικά, ελληνικά, ιστορία – στα 1818 βρέθηκε στην Βιέννη για εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας και μετά στο πανεπιστήμιο της Γοτίγγης για σπουδές νομικής και ιστορίας. Με την έναρξη της επανάστασης κατευθύνεται από το Βερολίνο στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, μαθαίνοντας όμως, την ήττα στο Δραγατσάνι, πηγαίνει στην Τεργέστη. Στην ασφάλεια της Τεργέστης οργανώνεται και μαζί με άλλους Έλληνες πλέει προς το Μεσολόγγι. Το όνομά του αναφέρεται από τον Ν.Μ.Δραγούμη ανάμεσα σε αυτούς που κατέφτασαν στην Ελλάδα: «[...] συνήλθον δε και έτεροι πεπαιδευμένοι, οίοι Βενιαμίν ο Λέσβιος, Άνθιμος Γαζής, Θεόκλητος Φαρμακίδης, αδελφοί Σούτσοι, Γεώργιος Αινιάν, Γεώργιος Ψύλλας, Γεώργιος Γλαράκης, Αναστάσιος Πολυζωΐδης [...]».⁶⁴ Η

⁶³ Λούκος, «Η δίωξη της εφημερίδας [...], ό.π., σ.200-201.

⁶⁴ Βοβολίνης Σ., Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν, Βιομηχανική Επιθεώρησις, Αθήνα, 1961, τ.3, σ.382.

«συννύπαρξή» του με τα παραπάνω ονόματα παρέχει μία πληροφορία για τον κύκλο των διανοούμενων στον οποίο εντάσσεται.

Η γνωριμία του με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο είναι καθοριστικής σημασίας. Στην Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου ο Πολυζωίδης έχει θέση πληρεξούσιου και συντάσσει την «Διακήρυξιν». Το 1823 ταξιδεύει στο Λονδίνο μαζί με τον Ορλάνδο και τον Λουριώτη για την σύναψη δανείου. Στην Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα το 1827 είναι και πάλι πληρεξούσιος. Μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου φεύγει για το Παρίσι, όπου συμπληρώνει τις σπουδές του και σε δύο χρόνια επιστρέφει έχοντας εμπλουτίσει όχι μόνο τις γνώσεις του, αλλά και τις γνωριμίες του με ό,τι αυτές συνεπάγονται. Συγκεκριμένα υπάρχουν επιστολή του Σπ. Μαυρογένη στην οποία αναφέρεται στους «εν Παρισίοις παρεπιδημούντες σοφούς Έλληνες», ενώ η δράση του στην εκεί Ελληνική Εταιρεία τον χαρακτηρίζει ως φιλελεύθερο, που δικτυώνεται ανάμεσα σε Γάλλους και Έλληνες διανοούμενους.⁶⁵ Με την εγκατάστασή του στο Ναύπλιο επιδιώκει την έκδοση της «πολιτικής και φιλολογικής εφημερίδας», του πρώτου καθαρά αντιπολιτευτικού εντύπου. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια διακόπτει την έκδοση του Απόλλωνα, αλλά συνεχίζει την ενασχόλησή του με τα κοινά και το 1832 βρίσκεται στην Εθνοσυνέλευση.⁶⁶

Επί της βαυαρικής αντιβασιλείας διορίζεται πρόεδρος του εκτάκτου δικαστηρίου στο Ναύπλιο. Με αυτή την ιδιότητα θα αρνηθεί να υπογράψει την καταδίκη των στρατηγών Θ. Κολοκοτρώνη και Ν. Πλαπούτα με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Το 1837 ο Όθων τον διορίζει υπουργό Παιδείας. Από αυτή την θέση προβαίνει σε ενέργειες για την σύσταση Αρχαιολογικής Εταιρείας με την συνδρομή του Φαρμακίδη, των Σούτσων, του Α.Ζ.Μαμούκα, του Γ.Τυπάλδου κ.α.⁶⁷, ενώ θα ακολουθήσουν ποικίλα αξιώματα, μεταξύ των οποίων και αυτό του αντιπροέδρου του Αρείου Πάγου. Η συγγραφική του δραστηριότητα είναι σημαντική με κεντρικό άξονα την ιστορία και τη νομική επιστήμη. Ενδεικτικά αναφέρουμε: μετάφραση του έργου του Ι. Γροσίου *Πολιτική Οικονομία* από τα γαλλικά και του Ε. Γροσίου από τα γερμανικά του έργου *Αρχαί της φιλοσοφικής επιστήμης του Δικαίου*,⁶⁸ *Τα Νεοελληνικά* ως πρωτότυπο έργο και τέσσερεις τόμους της *Γενικής Ιστορίας*, έργο που συμπληρώθηκε από τον Γ. Κρέμο αργότερα. Η παρουσία του στην πολιτική ήταν συνεχής, μέχρι που ασχολήθηκε με την

⁶⁵ Ο.π., τ.5, σ.299, 404.

⁶⁶ Ευαγγελίδης Χ., Ζακυθινός Δ. κ.α., *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Πυρσός, Αθήνα, 1932, τ.20, σ.488.

⁶⁷ Βοβολίνης., ό.π., τ.2, σ.79.

⁶⁸ Ευαγγελίδης, „ό.π.

συγγραφή και τις μεταφράσεις. Η συνολική πορεία του διατηρεί την αρχική συνέπεια στον ρόλο του διανοούμενου, που ασχολείται με τα κοινά.

Μετά από δύο χρόνια στο Παρίσι επιστρέφει, λοιπόν στην Ελλάδα με φιλόδοξα σχέδια για την συγκρότηση του νέου κράτους υπό το πρίσμα φιλελεύθερων ιδεών. Κρίνοντας την απουσία ανεξάρτητης εφημερίδας ως σοβαρή έλλειψη σε ένα σύγχρονο κράτος, αποφασίζει την έκδοση του *Απόλλωνα*. Παρά τις προθέσεις του αντιμετώπισε την αποκλίνουσα άποψη της κυβέρνησης σε θέματα ελευθεροτυπίας. Την ίδια αρνητική αντιμετώπιση που συνάντησε η έκδοση του *Απόλλωνα* αντιμετώπισε και η προσπάθειά του να εκδώσει μετάφραση της *Πολιτικής Οικονομίας* του Ι. Δροζίου στα 1830. Η πεποίθηση του Καποδίστρια ότι οι Έλληνες δεν είναι ακόμα ώριμοι για να δεξιωθούν την ευρωπαϊκή παιδεία διευρύνει το χάσμα ανάμεσα στον ίδιο και τους νεαρούς διανοούμενους, που οραματίζονται τον εκσυγχρονισμό του νέου κράτους με βάση τα δυτικά πρότυπα.

Με προτροπές αντικυβερνητικών ο Πολυζωίδης επιδιώκει την πρώτη έκδοση του *Απόλλωνα*, που θα αναπλήρωνε την ανεξάρτητη *Ηώ* του Εμμ. Αντωνιάδη. Ένα νέο ανεξάρτητο έντυπο φαίνεται λοιπόν, να είναι απαραίτητο, ώστε να γνωστοποιηθούν ευρύτερα οι θέσεις των αντικυβερνητικών και να ερμηνευθούν τα εσωτερικά και εξωτερικά γεγονότα με τρόπο διαφορετικό από αυτόν της *Γενικής Εφημερίδος* και του *Courrier de la Grèce*, που ως τότε μονοπωλούσαν το δικαίωμα του Τύπου.

Οι εφημερίδες αποτέλεσαν γενικά ένα νεωτερικό όπλο στην υπηρεσία της επανάστασης. Ήδη από τα πρώτα επαναστατικά χρόνια και αφού εξαφανίστηκαν σχεδόν τα ελληνικά έντυπα του ευρωπαϊκού χώρου, η λειτουργία του Τύπου υπήρξε καθοριστική. Η υπεράσπιση των εθνικών διεκδικήσεων και ανάγκη για ενημέρωση της κοινής γνώμης στο εξωτερικό επιβάλλουν την έκδοση εφημερίδων. Στις απαρχές του αγώνα ο Θ. Φαρμακίδης επιχείρησε την έκδοση της εφημερίδας *Σάλπιγξ Ελληνική*⁶⁹, της πρώτης έντυπης επαναστατικής ελληνικής εφημερίδας. Παρά τις διαμάχες μεταξύ του εκδότη και του Δ. Υψηλάντη, ο οποίος ως φορέας εξουσίας με συγκεκριμένα πρότυπα, παρόμοια με αυτά του Καποδίστρια, επεδίωκε μια προληπτική λογοκρισία, το έντυπο εκκινούσε δυναμικά στον επαναστατημένο χώρο. Το 1823 η Έθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο διατύπωσε το περί ελευθεροτυπίας άρθρο του Συντάγματος.

Τα επόμενα χρόνια οι εκδόσεις αυξάνονταν και έντυπα, που είτε ήταν ανεξάρτητα, είτε εκπροσωπούσαν τη διοίκηση, κυκλοφορούσαν με πιο συγκροτημένη μορφή. Από το

⁶⁹ Κουμαριανού Αικατερίνη, *Ελληνικός Τύπος, 1821-1828*, Στο : συλλογικό, «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.3, σ.315-316.

1824 και για τρία χρόνια εκδιδόταν στην Ύδρα, ως επίσημο όργανο της κεντρικής διοίκησης, ο *Φίλος του Νόμου*, με εκδότη τον Ιταλό Ιωσήφ Κιάππε, αντιπροσωπευτικό τύπο Ευρωπαίου επαναστάτη των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Όταν η εφημερίδα αποδεσμεύτηκε από την επίσημη ιδιότητα, μπόρεσε να ασκήσει οξύτατη κριτική στην εξουσία. Ωστόσο, αποτελούσε πάντα όργανο της οικογένειας Κουντουριώτη, που έχει τον έλεγχο του νησιού, δηλώνοντας τον τοπικισμό των ελληνικών περιοχών. Η γεωγραφική θέση της Ύδρας και η κοινωνική κινητικότητα, που αναπτύχθηκε στην περιοχή δεν εμπόδισε την εύκολη συγκομιδή πολεμικών, πολιτικών και διπλωματικών ειδήσεων, ενώ κεντρικός άξονας ήταν η υπεράσπιση των συνταγματικών ελευθεριών.

Στη διάρκεια της επανάστασης οι εκδόσεις στην Ύδρα συνεχίστηκαν και παρατηρούμε άλλους δύο τίτλους εφημερίδων⁷⁰ : *L' Abeille Grecque*, γαλλόφωνη, πάλι από τον Ι. Κιάππε και *Ανεξάρτητος Εφημερίς της Ελλάδος*, από τον Παντελή Κ. Παντελή, Ύδραίο ναυτικό, υπέρμαχο των δημοκρατικών θεσμών. Με την άφιξη του Κυβερνήτη το τυπογραφείο του Παντελή μεταφέρθηκε στην Αίγινα και η στάση του γίνεται πιο διαλλακτική. Ωστόσο, έχει δώσει το στίγμα του και το 1828 η κυβέρνηση ανέστειλε την έκδοση της εφημερίδας του, ύστερα από προφορική ανακοίνωση του ίδιου του Καποδίστρια.

Η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* είναι το μακροβιότερο έντυπο (1825-1832) , που συναντάμε από τη διάρκεια του αγώνα και το επίσημο όργανο της διοίκησης. Με απόφαση του Βουλευτικού ο Θ. Φαρμακίδης ορίστηκε επίσημος «εφημεριδογράφος». Παρά τη μετριοπάθεια που επέδειξε συχνά, κατανοώντας το κρίσιμο των καταστάσεων, όσο διαρκούσε ο πόλεμος, η δημοσίευση επικριτικών προς την εξουσία άρθρων, οδήγησε σε προτάσεις για την «έξωσή» του από αυτή τη θέση. Οι αντιδράσεις ατόμων, όπως ο Σπ. Τρικούπης, ακύρωσαν τις προτάσεις αυτές και ο Φαρμακίδης παρέμεινε στη θέση μέχρι την παραίτησή του τον Ιούνιο του 1827. Τον διαδέχθηκε ο Γ. Χρυσίδης, που είναι φιλικά διακείμενος προς τις αρχές, αλλά η στάση του αυτή δεν απέτρεψε τη διακοπή της *Αθηνάς*, φιλολογικής εφημερίδας που τυπωνόταν από τον ίδιο στο Ναύπλιο, το 1831 και δεν πρόλαβε να αριθμήσει παρά μόνο δεκαπέντε τεύχη.⁷¹ Εκείνη τη χρονιά η εσωτερική κρίση κλιμακώθηκε. Υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και των εξωτερικών παραγόντων ο Καποδίστριας δεν έδειξε ανοχή σε οποιαδήποτε προσπάθεια δημοσιογραφίας, καθώς είχε ήδη θορυβηθεί αρκετά από τη δίωξη της *Ηούς* και την επιτυχία του Πολυζωΐδη να εγκαταστήσει το τυπογραφείο του και να προωθήσει το πρώτο αντιπολιτευτικό έντυπο

⁷⁰ Ο.π., σ. 312, πίνακας 1.

⁷¹ Ο.π., σ. 325.

στην ελεύθερη ελληνική επικράτεια, γεγονός που θεωρήθηκε από τον Καποδίστρια ταυτόσημο με την αποστασία της Ύδρας.

Η πρώτη προκήρυξη της έκδοσης του *Απόλλωνα* κυκλοφόρησε στο Ναύπλιο, στις 19 Δεκεμβρίου 1830, στο τυπογραφείο του Εμμ.Αντωνιάδη, εκδότη της *Ηούς*. Απεστάλη στον Γραμματέα της Παιδείας για να μεταβιβαστεί στον Κυβερνήτη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο Πολυζωίδης αιτήθηκε επίσημης άδειας, όπως το εξέλαβε ο Καποδίστριας. Επρόκειτο για μια γνωστοποίηση και πρόσκληση συνδρομής προς κάθε ενδιαφερόμενο. Ο τοπικός διοικητής, Κ.Αξιώτης, προέτρεψε τον Πολυζωίδα να αναστείλει προσωρινά την έκδοση της εφημερίδας του, ώσπου να επιστρέψει ο Καποδίστριας από την Αίγινα. Στη λεπτομερή αναφορά του ενημερώνει σχετικά τον Κυβερνήτη :

*[...] ενουθέτησα κατ'ιδίαν να περιμένη μέχρι της επιστροφής της υ.ε. [...] αυτός μη υπακούσας εις τους φιλικούς τούτους λόγους, με υπεχρέωσε και μάλιστα δια την επιμονήν του να λάβω μέτρα δυνατότερα παρά τα πρώτα, και να διατάξω τον Αστυνόμο, να ενεργήσει ως αστυνόμος [...]*⁷².

Η απαγόρευση της έκδοσης του *Απόλλωνα* δεν θεμελιωνόταν σε κάποιο νόμο. Αντιθέτως, τα ψηφίσματα της Δ' Εθνοσυνέλευσης που είχαν επικυρωθεί και στο Άργος, κατοχύρωναν την ελευθεροτυπία. Σ' αυτή την αρχή στηρίχτηκε η απάντηση του Πολυζωίδα, όταν ρωτήθηκε για το πώς προέκυψε η άδειά του, να εκδώσει : «[...] το *Σύνταγμα του Έθνους μας μοι δίδει την άδειαν [...]*». Αμέσως διαμαρτυρήθηκε με επιστολές στον Βιάρο Καποδίστρια για την καταπάτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων του. Την ίδια μορφή διαμαρτυρίας απηύθυνε και προς την Γερουσία, η οποία κατά τις συνελεύσεις είχε με όρκο αναλάβει την υπεράσπιση των συνταγματικών αρχών.

Ο Καποδίστριας δικαιολόγησε την απόφασή του για απαγόρευση του *Απόλλωνα*, γιατί πίστευε ότι αυτές οι πρωτοβουλίες προωθούσαν διασπαστικές τάσεις που θα οδηγούσαν στη διάλυση του κράτους. Δεν αντιλαμβανόταν το νεαρό δημοσιογράφο και όσους είχαν παρόμοιες διαθέσεις, ως πολίτες που επιθυμούσαν να διατυπώσουν μια διαφορετική άποψη και να συντελέσουν νόμιμα στην επίλυση των προβλημάτων. Όσοι δεν υποτάσσονταν στο φωτισμένο ηγεμόνα που ενσάρκωνε, είχαν σκοπό τη διάσπαση και «την αποστασίαν εις όλας τας επαρχίας». Άλλωστε, οι αλυσιδωτές επαναστάσεις που σημειώθηκαν σε πολλές περιοχές της Ευρώπης μετά την Ιουλιανή επανάσταση, θα μπορούσαν να δώσουν ανάλογα παραδείγματα στους Έλληνες. Από την πλευρά του, ο

⁷² Πολυζωίδης, *ό.π.*, σ.17-18.

Πολυζωίδης αντιμετώπιζε το καποδιστριακό κράτος ως ένα ρωσικό καθεστώς, που κόντευε να μετατραπεί σε μόνιμο κι όχι πια προσωρινό, με κίνδυνο οι συνταγματικές αρχές του αγώνα να ξεχαστούν και οι Έλληνες να μην ενταχθούν στους ευρωπαϊκούς λαούς. Ο φιλελευθερισμός του τού υποδείκνυε την συνταγματική μοναρχία ως το μόνο πολίτευμα που παρέχει εγγυήσεις για την ανέλιξη των Ελλήνων.

Η έκδοση εφημερίδας επιβλήθηκε από την ανάγκη οργάνωσης των επιχειρημάτων της αντιπολίτευσης. Ο Τύπος εμφανίστηκε σαν όργανο μιας αναπτυγμένης κοινωνίας πολιτών, το οποίο προωθούσε την πολιτική διαπαιδαγώγηση. Ο συντάκτης ενός εντύπου με αντιπολιτευτικό χαρακτήρα απαιτούσε τη δικαιοκή μεταρρύθμιση και τη συνταγματική αναθεώρηση, έπειτα από την σύγκλιση συνέλευσης. Ο Συνταγματικός Κώδικας του Μπένθαμ⁷³ πρότεινε ένα ολοκληρωμένο σύστημα αναθεώρησης, προσφέροντας στους Έλληνες φιλελεύθερους μια δέσμη προτάσεων, που περιλάμβανε την εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη, τις θεσμικές λειτουργίες.

Η εγκατάσταση του διωκόμενου τύπου στην Ύδρα, ήταν η αμέσως επόμενη σκέψη, αφού το Ναύπλιο κρίθηκε ακατάλληλος τόπος, λόγω της κυβερνητικής παρουσίας. Αν και η πολιτική κατάσταση στο νησί ήταν ευνοϊκή για αντικυβερνητική δράση, κάθε κίνηση ετερόχθονα προϋπέθετε να εξασφαλιστεί η άδεια της οικογένειας Κουντουριώτη, που καλούταν να προστατέψει τον «ξένο», ο οποίος καθώς ενσωματωνόταν ανέτρεπε τις παραδοσιακές τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις. Η παραίνεση του Δ. Μιαούλη και του Α. Μαυροκορδάτου έφερε άμεσα τα επιθυμητά αποτελέσματα, παρά τον αρχικό δισταγμό των Κουντουριώτη, καθώς έπεισαν πως η εγκατάσταση του τυπογραφείου θα μπορούσε να εγγραφεται «στα ένδοξα κατορθώματα» του νησιού, το οποίο, όπως είδαμε, έχει ευνοήσει τη δημοσιογραφία κατά την επανάσταση.

Οι προσπάθειες κυβερνητικών να ελέγξουν την κατάσταση και να αποτρέψουν την έκδοση απέτυχαν και παρά τις εντολές η Β' Προκήρυξις τυπώθηκε στην Ύδρα, στις 6 Μαρτίου, με την οποία ο Πολυζωίδης καταδικάζει:

*[...] το απροσδόκητον τούτον φαινόμενον, την δια βίας τουτέστιν κατάργησιν της ελευθεροτυπίας, καθιερωμένης από τόσας εθνικάς Συνελεύσεις [...].*⁷⁴

Η κυβέρνηση πληροφορούμενη τη νέα προκήρυξη, έδωσε εντολή να διαπιστωθεί αν οι άρχοντες γνώριζαν το γεγονός και είχαν συνειδητά επιτρέψει την έκδοση της διωκόμενης εφημερίδας. Οι Υδραίοι αποδέχτηκαν την έκδοση ως γεγονός, που δε μπορούσαν να

⁷³ Τζουρμανά, ό.π., τ.1, σ. 256.

⁷⁴ Ο.π., σ.36-37-38.

ανατρέψουν.⁷⁵ Παρουσίασαν την κατάσταση ως εκτός του ελέγχου τους, προφανώς για να κερδίσουν χρόνο από την άμεση ρήξη με την κυβέρνηση. Έπειτα από αυτή την στάση, ο Καποδίστριας ζητάει από την Γερουσία να ρυθμίσουν με ιδιαίτερο ψήφισμα το ζήτημα του περιορισμού της ελευθεροτυπίας και άρα να αναιρεθεί η συνταγματική αρχή που όριζε τον τύπο ανεξάρτητο. Φαίνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση να ήθελε να προσαρμόσει το νόμο στα δικά του ιδεολογικά σχήματα, όπως θα έπραττε ένας φωτισμένος ηγεμόνας.

Οι Υδραίοι δεν συμβιβάστηκαν με την ιδέα για καταδίκη της πράξης του Πολυζωΐδη να εκδώσει χωρίς άδεια και τελικά δεν υπογράψαν τη σχετική αναφορά του κυβερνητικού εκπροσώπου. Οι κινήσεις της κυβέρνησης φανερώνουν τη διάθεσή της να αποφύγει την οριστική ρήξη και παράλληλα να επιβάλει τη θέλησή της.⁷⁶ Αντίστοιχα κινήθηκαν οι κάτοικοι των Σπετσών, που έσπευσαν να υποστηρίξουν τους Υδραίους, για την τόλμη τους να αντιστέκονται. Στο μεταξύ η κυβέρνηση προώθησε το νομότυπο περιορισμό της ελευθεροτυπίας.

Η Γερουσία ενέδωσε στις πιέσεις. Διατύπωσε και επικύρωσε ένα ψήφισμα, το οποίο, αν και δεν ανέφερε σαφώς την εφαρμογή της προληπτικής λογοκρισίας, στην ουσία απαγόρευε οποιαδήποτε αντικυβερνητική έκδοση.⁷⁷ Με αυτόν το νόμο δεσμεύοταν η ελευθερία της γνώμης, καθώς η πολιτική ένταση της περιόδου αυτής και οι περιορισμοί δεν άφηναν περιθώρια έκφρασης ούτε για την πιο καλοπροαίρετη κριτική. Τα διατάγματα προς τους Υδραίους αντανακλούσαν τις προθέσεις της κυβέρνησης να μην συνδιαλλαγεί στο ζήτημα της ελευθερίας της έκφρασης και ως εκτούτου και σε άλλα ζητήματα ελευθερίας των θεσμών.

Η οριστική ρήξη αποτελούσε πλέον γεγονός. Η Ύδρα είχε καταστεί προπύργιο της αντιπολίτευσης, δηλαδή τόπος συνωστισμού ταραχοποιών στοιχείων, που αρέσκονταν στο να αποτρέπουν την πρόοδο του έθνους κατά την αντίληψη των κυβερνητικών. Το αστικό περιβάλλον και η εμπειρία της επανάστασης, που είδαμε παραπάνω, διαμορφώνουν μια άλλη αντίληψη στους Υδραίους και κυρίως στους δυτικά προσανατολισμένους που εδράζουν στο νησί. Γι' αυτούς η ίδια η κυβέρνηση ήταν παράνομη, διότι αδιαφορούσε για τα προτάγματα της επανάστασης, όπως αυτά διατυπώθηκαν στα συνταγματικά κείμενα. Έτσι, *«εις παρανόμους πράξεις κανείς πολίτης*

⁷⁵ Λούκος, «Η δίωξη της εφημερίδας [...]», σ. 214.

⁷⁶ Ο.π., σ. 215.

⁷⁷ Για λεπτομέρειες σχετικά με το υπ.αρ.2085 ψήφισμα, ό.π., σ.216

γνήσιος δεν χρεωστεί ευπείθειαν»⁷⁸. Αυτή η φράση από τον *Απόλλωνα* συμπυκνώνει το νόημα της δράσης τους από τη ρήξη και μετά.

Ο σκοπός και οι αρχές της εφημερίδας δηλώθηκαν από την Α΄ Προκήρυξη. Διατηρώντας τα όρια της ελευθεροτυπίας ο εκδότης θα απέφευγε «*πάσαν ιδέαν μεροληψίας*»⁷⁹. Ο σεβασμός στο «*αγαθό, το δίκαιο, το τίμιον και το κοινώς ωφέλιμον*» ήταν πρωταρχικό μέλημα. Ο *Απόλλων* θα προβαλλόταν ως ένα εξαιρετικά φιλόδοξο έντυπο σε σχέση με τις προηγούμενες πολιτικές περιοδικές εκδόσεις, διαθέτοντας πολιτικό αλλά και φιλολογικό τμήμα. Βέβαια, το τελευταίο ατόνησε προκρίνοντας το πολιτικό και μετατρέποντας τον *Απόλλωνα* σε πεδίο βίαιων αντεγκλήσεων και συγκρούσεων. Δηλώνει ότι θα δεχόταν οποιαδήποτε κριτική με ίσους όρους, όσον αφορά το περιεχόμενο των δημοσιεύσεων, ενώ η ίδια η υπόσταση του εντύπου ήταν αδιαπραγμάτευτη, εφόσον δεν είχε παραβεί κάποιον από τους ισχύοντες νόμους. Παράλληλα διατύπωνε μια πρόσκληση σε άλλους επίδοξους εκδότες ή δημοσιογράφους να γίνουν «*Συναγωνισταί*».

Αρχικά ο Πολυζωίδης δεν επιτέθηκε ανοιχτά στην κυβέρνηση. Κατέθεσε τις θέσεις του υπέρ της ελευθερίας του Τύπου και εξήγησε τα οφέλη που θα προέκυπταν για την πολιτεία και την ίδια την κυβέρνηση. Στις 11 Μαρτίου 1831, κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του *Απόλλωνα*, με κεντρικό τίτλο «*Περί της παύσεως της παρούσης εφημερίδος εν Ναυπλία, και της καταστάσεως αυτής εν Ύδρα*»⁸⁰. Δηλώθηκε ο πολιτικός χαρακτήρας της εφημερίδας και επισημαίνονταν οι θέσεις του συντάκτη για την ευρωπαϊκή πολιτική και τις τακτικές της κυβέρνησης. Η ελευθερία του Τύπου έπρεπε να είναι η πρώτη «*φροντίς και έργον του αγαθού πολίτου*», αυτό προέκυπτε από τα φιλελεύθερα Συντάγματα του Αγώνα, ωστόσο ο Πολυζωίδης πίστευε πως συνείδηση της αλλαγής που συντελέστηκε με την Επανάσταση, είχαν όσοι φιλελεύθεροι παραβρίσκονταν στις Συνελεύσεις. Ο Κυβερνήτης δεν φαινόταν να είχε κάποια από τις παραπάνω ιδιότητες.

Η Επανάσταση σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής προσδιόρισε τον χαρακτήρα του νέου κράτους, όπου οι πολίτες είχαν το δικαίωμα να κρίνουν το κυβερνητικό έργο και να διατυπώνουν σχετικά τις σκέψεις τους. Χωρίς την ελευθερία του Τύπου κινδύνευε ο χαρακτήρας του πολιτεύματος. Ο δημόσιος διάλογος εγκαινιάστηκε με την αρχή ότι όλοι οι ισχυρισμοί υπόκειντο υπό έλεγχο και υπό συνεχή αίρεση:

⁷⁸ Πολυζωίδης Α., *Ο Απόλλων, εφημερίς της Ύδρας, Πολιτική και Φιλολογική*, φωτοτυπική ανατύπωση Η.Ρίζου- Βερναρδάκη, Τ. Καρανικόλα, Αθήνα, 1971, σ. 29.

⁷⁹ Πολυζωίδης, *Ανέκδοτα κείμενα [...]*, σ.34.

⁸⁰ *Ο.π.*, σ. 40-41.

[...] αι δημόσιαι πράξεις, ως τοιάυται, πρέπει κατά νόμον να δημοσιεύονται και να βασανίζονται. διότι όπου αύται μένουσι κεκρυμμένοι εις το σκότος και αβασάνισται, όπου η Σάλπιγξ του Τύπου δεν ηχεί, εκεί η μεν κυβέρνησις απηλλαγμένη του ελέγχου της κοινής υπολήψεως, του φοβερού τούτου και αδεκάστου κριτηρίου, παρεκτρέπεται ταχέως [...] οι δε κυβερνώμενοι, λησμονούντες ότι είναι ελεύθεροι άνθρωποι, αποκαθίστανται προιόντος του χρόνου τόσοι είλωτες, έτοιμοι να κλίνωσι τον αυχένα [...].⁸¹

Ο Πολυζωίδης δεν γνώριζε ακόμα πως η παύση της εφημερίδας του ήταν εντολή του Καποδίστρια κι απέδιδε ευθύνες στους διοικητικούς υπαλλήλους, ενώ ήταν επιεικής με τον Κυβερνήτη, από τον οποίο απαιτούσε ως αυτονόητη την τήρηση του Συντάγματος. Η απόφασή του για έκδοση εφημερίδας δε μπορούσε να αντιβαίνει προς το σχετικό άρθρο του Συντάγματος της Τροιζήνας, που δεν διαφοροποιήθηκε στην τελευταία Συνέλευση στο Άργος. Δεν υπήρχε λοιπόν, κάτι παραβατικό στην απόφαση του Πολυζωίδη να αρχίσει την εκτύπωση, χωρίς να έχει λάβει πρώτα την σχετική άδεια,

[...] διότι ο θεμελιώδης του τελευταίου Συντάγματος της Τροιζήνας νόμος υποθέτει πάντη ελεύθερον τον Τύπον [...] ώστε κανείς νόμος ιδιαίτερος δεν απαγορεύει την τύπωσιν οποιουδήποτε περιοδικού συγγράμματος, άνευ επισήμου αδείας.

Ο συντάκτης τόνιζε την συνεργασία του με ευρωπαϊκές εφημερίδες, απ' τις οποίες είχε μεταφράσει άρθρα και σκόπευε να τα παραθέσει απευθείας στον Απόλλωνα. Γενικά, οι ξένες δημοσιεύσεις λειτουργούσαν ως ενίσχυση της επιχειρηματολογίας του. Μετέφερε γνώμες Ευρωπαίων συνταγματικών, δηλώνοντας την ανάγκη του νέου κράτους να ταυτιστεί με την Ευρώπη που εκσυγχρονιζόταν. Μέσα από μία γενική αναφορά στην πολιτική κατάσταση της Ευρώπης, όριζε την Ελλάδα ως αναπόσπαστο κομμάτι της Δύσης που έπρεπε να ακολουθεί την πρόοδο: «[...] η Δύση τείνει εις νέον τι του κοινωνικού βίου σύστημα γενικόν με κοινά τα συμφέροντα και τους νόμους εις πάσας των ανθρώπων τας τάξεις ανεξαρτήτως».

Αντιλαμβανόταν φυσικά το ρόλο της αστικής τάξης στις νέες συνθήκες:

[...] το εμπόριον συνεχίζει το μέγαν τούτον έργον που συνάπτει και συνοικειώνει τα έθνη εις τα θρησκευτικά δόγματα και τας φιλοσοφικάς μελέτας.

Αναγνώριζε στην «Α΄ Γαλλική Επανάστασιν» -εννοούσε του 1789- τον ρόλο του μετασχηματιστή της κοινωνίας: «μετέβαλε εκ θεμελίων την κοινωνική κατάσταση». Ωστόσο, υπενθύμιζε ότι το συντηρητικό πνεύμα της εποχής εκφράστηκε από την Ιερά

⁸¹ Ο.π.

Συμμαχία, η οποία «[...] παραγνωρίζοντας το πνεύμα του αιώνας ηθέλησε να σβήση την ορμή των λαών προς την ελευθερίαν και την κοινωνική βελτίωσιν των [...]».

Τα Ιουλιανά του 1830 στο Παρίσι αποτελούσαν σημείο αναφοράς για τους συνταγματικούς στην Ελλάδα και ταυτόχρονα φόβο των κυβερνητικών ότι ένα αντίστοιχο κίνημα θα μπορούσε να μεταδοθεί από τα νησιά στην Πελοπόννησο με την στήριξη των ξένων κυρίως Άγγλων και Γάλλων, καθώς και του συνταγματικού τύπου. Ο Πολυζωίδης είχε χαρακτηρίσει ήδη την Ιουλιανή επανάσταση του Παρισιού «μεγαλούργημα του γαλλικού λαού», το λαμπρό παράδειγμα που θα βοηθούσε τους άλλους λαούς να καταλάβουν «την αξία του φιλελεύθερου φρονήματος και του κοινωνικού πνεύματος [...] ποτέ δεν υπήρξε κίνημα επαναστάσεως γοργώτερον, φρονιμώτερον και πληρέστερον εναντίον των αντισυνταγματικών μέτρων».

Οι αναφορές που γίνονταν στην αστική ανάπτυξη, τις συνταγματικές αρχές της επανάστασης, τα δυτικά πρότυπα και τις θεσμικές αλλαγές που τροφοδότησε η επανάσταση, συγκροτούν ένα νέο διευρυμένο πλαίσιο πολιτικής αντιπαράθεσης. Το πόσο οι άνθρωποι επένδυναν στην επανάσταση φαίνεται από τη συνεχή αναδρομή στα συνταγματικά κείμενα καθώς και το πως έμαθαν να εντάσσονται σε νέες συλλογικότητες. Τα κείμενα του Απόλλωνα αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι εκφράζουν φιλελεύθερες στάσεις και απόψεις και αποτυπώνουν τις προεκτάσεις της αντιπαράθεσης κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, σε μια ιστορική περίοδο, που αρχίζει η διαδικασία συγκρότησης του νέου ελληνικού κράτους και η δημιουργία νέων πολιτικών και κοινωνικών θεσμών.

Το ύφος και η θεματολογία του Απόλλωνα είχε απήχηση στην κοινή γνώμη, που βρισκόταν υπό διαμόρφωση. Με την στήριξη των Ύδραίων ναυτικών τα τεύχη προωθούνταν σε άλλα νησιά και μέσω αυτών η αντιπολίτευση διευρυνόταν και απέκτησε έναν έντυπο εκφραστή. Χάρη στο ζωντανό ύφος του αποσαφηνίζονταν έννοιες, όπως «σύνταγμα», «νόμος», «ελευθεροτυπία», «εκλογές» και άλλες που σχετίζονταν με τη συνταγματική ιδεολογία. Τα κείμενά του ήταν αναλυτικά και περιγραφικά. Το υλικό που διέθετε είχε προκύψει είτε από προσωπικές εκτιμήσεις σε πολιτικά γεγονότα, είτε από άρθρα που μεταφράζονταν από ευρωπαϊκές εφημερίδες. Η διαχείριση του υλικού και η μεταφορά του σε γραπτό κείμενο, καθώς και η επιλογή των ξένων άρθρων γινόταν σε κάθε περίπτωση με τον τρόπο που επέτρεπε και τους καταναγκασμούς που επέβαλλε στον συντάκτη η ιδιαίτερη κοινωνικοπολιτική του θέση, το πολιτισμικό περιβάλλον και στη συγκεκριμένη περίπτωση η προσωπική καλλιέργεια. Στην περίπτωση του Πολυζωίδη

οι ιδεολογικές του αρχές διαμορφώθηκαν στα δυτικά περιβάλλοντα των σπουδών του, σε συνδυασμό με την δράση του στην διάδοση των συνταγματικών αρχών.

Επιλέγοντας, ορισμένα τεύχη θα επιχειρήσουμε να καταλάβουμε τα κεντρικά σημεία του προβληματισμού που θέτει και να ανασυστήσουμε την πολεμική του μέσα από τα κυριότερα θέματα, τα οποία θίγει στα άρθρα του και σε άρθρα συνδρομητών του.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Θεματολογία του *Απόλλωνα*.

Κεντρικός άξονας της θεματολογίας των πρώτων τευχών του *Απόλλωνα* είναι η δίωξη της εφημερίδας και η δράση του ίδιου του εκδότη προκειμένου να αποσαφηνίσει τις προθέσεις του στις αρχές. Επιδιώκοντας «[...] να διαφωτίσωμεν περί της πολιτικής καταστάσεως [...]», αποφασίζει να εκδώσει ένα έντυπο, στο οποίο θα είναι δυνατόν να δημοσιεύονται οι πολιτικές ομιλίες των ευρωπαϊκών κοινοβουλίων.⁸² Στο τρίτο τεύχος κεντρικό θέμα είναι και πάλι η ανάγκη για ελευθερία του Τύπου, που εκδηλώνεται με δύο ανοιχτές επιστολές προς τον Βιάρο Καποδίστρια και με διαμαρτυρία προς τη Γερουσία, η οποία όπως αναφέρθηκε παραπάνω πιέζεται από τον Καποδίστρια να ψηφίσει διάταγμα για τον περιορισμό της ελευθεροτυπίας.

Με αναφορές στον αγώνα και τους σκοπούς του, που δεν σημαίνει αποκλειστικά την απαλλαγή από την τυραννική εξουσία, αλλά και η κοινωνική μεταβολή, αναδεικνύει όψεις και διαστάσεις της επανάστασης και του τρόπου με τον οποίο, ως κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο βιώνεται από τα δρώντα υποκείμενα. Οι αποφάσεις των κυβερνητικών οργάνων πρέπει να στηρίζονται σε επιχειρήματα βάσει του Ορθού Λόγου, που θα εκτίθενται και θα κρίνονται σε Συνέλευση. Αντίστοιχα στην Αγγλία η Βουλή των αντιπροσώπων αποφασίζει χωρίς να δείχνει ανοχή σε δεσποτικούς ηγεμόνες. Παραθέτει επίσης, την τελευταία συνεδρίαση του βρετανικού κοινοβουλίου.

Στο τέταρτο τεύχος εξαίρει «τους προκρίτους και τους γενναίους πλοιάρχους» που προώθησαν τα τεύχη του *Απόλλωνα*, παρά τις απαγορεύσεις των αρχών. Με τίτλο «σκοπός και παρούσα κατάσταση της εφημερίδος», τοποθετείται για την ελευθεροτυπία που δεν του επέτρεψε το κυβερνητικό Ναύπλιο, αλλά παραχωρήθηκε πρόθυμα από τους «γενναίους πολιάρχους και τους προκρίτους» στο αστικό περιβάλλον της Ύδρας. Μάλιστα «η Β' προκήρυξις της εφημερίδος από την Ύδρα έφτασε πανταχού με ταχύτητα αστραπής». Οι ναυτικοί δείχνουν πρόθυμοι να προωθήσουν το αντικυβερνητικό έντυπο

⁸² Πολυζωίδης, *Ο Απόλλων...*, ό.π., σ. 10. (αρ.φ.2)

στα νησιά και την Πελοπόννησο, δεδομένου ότι επεδίωκαν μια τέτοια έκδοση και επιβράβευσαν την ιδέα, όπως δηλώνει ο Πολυζωίδης.

Κύριος σκοπός της εφημερίδας είναι «να εξαγγείλη εις όλον τον φωτισμένον κόσμον ότι το ελληνικό έθνος δεν επιθυμεί να κυβερνάται ειμή συνταγματικώς». Χρησιμοποιεί θεωρητικά έργα -στο συγκεκριμένο φύλλο του Adam Smith- για να εννοιολογήσει την ελευθεροτυπία και παραδείγματα εξεγέρσεων άλλων λαών, για να υπενθυμίσει στους ντόπιους το πολιτικό κλίμα της Ευρώπης. Αντίστοιχα γεγονότα, που δείχνουν το πνεύμα του Διαφωτισμού παρατηρεί και στη μεσημβρινή Αμερική, συγκεκριμένα στην Κολομβία, το Περού και τη Βολιβία «οι υπέρμαχοι των δικαιωμάτων του ανθρώπου» αγωνίζονται για την απελευθέρωση των σκλάβων «και ήδη επέτυχαν την απελευθέρωση 1.000 σκλάβων», όπως μας πληροφορεί.

Στο ίδιο φύλλο, ανακοινώνεται ότι «έφθασεν φυλλάδιον του σοφού και σεβάσμιου Κοραή». Κρίνεται λοιπόν, αναγκαία και επιθυμητή η ανάγνωση και ανατύπωσή του, καθώς ο Κοραής επικρίνει τη δέσμευση της ελευθεροτυπίας και όσους «μιαρούς εποπτεύουν τους λόγους και τας πράξεις των πολιτών». Οι ειδήσεις που έχει από την Ιταλία πληροφορούν ότι είναι «βεβαία η επανάστασις της Μοδένης και η προσχώρησις και άλλων περιοχών στην εξέγερση». Οι δυνατότητες διευρυμένης επικοινωνίας που παρέχει η Ύδρα τροφοδοτούν την εφημερίδα με νέα σε σύντομο σχετικά διάστημα για τα δεδομένα της εποχής. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η επαναστατική προκήρυξη από την Ιταλία που κυκλοφόρησε στις 19 Φεβρουαρίου, δημοσιεύεται από τον Πολυζωίδα στις 21 Μαρτίου, στο τέταρτο τεύχος.

Το έκτο τεύχος έχει κεντρικό τίτλο «Συνέλευσις και Σύνταγμα, τωρινή ανάγκη της Ελλάδος»⁸³ και παρουσιάζεται η γενική κατάσταση στα εσωτερικά. Η απελευθέρωση από την οθωμανική κυριαρχία συνεπάγεται τη δημιουργία ενός κράτους με συνταγματικές αρχές, όπως ορίστηκε στις Συνελεύσεις καθόλη τη διάρκεια του Αγώνα. Με πολλά σχήματα λόγου εξηγεί την ανάγκη για άμεση σύγκληση εθνικής Συνέλευσης και εφαρμογή του ψηφισθέντος Συντάγματος:

[...] φωνή πανταχόθεν ανεγερθείσα γεμίζει τον αέρα με τόνον βρόντερόν, και ως άλλη πιστή ηχώ επαναλαμβάνει χιλιάκις, Εθνικὴν Συνέλευσιν! Σύνταγμα! [...] και η φωνή ενός ολόκληρου λαού δεν ημπορεί να είναι παρά ιερά [...].⁸⁴

Στο πλαίσιο αυτό καταδικάζεται κάθε μορφή Δεσποτισμού, ενώ αντιπροτείνεται ο κοινοβουλευτισμός, ως σύστημα που ταιριάζει στους λαούς του 19^{ου} αιώνα.:

⁸³ Πολυζωίδης, *Ανέκδοτα κείμενα...*, ό.π., 42-43. (αρ.τ.6)

⁸⁴ Ο.π.

[...] όπως η θέλησις των πολλών και εκλεκτών του λαού οδηγούμενη από παραδείγματα ζωντανά του παρόντος αιώνας ήθελε στοχασθή αρμοδιώτερον εις σύστασιν της κοινωνικής ευτυχίας.

Από αυτό το σημείο, ο *Απόλλων* περνάει πιο δυναμικά στον ιδεολογικό αγώνα κατά του Καποδίστρια, αν και δεν έχει ανακοινωθεί επίσημα ακόμα το ψήφισμα της Γερουσίας που πλήττει την ελευθεροτυπία. Οι διατυπώσεις και το ύφος στο συγκεκριμένο τεύχος γίνονται πιο δηκτικά και απαριθμεί τους τομείς της δημόσιας διοίκησης, που έχουν υποστεί τις συνέπειες της κυβερνητικής πολιτικής. Αρχικά συγκρίνοντας την πολιτική κατάσταση σε ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη με την κατάσταση στην Ελλάδα, συμπεραίνει πως κυριαρχεί ένα «τερατώδες σύστημα», όχι επειδή η Επανάσταση δεν είχε εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις για συνταγματική διακυβέρνηση, αλλά εξαιτίας των παραβατικών πράξεων της Κυβέρνησης. Εντοπίζει τα ελλείματα στη διοίκηση, τη δικαιοσύνη, την παιδεία και την οικονομία, για να καταλήξει ότι «[...] η παρούσα κατάσταση είναι οικτρά και αναξία των παρελθόντων αγώνων».

Στη συνέχεια βλέπουμε ότι η σχέση της κυβέρνησης με τον Τύπο ερμηνεύεται μέσα από παραδείγματα άλλων λαών, που εφαρμόζουν τις συνταγματικές αρχές.⁸⁵ Ο Πολυζωίδης διαπιστώνει ότι σε αυτές τις περιπτώσεις η κυβέρνηση προστατεύει την ελευθερία του τύπου και της αναγνωρίζει «*σωτήριον επιρροήν εις το έθνος*». Αντίθετα, στην ελληνική επικράτεια η εξουσία επιδιώκει να καταστείλει τις προσπάθειες των φιλελεύθερων πολιτών για ελευθεροτυπία. Ο *Απόλλων* διώχθηκε από το Ναύπλιο, πριν ακόμα κυκλοφορήσει το πρώτο φύλλο του και χωρίς να έχει θίξει στο παραμικρό την κυβέρνηση με τις προκηρύξεις του. Γνωρίζοντας μόνο την πολιτεία του συντάκτη και τις φιλελεύθερες θέσεις του οι αρχές αποφάσισαν την απαγόρευση της έκδοσης.

Η Ύδρα, που προστάτεψε και προώθησε τον *Απόλλωνα*, χαρακτηρίστηκε αποστατημένος τόπος, διότι, όπως είδαμε ο Κυβερνήτης αντιμετωπίζει πατερναλιστικά την Ελλάδα και η νοοτροπία του δεν του επιτρέπει να κατανοήσει τις κοινωνικές ζυμώσεις που έφερε η επανάσταση. Επιπλέον, δεν αναγνώριζε πολιτική συνείδηση στους ντόπιους κι έτσι οποιαδήποτε αντίδραση θα θεωρούταν διασπαστική τάση και προπομπός εμφυλίου. Ο Πολυζωίδης αναφέρεται συχνά στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, ως μετασχηματιστή της ελληνικής κοινωνίας, και στο σύνταγμα, που προέκυψε, ως αναπόσπαστο κομμάτι του. Σ' αυτό το πλαίσιο οι Υδραίοι «[...] μακράν του να είναι

⁸⁵ *Ο.π.*, σ.47-48-49.

αποστάται της Κυβερνήσεως, είναι μάλλον αποστάται της Παρανομίας, αποστάται της αδικίας, εν ενί λόγω αποστάται του αυθαιρέτου».

Ο συντάκτης του *Απόλλωνα* με τα διανοητικά εργαλεία που διαθέτει φαίνεται να διακρίνει στο πρόσωπο του Καποδίστρια το πρότυπο του φωτισμένου ηγεμόνα. Αντιπαραβάλλοντας τα πολιτικά δρώμενα της Ευρώπης του πρόσφατου παρελθόντος με την παρούσα κατάσταση στην ελληνική επικράτεια, παρατηρεί ένα δεσποτικό καθεστώς ανάλογο με τις φωτισμένες δεσποτείες του 18^{ου} αιώνα. Η εποχή αυτή έχει παρέλθει και η πολιτική στη σύγχρονη Ευρώπη λειτουργεί διαφορετικά:

*[...] όχι όπως η θέλησις ενός, εμπνευσμένου από θείαν τινά αύραν, ήθελε ευδοκήσει, αλλ' όπως η θέλησις των πολλών και των εκλεκτών του λαού οδηγούμενη από παραδείγματα ζωντανά του παρόντος αιώνος ήθελε στοχασθή αρμοδιώτερον εις σύστασιν της κοινωνικής ευτυχίας. Εν ω λοιπόν το παν κινείται, οργανίζεται και βελτιούται, οι Έλληνες οι οποίοι, όταν ακόμη ήσαν περιτριγυρισμένοι από τα ξίφη του Τυράννου [...] είχαν θέσει Νόμους θεμελιώδεις, [...] ημπορούν να ζώσιν ασύντακτοι; [...] ποίαν εγγύησιν της ελευθερίας των [...] προσφέρει ο σημερινός Οργανισμός της Ελλάδος, ώστε να μην επιθυμούν την ταχείαν μεταρρύθμισιν των πραγμάτων;*⁸⁶

Επιχειρεί την εννοιολόγηση των κεντρικών οργάνων και φορέων της εξουσίας, της Βουλής, της διοίκησης, της Γερουσίας, των δικαστηρίων. Αυτό που θα έπρεπε να αντιπροσωπεύουν στον «*νυν φωτισμένον αιώνα*» δε συμπίπτει με τη λειτουργία τους στο ελληνικό κράτος, μολονότι οι θεσμοί και οι συνταγματικές αρχές είχαν αρχίσει να οργανώνονται και να εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Η Βουλή, «*ήτις εβουλεύετο δημοσίως και συνεισακούετο τακτικώς μετά της Νομοτελεστικής εξουσίας [...] δυνάμει των αρχών του Συντάγματος [...] επέχει την σήμερον εν ολιγάριθμον Σώμα, καλούμενον Γερουσία [...]*». Η απουσία της ελεύθερης δράσης των πολιτών συνεπάγεται την παρακμή του εμπορίου και της γεωργίας, «*διότι αυτοί οι κλάδοι του εθνικού πλούτου δεν ακμάζουν παρά εις τους αβρούς κόλπους της ελευθερίας*». Οι αναφορές του δε σχετίζονται με το προεπαναστατικό παρελθόν, όπως οι αναφορές που αναδεικνύουν τον πελοποννήσιο προύχοντα και κάνουν για τον ίδιο ακόμα πιο σημαντικό τον ρόλο του στην επανάσταση. Ο νεαρός διανοούμενος σχετίζει τον λόγο του με αναφορές στα δυτικά πρότυπα, ιδιαίτερα τα βρετανικά και γαλλικά, και σε ό,τι παραπέμπει στο σύγχρονο κράτος, που ευαγγελίζονται τα συντάγματα των Εθνοσυνελεύσεων. Παρά τον σαφή φιλελευθερισμό του δεν συναντάμε κάποιο άρθρο στο οποίο να αναφέρει την άποψή του

⁸⁶ Ο.π., σ. 43.

για το θέμα της ψηφοφορίας. Φαίνεται να μην θέλει να τοποθετηθεί για την αναγνώριση του δικαιώματος ψήφου σε ορισμένες ομάδες, όπως οι γυναίκες. Η μπενθαμική θέση πάνω στο ζήτημα δεν δέχεται τους «μη χρήσιμους» αποκλεισμούς, που πιθανόν να πρόσβαλαν την ομαλή λειτουργία του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Μάλιστα ο Μπένθαμ, του οποίου η επίδραση είναι εμφανής σε άλλα θέματα, ευνοούσε τόσο την παροχή του δικαιώματος ψήφου όσο και την συμμετοχή στην διαχείριση των κοινών, όπως επισημαίνει η Γ. Τζουρμανά στη σχετική μελέτη της.⁸⁷

Το εκπαιδευτικό σύστημα του Καποδίστρια, στο οποίο ο ίδιος έχει εναποθέσει τις ελπίδες του για τη μελλοντική αναβάθμιση των Ελλήνων και στην ουσία για τον εκσυγχρονισμό τους, δεν ικανοποιεί το νεαρό διανοούμενο. Το περιεχόμενο του προγράμματος διδασκαλίας είναι περιορισμένο σε στοιχειώδη πρακτικά αντικείμενα, καθαρά χρηστικά. Ο Πολυζωίδης προσδοκά από το σύγχρονο ελληνικό κράτος ανάλογη προσέγγιση στην εκπαίδευση, με ένα εκκοσμηκευμένο και ολοκληρωμένο – τηρουμένων των αναλογιών – σύστημα, με δυτικό προσανατολισμό και μελέτη των κλασικών κειμένων υπό το πρίσμα της δυτικής φιλοσοφίας και της νέας πολιτικής σκέψης. Αναφέρθηκε ότι στην αγαθή πρόθεση του ηγεμόνα επαφίεται ο εξορθολογισμός και εκσυγχρονισμός της παιδείας, όπως αντιστοιχεί στο πρότυπο του φωτισμένου ηγεμόνα.

Στην περίπτωση αυτή η εμμονή του Καποδίστρια να μην θεωρεί ότι οι Έλληνες είναι ακόμα σε θέση να δεξιωθούν τις νεωτερικές ιδέες, δεν ευνοεί την πραγμάτωση ενός φιλελεύθερου εκπαιδευτικού προγράμματος. Βέβαια, ο ίδιος πιστεύει ότι η παιδεία θα τους βοηθήσει σε αυτό. Ωστόσο, ακόμα κι αν η λογική του Πολυζωίδη δεχτεί αυτό το επιχείρημα, για κάποιες προσωρινές δόσεις αυταρχισμού σε άλλους τομείς, το ανατρέπει η εκπαιδευτική πολιτική, την οποία κρίνει ως απαράδεκτη. Η όποια μεταρρυθμιστική προσπάθεια προς την εκσυγχρονιστική διαδικασία προϋπέθετε την επινόηση οργανωμένου και φυσικά κοσμικού εκπαιδευτικού συστήματος, ταυτόχρονα με την εγκαθίδρυση της ελευθεροτυπίας και την λειτουργία του κοινοβουλευτισμού. Βέβαια, στην προκειμένη περίπτωση δεν τίθεται θέμα ανοιχτής διαπραγμάτευσης μεταξύ των δύο πλευρών. Εκπροσωπούνται δύο μορφές έκφρασης της νεωτερικής Ευρώπης, αλλά ο μεταξύ τους διάλογος δε διευκολύνεται από τις συνθήκες. Η αντιπαράθεση ανιχνεύεται στο επίπεδο του πώς νοηματοδοτεί τη δράση της η κάθε πλευρά, κυρίως ο αρθρογράφος του *Απόλλωνα*.

⁸⁷ Τζουρμανά, *ό.π.*, τ.2, σ. 423-424.

Όταν ο Πολυζωίδης κυκλοφορεί το όγδοο τεύχος του Απόλλωνα, στις 4 Απριλίου, ανακοινώνεται το ψήφισμα της Γερουσίας για την ουσιαστική επιβολή μέτρων απαγόρευσης κι όχι απλά καταστολής, που απέβλεπαν στην πλήρη χειραγώγηση του τύπου από την εξουσία. Ο τίτλος του κεντρικού άρθρου είναι σχετικός: «Περί της πολιτικής ελευθεροτυπίας, Απλούν ψήφισμα δύναται να καταργήσει νόμον και μάλιστα θεμελιώδη;»⁸⁸ Σε δύο κεντρικά άρθρα χωρίζεται το 8^ο φύλλο, πάντα σχετικά με το Σύνταγμα και την παραβίαση της ελευθεροτυπίας. Στο πρώτο άρθρο ο συντάκτης θα επιχειρηματολογήσει για την ελευθεροτυπία ως δικαίωμα και ως πραγματικότητα. Από τη στιγμή που η Ελλάδα κηρύσσει την πολιτική της ανεξαρτησία ο τύπος έχει τη θέση του ανάμεσα στους δημοκρατικούς θεσμούς, ειδάλλως το Σύνταγμα γίνεται «απατηλή συνθήκη». Η έκδοση εφημερίδων κατά τη διάρκεια του αγώνα, αλλά και η αξία που αποδίδουν στον τύπο τα σύγχρονα δυτικά κράτη, αποδεικνύει την παραπάνω αλήθεια, κατά τον Πολυζωίδη.

Στο ίδιο σκεπτικό επισημαίνει ότι η ελευθεροτυπία στην Ελλάδα θα έπρεπε να έχει μεγάλη δύναμη, γιατί καθιερώθηκε μέσα από τον αγώνα, που προετοίμασε τη νέα κοινωνία. Άλλωστε ο τύπος είναι ένα νεωτερικό όργανο, που χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από την επίσημη διοίκηση και όσους αγωνιστές είχαν τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Η δύναμή της ελευθεροτυπίας την καθιστά ανάγκη, που ωφελεί την παρρησία όλων των φορέων. Για παράδειγμα, πολλές φορές στο παρελθόν η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* δημοσίευε άρθρα και κριτικές που αντιβαίνουν στα συμφέροντα αυτών που την διέθυναν. Αναφέρεται στην περίοδο κατά την οποία αρχισυντάκτης ήταν ο Θ. Φαρμακίδης και οι δημοσιεύσεις του είχαν ενοχλήσει αρκετές φορές στελέχη της κεντρικής διοίκησης, της οποίας ήταν όργανο η *Γενική Εφημερίς*. Οι αντιδράσεις των πολιτών είχαν τότε αποτρέψει την απόλυση του Φαρμακίδη.

Επισημαίνει την ανατροπή της ευνοϊκής για τον εκσυγχρονισμό του κράτους κατάστασης αμέσως μετά την έλευση του Καποδίστρια : η Βουλή καταργήθηκε και ταυτόχρονα πολλοί συνταγματικοί θεσμοί έχασαν την ισχύ τους, καθώς ο Νόμος άρχισε να ταυτίζεται με τη γνώμη και τη βούληση του ενός που διοικεί. Με τη νέα συνθήκη δεν υπάρχουν λοιπόν, περιθώρια για να διαμαρτυρηθεί ένας πολίτης για κάτι που θεωρεί παράνομο ή άδικο. Ωστόσο, η διάθεση των Ελλήνων για παρρησία έχει εκδηλωθεί ήδη με προσπάθειες για νέες εκδόσεις εφημερίδων. Η κυβέρνηση συνεχίζει να διώκει τον φιλελεύθερο τύπο, αν και οι τροποποιήσεις της Συνέλευσης στο Άργος δεν αφορούσαν

⁸⁸ Πολυζωίδης, *Ο Απόλλων...*, ό.π., σ. 30.

την ελευθεροτυπία, «[...] το περί ελευθεροτυπίας κεφάλαιον έμεινε ατροπολόγητον». Ο Πολυζωίδης είναι κατηγορηματικός σε αυτό το θέμα. Μόνο μία νέα συνέλευση θα μπορούσε να ανατρέψει το άρθρο που θέσπισε η συνέλευση στην Τροιζήνα και διατήρησε η τελευταία στο Άργος. Τα ψηφίσματα της υποταγμένης Γερουσίας δε μπορούν να καθυσηχάσουν το διανοούμενο, που έχει αναλάβει την πρωτοβουλία να αγωνίζεται για τις συνταγματικές αρχές.

Η εξηγήσεις του Πολυζωΐδη είναι εκτενείς, ο λόγος ζωντανός με πολλές περιγραφές και σχήματα λόγου, όπως συνηθιζόταν στα κείμενα των λογίων του ρομαντικού αιώνα, αλλά το επιχείρημα είναι σαφές: η ελευθεροτυπία ταυτίζεται με το Σύνταγμα και προκύπτει από αυτό. Οι Έλληνες αγωνίστηκαν για το Σύνταγμα και άρα και για την ελευθεροτυπία. Όποιος δεν σέβεται αυτή την παράμετρο, δεν σέβεται το Σύνταγμα και άρα υποτιμά τον αγώνα. Στην περίπτωση του Κυβερνήτη η «ιεροσυλία» δεν συντελείται μόνο απέναντι στο έθνος και την επανάσταση, αλλά επιπλέον απέναντι στα θεία, καθώς ο Καποδίστριας με τον διορισμό του ορκίστηκε «εις τα ονόματα της αγιωτάτης και αδιαίρετου Τριάδος» να τηρεί τις πράξεις της Συνέλευσης στην Τροιζήνα. Στο τέλος του άρθρου παρατίθεται ο όρκος που έδωσε ο Καποδίστριας με τον διορισμό του. Αυτή η αναφορά στα θεία, φαίνεται αντιφατική σε μας υπολογίζοντας το νεωτερικό σχήμα που ακολουθεί ο Πολυζωΐδης.

Η δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους συνεπάγεται τον τερματισμό της παραδοσιακής κυριαρχίας της Εκκλησίας στην ελληνική κοινωνία. Ένα κοσμικό κράτος ήταν και η επιθυμία των εκσυγχρονιστών.⁸⁹ Μάλιστα το σύνταγμα της Τροιζήνας απέκλειε τον κλήρο από κάθε πολιτικό αξίωμα. Παρά τις διαπιστώσεις αυτές που αφορούν στη λειτουργία των θεσμών, όλα τα επαναστατικά συντάγματα ορίζουν την «ελληνικότητα» ως βασισμένη στη χριστιανική πίστη.⁹⁰ Η επίκληση της θρησκείας δεν αποτελεί μοναδικό κριτήριο για τον ορισμό της εθνικότητας, όμως βλέπουμε ότι η πίστη στο παραδοσιακό ορθόδοξο πρότυπο δεν εγκαταλείπει εύκολα τους Έλληνες, παρά τις επιδιώξεις τους για ένα σύγχρονο κράτος. Έτσι, ορκίζονται στην «Αγίαν και Αδιαίρετον Τριάδα», για τις συνταγματικές αρχές του σύγχρονου κράτους, που θέλουν να συγκροτήσουν, όχι μόνο ο Κυβερνήτης, αλλά και οι πληρεξούσιοι της συνέλευσης. Ακόμα και στο σύνταγμα του 1844 με τους δυτικούς διοικητές να κυριαρχούν και το νέο κράτος να ολοκληρώνει τη συγκρότησή του, το Σύνταγμα της Ελλάδος γράφεται «εν

⁸⁹ Διαμαντούρος, ό.π., σ. 240.

⁹⁰ Ο.π., σ. 253.

ονόματι της Αγίας και Ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος» και τα άρθρα «περί θρησκείας» προηγούνται από τα άρθρα «περί δημοσίου δικαίου των Ελλήνων». ⁹¹

Στο δεύτερο άρθρο, με δεδομένο πάλι τα όσα ορίζει το σύνταγμα και πρέπει να ισχύουν, ο Πολυζωίδης επιχειρηματολογεί σχετικά με τον θεσμικό ρόλο της Γερουσίας, η οποία νομοθετεί κατά της ελευθεροτυπίας, χωρίς να το δικαιούται και μόνο για την εύνοια του Κυβερνήτη, «[...] η Γερουσία δεν είναι νομοθετική αρχή, αλλ' απλούν συμβούλιον της εκτελεστικής εξουσίας, μ' άλλους λόγους δεν έχει ψήφον βουλευτικήν, αλλ' απλώς συμβουλευτικήν»· για να καταλήξει, ότι ο προσκείμενος στους κυβερνητικούς τύπος διατυπώνει άκυρα επιχειρήματα, όταν τους παρουσιάζει «ακούσαντες την γνώμην της Γερουσίας», ενώ ταυτόχρονα «[...] ο ίδιος οργανισμός αυτής δίδει εις την Κυβέρνησιν δικαίωμα να απορρίπτει οσάκις θέλη, την γνώμην της». Η πιθανότητα της βουλευτικής ανεξαρτησίας αυτής της αρχής δεν υφίσταται, εφόσον το συμβούλιο αυτό, δηλαδή η Γερουσία, είναι «απλούν και άμεσον της εξουσίας δημιούργημα».

Προσεγγίζει τον προσδιορισμό της Γερουσίας, ως οργάνου εξουσίας, δια της εις άτοπον απαγωγής, δηλαδή θέτει ορισμένες υποθέσεις: α) αν το πολίτευμα ήταν μοναρχικό, τότε τα αξιώματα θα ήταν ισόβια και η αντίστοιχη προς τη Γερουσία Σύγκλητος σίγουρα κατώτερη του δημιουργού της, δηλαδή του μονάρχη. β) αν υποθέσουμε ότι στο παρόν πολίτευμα η Γερουσία είναι ανεξάρτητη και η κυβέρνηση υποχρεωμένη να μην απορρίπτει τις γνωμοδοτήσεις της, τότε το έργο της Γερουσίας θα ήταν να συνεργάζεται με την κυβέρνηση στη σύνταξη ψηφισμάτων. Ωστόσο, όποια κι αν είναι η δύναμη της Γερουσίας δε μπορεί να ξεπερνά τους νόμους, και να τους καταργεί με απλά ψηφίσματα, εφόσον έχει ισχύ το σύνταγμα. Άρα, στην παρούσα κατάσταση η Γερουσία αν και αρκείται στο ρόλο του συμβούλου, δε διστάζει να παραβιάσει τους θεμελιώδεις συνταγματικούς νόμους με σκοπό να επικυρώσει τις κυβερνητικές αποφάσεις, ουσιαστικά χάρη εξαιτίας της υποταγής της στην κυβέρνηση. Αυτές οι σκέψεις δεν στηρίχτηκαν σε προσωπικές απόψεις του Πολυζωίδη, όπως επισημαίνει, αλλά σε αρχές κοινώς αποδεκτές από τους νομοδιδάσκαλους και τους δημοσιογράφους της Δύσης, στοιχείο που ενισχύει την επιχειρηματολογία του. Το επιχείρημα δεν είναι λογικά ορθό, αλλά έχει ρητορική δύναμη και ως τέτοιο έχει την ανάλογη επίδραση στο αναγνωστικό κοινό.

Συνεχίζει στο ίδιο σκεπτικό. Οι νόμοι και μάλιστα οι θεμελιώδεις δε μπορούν να μεταβάλλονται με αποφάσεις εκτελεστικού συμβουλίου, ούτε καν με Εθνική Συνέλευση,

⁹¹ *Σύνταγμα της Ελλάδος του 1844*, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 1995.

διαφορετικά «πάσα νομοθετική ιεραρχία ηφανίζετο από την κοινωνία». Ανάλογες συνθήκες συνέβησαν «εις τινάς μοναρχίας αρχαιοτέρας», αλλά σε σύγχρονο κράτος το Σύνταγμα και οι αγώνες που προηγήθηκαν γι' αυτό, δε δικαιολογούν την ανοχή της Γερουσίας. Η ισχύς του Νόμου ήταν το ζητούμενο του Αγώνα κι αυτό αποδεικνύεται με παραπομπές σε κείμενα διαφωτιστών, Ελλήνων και Ευρωπαίων:

εσυνηγόρησαν την ισχύ των Νόμων περισσότερον από τα συμφέροντα της εξουσίας.

“Το σύνταγμα (έλεγε ο Χατοβριάνδ) είναι ισχυρότερον από ημάς και όποιος θελήσει να το ανατρέψει έχει ανατραπεί από αυτό”. Οι προφητικοί ούτοι λόγοι εκίνησαν εκφωνούμενοι τον γέλωτα των αντιπολιτευομένων του αριστοκρατικού εκείνου ρήτορος, αλλά μετ’ ολίγου επληρώθησαν κατά γράμμα.⁹²

Στο τέλος του άρθρου ο Πολυζωίδης ορίζει τους θεμελιώδεις νόμους «[...] εξ’ αυτής της Φύσεως αναλλοίωτους και αϊδίους», δηλώνει πρόθυμος σε κάθε κριτική και ο αναγνώστης είναι ελεύθερος «να κάμη όποιαν κρίσιν νομίζει δικαιότεραν και ορθότεραν».

Δημοσιεύεται επίσης μία διαμαρτυρία των Ψαριανών, όπου εκτίθενται τα δικαιώματα των κοινοτήτων, που διεκδικούν αυτοδιοίκηση και οι κυβερνητικές παρεμβάσεις, που τα αμφισβητούν. Πράγματι με τον Καποδίστρια θεμελιώνεται το σύγχρονο συγκεντρωτικό κράτος, που αναγκαστικά συγκρούεται με το προεπαναστατικό σύστημα των κοινοτήτων. Ο Κυβερνήτης, πεπεισμένος ότι το κράτος είχε την ευθύνη να αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες, πιστεύει ότι οι Έλληνες έπρεπε μέσα από μακρόχρονη εκπαίδευση, να «ενηλικιωθούν» ως κοινωνία, προτού συμμετάσχουν μέσω συνταγματικών οργάνων στη νομοθεσία και τη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης. Από την πλευρά τους οι νησιώτες καταλάβαιναν πως το συγκεντρωτικό κράτος θα περιόριζε τα συμφέροντά τους και την αυτοδιαχείριση. Έτσι, αντιτάσσονται στον τοπικό διοικητή που επιβάλλει η κυβέρνηση και κάνουν συγκρίσεις με το προεπαναστατικό καθεστώς :

[...] ούτε αυτή η τουρκική εξουσία, της οποίας τον ζυγόν με τόσας καρτερίας αποτινάξαμεν, δεν επέμβαιεν εις τα δίκαια και τα δικαιώματα των κοινοτήτων.⁹³

Ο Πολυζωίδης δεν ταυτίζεται ιδεολογικά με τους θεσμούς του προεπαναστατικού συστήματος. Σε αυτό το σημείο συγκρίνεται ο Καποδίστριας με την οθωμανική διοίκηση. Η σύγκριση δεν έχει ισχύ για μας σήμερα, όμως έχει ρητορική ισχύ για τους Έλληνες, που φέροντας την παράδοση, ταυτίζουν το «κακό» με το οθωμανικό παρελθόν. Αν η διοίκηση του Καποδίστρια προκύπτει από τη σύγκριση κατώτερη, τότε το «κακό»

⁹² Πολυζωίδης, ό.π., σ. 31.

⁹³ Πολυζωίδης, *Ανέκδοτα κείμενα*..., ό.π., σ. 57.

τους κατατρέχει και πάλι παρά τους «ενδόξους αγώνες». Θα μπορούσε αυτό το σκεπτικό να παραπέμπει σε παραδοσιακά σχήματα, αντίθετα προς όσα νεωτερικά διατυπώνει ο Πολυζωίδης στα δικά του άρθρα. Το γεγονός ότι δημοσιεύει τις θέσεις όλων των αντιπολιτευόμενων που υποστηρίζουν τον Απόλλωνα δεν είναι παράδοξο, δεδομένου ότι έχει αρχίσει να φαίνεται η ιδεολογική σύγχυση που επικρατεί στην αντιπολίτευση. Δεν τους ενώνει τόσο ένα κοινό ιδεολογικό πλέγμα, όσο η συσπείρωση απέναντι στον κοινό εχθρό.

Τέλος, το ψήφισμα αναφέρεται στην υπερίσχυση των νόμων και καταγγέλεται από τους νησιώτες η παραβατική συμπεριφορά της κυβέρνησης, που ουσιαστικά καταργεί το Σύνταγμα και τους αγώνες του έθνους. Η επιλογή του Απόλλωνα για τη δημοσίευση του ψηφίσματος διευρύνει τη δύναμη της εφημερίδας και δηλώνει στην κυβέρνηση ότι το διωχθέν έντυπο προωθείται στα νησια και γίνεται δεκτό με ενθουσιασμό, παρά τις ρητές απαγορεύσεις των διοικήτων της κυβέρνησης.

Στο δέκατο τεύχος του Απόλλωνα, που κυκλοφορεί στις 11 Απριλίου 1831, το θέμα του κεντρικού άρθρου είναι: «Η δικαιοσύνη κολοβωμένη».⁹⁴ Η αξία της δικαιοσύνης στις σύγχρονες κοινωνίες είναι αυτονόητη για τον Πολυζωΐδη:

*απ'αυτήν κρέμεται η ελευθερία και η ασφάλεια παντός Πολίτου [...] απ'αυτήν εξαρτάται όχι μόνον η ευτυχία του, αλλά και αυτή η φυσική και η ηθική ύπαρξίς του.*⁹⁵

Βέβαια, η δικαιοσύνη για να ωφελεί αληθινά τους πολίτες πρέπει να είναι «παντάπασιν ανεξάρτητος από την Νομοθετικήν και νομοτελεστικήν εξουσίαν, και ελεύθερος οποιασδήποτε αυτών επιρροίας». Μέσα από παραδείγματα της πρόσφατης ιστορίας των δυτικών λαών αποδείχτηκε πως η δικαιοσύνη μόνο ως ανεξάρτητη μπορεί να λειτουργήσει, χωρίς να γίνεται υποχείριο του δεσποτισμού και της παράνομης βούλησης του ενός.

Στο χώρο του δικαίου επικρατούσε μια χαοτική κατάσταση, καθώς η οθωμανική εξουσία κληροδοτεί στους Έλληνες επιδράσεις από διαφορετικές νομικές παραδόσεις: τη βυζαντινο- ρωμαϊκή, το εθιμικό δίκαιο και το οθωμανικό, τόσο διαφορούμενο και αντιφατικό, ώστε ο πληθυσμός δύσκολα θα μπορούσε να είχε σχηματίσει μια σαφή αντίληψη για την τελεσιδικία των δικαστικών αποφάσεων και λειτουργία της δικαιοσύνης γενικότερα.⁹⁶

⁹⁴ Πολυζωΐδης, *Ο Απόλλων*..., ό.π., σ. 37-38.

⁹⁵ *Ο.π.*

⁹⁶ Διαμαντούρος, *ό.π.*, σ. 190-191.

Τα πρώτα συντάγματα με την προσωρινότητα που επέβαλλε ο αγώνας, αν και θέσπισαν το ανεξάρτητο της δικαιοσύνης, αναφέρονταν στη χρήση των νόμων «των αείμνηστων Χριστιανών ημών Αυτοκρατόρων», δηλαδή επαναφορά των βυζαντινών προτύπων, που στην προκειμένη ιστορική στιγμή υπό το πρίσμα του εθνικισμού και της χρονικής συνέχειας που αυτός επιβάλλει, φαίνονται πιο οικεία στους Έλληνες. Το σύνταγμα της Τροιζήνας στρέφεται ξεκάθαρα πλέον σε αλλοδαπά σώματα νόμων ως βάση για το νέο νομικό σύστημα, αποκλείοντας έτσι οριστικά το εθιμικό δίκαιο. Αποκλειστικά οι νόμοι ορίζουν τον τρόπο με τον οποίο θα απονέμεται στο εξής η δικαιοσύνη.

Ο Πολυζωίδης αναφέρεται αναλυτικά στην λειτουργία της δικαιοσύνης στο ελληνικό κράτος, σύμφωνα με το πλαίσιο της συνέλευσης στην Τροιζήνα. Η επιχειρηματολογία του βασίζεται στην παράθεση των γεγονότων και δικαστικών πράξεων, καθώς και της τακτικής που ακολουθούν τα έκτακτα δικαστήρια που οργάνωσε η κυβέρνηση, αντίθετα σε κάθε συνταγματική αρχή και συμφωνία. Αντιπαραβάλλει τις ισχύουσες διατάξεις του «Διοργανισμού των Δικαστηρίων» με τις αρχές της ανεξάρτητης δικαιοσύνης, όπως ορίστηκε από το Σύνταγμα της Τροιζήνας και διατηρήθηκε από τους πληρεξούσιους στη Συνέλευση του Άργους. Σύμφωνα με τα παραπάνω μόνο οι νόμοι καθορίζουν ποιές πράξεις είναι ποινικά κολάσιμες, κι αυτό πρέπει να το γνωρίζει κάθε πολίτης:

[...] δεν είναι δυνατόν να τιμωρηθή κατεπλήν δια πράξεις των από τους νόμους απαγορευμένας, με την ποινή, την οποίαν προΐδον και προώρισαν οι Νόμοι αυτοί.⁹⁷

Ο τρόπος με τον οποίο οι εκσυγχρονιστές αντιλαμβάνονται τις αρμοδιότητες των δικαστών είναι ενδεικτικός ενός σύγχρονου κράτους. Οι λειτουργοί της δικαιοσύνης πρέπει να διορίζονται από ένα ανεξάρτητο ανώτατο δικαστικό συμβούλιο, χωρίς καμία παρέμβαση του αρμόδιου υπουργείου· να είναι ισόβιοι μέχρι την συνταξιοδότησή τους, όπως προβλέπει ο νόμος, τακτικά μετακινητοί, όχι όμως «κατ'αρεσκείαν», έτσι ώστε να μην καλλιεργούν κύκλους γνωριμιών σε μία συγκεκριμένη επαρχία, στην οποία διατρίβουν. Η ισοβιότητα και η σταθερότητα στοχεύουν στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας όσον αφορά στη μόρφωση των κρίσεων και των αποφάσεών τους. Όλες οι παραπάνω προϋποθέσεις εδραιώνουν την ασφάλεια του πολίτη απέναντι στις δικαστικές αρχές και φυσικά προβλέπονται από το Σύνταγμα.

⁹⁷ Ο.π.

Στην πολιτεία που θέσπισε ο Καποδίστριας η δικαιοσύνη είναι όργανο της κρατικής βούλησης και δεν ωφελεί τον πολίτη. Συστήνονται έκτακτα δικαστήρια και πολίτες καταδικάζονται ακόμα κι αν δεν υπάρχουν εκ μέρους τους παραβατικές συμπεριφορές, όπως προβλέπονται από το Νόμο. Οποιοσδήποτε μπορεί να κατηγορήσει ένα συμπολίτη του και να τον παραπέμψει σε δίκη με απλή καταγγελία. Τότε το «δικαστήριο» τον καταδικάζει, χωρίς αποδείξεις και «εκτός Νόμου». Επιπλέον, τελούνται δίκες «κεκλεισμένων των θυρών», όχι για την προστασία των πολιτών λόγω της ιδιαιτερότητας του εκδικαζόμενου θέματος.

Ο Πολυζωίδης θεωρεί μοναδικό σκοπό αυτής της απομόνωσης των δικαστικών αιθουσών την παρεμπόδιση της πρόσβασης του τύπου σε αυτές και στην όλη διαδικασία με αποτέλεσμα η εξουσία να αποφεύγει την κριτική: «[...] η εξουσία δια των νέων παρανόμων διαδικασιών έπνιξαν ανερυθριάσως την δημοσιότητα των δικαστηρίων [...]». Τέλος, οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα του συνήγορου «[...] μόλις όταν μόνο πρόκειται λόγος περί φυλακίσεως υπερβαινούσης τα 8 έτη ή περί κεφαλικής ποινής [...]».⁹⁸ Ο Πολυζωίδης παραθέτει ανάλογα περιστατικά από πρόσφατες δίκες με αυτή την τακτική, αποδεικνύοντας αφενός την ορθότητα των ισχυρισμών του και αφετέρου ενημερώνοντας τους κυβερνητικούς που διαβάζουν τον Απόλλωνα, ότι η άλλη πλευρά «γνωρίζει».

Επισημαίνει ότι το κοινό αίσθημα περί δικαίου ή ο Ορθός Λόγος δε μπορούν να αποτελούν κριτήρια για την έκδοση δικαστικής απόφασης. Μόνο κριτήριο είναι ο Νόμος, που έχει την ανώτατη ισχύ στη συνταγματική πολιτεία. Τα παρόντα δικαστήρια δεν ανταποκρίνονται στα άρθρα των τελευταίων Συνελεύσεων και βέβαια δεν υποτάσσονται στο Νόμο, αντίθετα ικανοποιούν τη βούληση του ενός, που συγκεντρώνει την εξουσία. Επομένως, η συμπεριφορά της εξουσίας είναι και σ' αυτήν την περίπτωση παραβατική. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται την λειτουργία της δικαιοσύνης παραπέμπει για το νεαρό διανοούμενο στα «*Δικαστήρια της Ιεράς Εξετάσεως και στο Βενετικό Συμβούλιον των δέκα*».

Η χρήση τέτοιων αναφορών, που παραπέμπουν σε παρελθόντα συστήματα, τα οποία σχετίζονται με το σκοταδισμό του Μεσαίωνα και τον απολυταρχισμό των μοναρχιών της Ευρώπης πριν το 1879, καταδεικνύουν την ταύτιση που έχει στη σκέψη του Πολυζωίδη, η πολιτεία του Καποδίστρια με τις παραδοσιακές μοναρχίες της Ευρώπης. Αναγνωρίζει αρχές και τακτικές ηγεμόνων, φωτισμένων ή όχι, η εμφαση

⁹⁸ Ο.π.

δίνεται στο σύστημα και όχι στις προθέσεις. Αν και ο Καποδίστριας εκσυγχρονίζει τις κρατικές δομές, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί δείχνει περιφρόνηση προς τις πολιτικές ελίτ, που δημιουργήθηκαν κατά την επανάσταση, γεγονός που ενισχύει την ομόθυμη αντίδραση όλων των πλευρών.

Οι νεωτερικές αρχές περί δικαίου δεν ήταν εφικτό τελικά να εφαρμοστούν άμεσα, διότι μια τόσο ολοκληρωτική αλλαγή θα έβρισκε αντίσταση από τις τοπικές ομάδες εξουσίας, που έχαναν τα πατροπαράδοτα δικαιώματά τους και σε αυτό το επίπεδο. Έτσι, το εθνικό δίκαιο διατηρεί σε αρκετές περιπτώσεις την ισχύ του. Αρκετά συγκεκριμένο ήταν και στο ποιά δημοσιονομική αρχή θα υπάγονταν τα δικαστήρια. Η σύγκρουση Βουλευτικού και Εκτελεστικού σώματος κυριαρχούσε στο θέμα κατά τα χρόνια του αγώνα. Οι δικαστικές επιτροπές που είχαν συγκροτηθεί ως δικαιοδοτικά όργανα, μετά το 1826, όταν η Πελοπόννησος παραδινόταν στον Ιμπραήμ, καταργήθηκαν από το σύνταγμα της Τροιζήνας. Ούτε αυτή η αρχή εφαρμόστηκε άμεσα, καθώς ίσχυσαν προσωρινά ημίμετρα, για να καλύψουν άμεσες ανάγκες. Με την έλευση του Καποδίστρια, Μ. Σούτσος, ως απερχόμενος υπουργός Δικαίου, προειδοποιεί για την χαοτική κατάσταση και «[...] *θρηνεί για την απουσία δικαστηρίων και την κατάχρηση εξουσίας των παντοδύναμων και αρπαχτηκών οπλαρχηγών που διαφέντευαν στην ύπαιθρο*».⁹⁹

Το υπ.αρ.14 τεύχος (30 Μαρτίου 1831) με τίτλο: «Ελευθεροτυπία: το αιώνιον πρόσκομμα του αυθαιρέτου» επικεντρώνεται στη δύναμη της ελευθεροτυπίας η οποία στη συνταγματική πολιτεία είναι τέτοια ώστε να αναστέλει και να ελέγχει την πορεία της κυβέρνησης. Για τη νοοτροπία του δυτικοθρεμμένου Πολυζωΐδη, η ελεύθερη δημοσιογραφία και η διακίνηση παντός είδους πολιτικών εντύπων θα ευνοούσε την εύρυθμη λειτουργία της πολιτείας και θα έδινε βήμα στους πολίτες, που δεν έχουν καμία πρόσβαση στην εξουσία ώστε να καλλιεργηθεί ένας εποικοδομητικός διάλογος. Η ελεύθερη λειτουργία του δημόσιου στοχασμού δεν είναι ανατρεπτική και δεν επισύρει κινδύνους για την κοινωνία. Συνεπάγεται μόνο τη δημιουργία ενός πλαισίου, όπου οι αντιλήψεις, οι ιδέες και οι απόψεις υπόκεινται σε συνεχή έλεγχο και άρα σε πιθανή ανασκευή.

Από την πλευρά του Καποδίστρια, η αντιπαράθεση με την κυβέρνηση δεν αποτελεί κάποιο είδος δημοσίου διαλόγου, αλλά συνιστά πράξη ανυποταγής και υποκίνηση εξέγερσης. Όμως ο Πολυζωΐδης δεν στηρίζει το επιχείρημά του μόνο σε προσωπικές

⁹⁹ Διαμαντούρος, ό.π., σ. 210.

γνώμες και στο παράδειγμα της Ευρώπης· χρησιμοποιεί το δικαίωμα της ελευθερίας του Τύπου, όπως θεμελιώνεται από το άρθρο 26 του τελευταίου Συντάγματος:

[...] οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα χωρίς προεξέτασιν να γράφωσιν και να δημοσιεύωσιν δια του Τύπου, ή αλλέως τους στοχασμούς των. Μόνες προϋποθέσεις είναι να σέβονται τις αρχές της χριστιανικής θρησκείας, να μην αντιβαίνουν στη σεμνότητα και να αποφεύγουν την προσωπική ύβρι σε οποιοδήποτε άτομο.¹⁰⁰

Ο Πολυζωίδης πιστεύει πως έχει τηρήσει τα όσα ορίζει το άρθρο, και άρα δεν σκοπεύει να υποταχτεί σε ψηφίσματα «[...] του παρόντος αυθαιρέτου συστήματος» και συγκεκριμένα αναφέρεται στο πρόσφατο ψήφισμα που υπέγραψε η Γερουσία (υπ.αρ. 2075 ψήφισμα) και απαγορεύει να γίνεται λόγος περί των καθεστώτων. Είναι υπόλογος μόνο στους νόμους που ψήφισαν οι φιλελεύθεροι Έλληνες στην τελευταία Συνέλευση. Ο ρόλος της ελευθεροτυπίας στα σύγχρονα κράτη την καθιστά αντικείμενο διεκδίκησης των ευρωπαϊκών λαών. Αντίστοιχα οι Γάλλοι μετά την Ιουλιανή επανάσταση απαίτησαν από τον Κάρολο να προστατέψει αυτό το θεμελιώδες δικαίωμα. Ο φιλελεύθερος Άγγλος πολιτικός, Φοξ παραδέχτηκε στο βρετανικό κοινοβούλιο ότι παρά τις ελλείψεις και τα λάθη, η υπεροχή των Άγγλων σε συνταγματικό επίπεδο, οφείλεται «[...] εις τους *Ορκωτούς Κριτές και εις την άκραν ελευθεροτυπίαν*». Οι αναφορές του Πολυζωίδη στα τεκτονόμενα στο βρετανικό κοινοβούλιο δεν είναι σπάνιες. Ο φιλελευθερισμός των ριζοσπαστικών Άγγλων τροφοδοτεί τις επιδιώξεις των δυτικά προσανατολισμένων. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης, όταν συγκροτείτο η Ελληνική Επιτροπή, είχαν σημειώσει σημαντική δράση στο πεδίο της κατοχύρωσης του ελεύθερου εμπορίου, της ελευθερής λειτουργίας και κυκλοφορίας του Τύπου και στην οργάνωση ενός όσο το δυνατόν εκκοσμικευμένου εκπαιδευτικού συστήματος.¹⁰¹ Όσα περιλαμβάνουν οι αρχές του φιλελευθερισμού αποτυπώνονται στα άρθρα του Πολυζωίδη ως αιτήματα προς τον Κυβερνήτη και ως συστατικά στοιχεία της ιδανικής πολιτείας.

Το θέμα του πρίγκιπα Λεοπόλδου και η υποψηφιότητά του για τον θρόνο θα είχε διευθετηθεί με ευνοϊκότερο για τους Έλληνες τρόπο, αν υπήρχε η δυνατότητα να εκφράζονται οι γνώμες ορισμένων πολιτών και να γίνονται σεβαστές από τους κυβερνητικούς κύκλους :

¹⁰⁰ Πολυζωίδης, *ό.π.*, σ. 55-56.

¹⁰¹ Τζουρμανά, *ό.π.*, τ. 1, σ. 19-20.

[...] διότι πάμπολλοι των τιμίων πολιτών ηθέλησαν να εκφράσωσιν προς τον Πρίγκιπα Λεοπόλδο τα αληθή αισθήματά των και την ανυπόκριτον κοινήν επιθυμίαν της παρουσίας του εις την Ελλάδα.¹⁰²

Η παρουσία ενός μονάρχη που στηρίζεται από τις δυνάμεις, κρίνεται απαραίτητη από τον προοδευτικό δημοσιογράφο, καθώς ένα άτομο με αυτές τις ιδιότητες, θα είχε την δύναμη να περιορίσει τον ολοκληρωτισμό του Κυβερνήτη, αν όχι να ανατρέψει πλήρως την παρουσία του στα πολιτικά πράγματα. Πιστεύει, λοιπόν ότι η συνταγματική μοναρχία είναι το ιδανικό πολίτευμα για το νέο κράτος στην δεδομένη στιγμή. Ο ηγεμόνας που θα αναλάβει, θα πρέπει να είναι ευνοούμενος από τις δυνάμεις, ώστε να εξασφαλίζει την οικονομική ενίσχυση και τις παροχές τους για τις ανάγκες του κράτους, αλλά και τη διπλωματική τους εύνοια.

Η στάση του δυτικότροπου διανοούμενου απέναντι στις δυνάμεις και στην παρουσία τους στον ελληνικό χώρο καθορίζεται από τη γενικότερη νοοτροπία του, που διαμορφώθηκε όταν βίωσε ως σπουδαστής την δυτική πραγματικότητα. Η Ευρώπη αποτελεί παραδείγματα συνταγματικού βίου, από τα οποία οι Έλληνες μπορούν να εμπνευστούν και να υιοθετήσουν πρακτικές, ώστε να εκσυγχρονίσουν το νέο κράτος. Αυτό το πνεύμα προκύπτει από τα κείμενά του κι όχι η τυφλή υπακοή σε ένα «πατέρα-προστάτη», που θα καθοδηγήσει την «ανήλικη» ελληνική κοινωνία, αποστασιοποιημένος από παραδοσιακές προφητείες για την Δύση και την υποχρέωση του χριστιανικού κόσμου να τους «σώσει» από την οθωμανική κυριαρχία.

Οι Έλληνες της επανάστασης οργάνωσαν συνελεύσεις, συγκρότησαν το κράτος για επτά χρόνια και συμμετείχαν στην πολιτική διαδικασία. Η επανάσταση διαμόρφωσε τους όρους ενοποίησης των ατόμων και τη συγκρότηση συλλογικών πρακτικών. Όμως, η ίδια συνθήκη επέβαλε ταυτόχρονα νέες διακρίσεις, σε «ήρωες», «προδότες», «εθνοσωτήρες». Ο καθένας προσπάθησε να προβάλει τον εαυτό του και την ομάδα του σε πρωταγωνιστές της εθνικής υπόθεσης. Οι διαδικασίες συγκρότησης κεντρικής εξουσίας συνοδεύονταν από συνεχείς ρήξεις και συγκρούσεις, που αφορούσαν τους όρους άσκησης της νέας εξουσίας και γενικότερα στους προσανατολισμούς του υπό συγκρότηση κράτους. Οι συγκρούσεις και η συνολική πολιτική εμπειρία διαμόρφωσαν τις ομάδες, που έχουν την απαίτηση να έχουν λόγο στις εξελίξεις του νέου κράτους.

Το άρθρο του Πολυζωΐδη επικυρώνοντας το ίδιο ορθολογικό πλαίσιο κλείνει με μια αναφορά στους Νόμους του Πλάτωνα:

¹⁰² Πολυζωΐδης, *ό.π.*, σ. 56.

*[...] εγγίζει εις την φθορά της η πόλις όπου ο νόμος είναι υπεζούσιος και ανίσχυρος· αβλαβής εξ' εναντίας διατηρείται και όλα τα καλά του ουρανού απολαμβάνει η πόλις όπου ο νόμος είναι ο εξουσιαστής των Κυβερνώντων· οι δε κυβερνώντες δούλοι του νόμου.*¹⁰³

Οι αναφορές στα φιλοσοφικά κείμενα της κλασικής αρχαιότητας συνηθίζεται από τους Διαφωτιστές της Δύσης και παρατηρείται στα κείμενα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Κυρίαρχο στοιχείο στον ιδεολογικό άξονα του αρθρογράφου είναι οι αναφορές στα προτάγματα του ευρωπαϊκού διαφωτισμού.

Στο ριζοσπαστικό κείμενο της Ελληνικής Νομαρχίας εντοπίζονται κοινά αφηγηματικά μοτίβα και θεματικές επιλογές με τα άρθρα του Πολυζώιδη:

*[...] Ο άνθρωπος είναι πεπροικισμένος από την φύσιν του με το λογικόν, δια μέσου του οποίου συγκρίνει τα πράγματα αναμεταξύ των, και προκρίνει από αυτά όποιον τον ωφελεί περισσότερο, έχει δε μίαν κλίσιν προς το βελτίον, όπου πάντοτε τον παρακινεί, εις οποιαδήποτε κατάστασιν ήθελεν είναι, να ζητή μίαν καλλιοτέραν· ο πρώτος του λοιπόν και αναγκαιότερος στοχασμός είναι το να διαφυλάξη την ζωήν του και την διαυθεντεύση όσον ημπορεί από κάθε εναντίον.*¹⁰⁴

Στο επίπεδο της ιδεολογικοπολιτικής αντιπαράθεσης τα επιχειρήματα του Απόλλωνα προβάλλονται ως «φυσικές» συνέπειες του ριζοσπαστικού κλίματος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων και της επίδρασής τους στις ελληνικές κοινότητες της Ευρώπης. Καθοριστικής σημασίας για την αλλαγή στις νοοτροπίες θεωρείται ο προσανατολισμός της παιδείας στις φυσικές επιστήμες και στην πρόκριση του Ορθού Λόγου:

*[...] Η Λογική και η Φυσική άνοιξαν τους οφθαλμούς των περισσοτέρων· ούτε οι διδάσκαλοι την σήμερον έχουσιν εκείνην την ενοχλητικήν και βραδείαν μέθοδον της παραδόσεως, ούτε οι μαθηταί φυλάττουσι την οκνηρίαν και αμέλειαν, όπου είχαν, αλλ' αμφοτέροι με άκραν ευχαρίστησιν και επιμέλειαν αντλίζουν από την ανεξάντλητον πηγήν της μαθήσεως εκείνα τα φώτα, όπου στολίζουν το ανθρώπινο πνεύμα [...] δεν προφέρουσιν πλέον το όνομα της ελευθερίας με φόβον, μήπως και τους ακούσωσιν οι προεστοί ή οι αρχιερείς και τους κηρύξουσιν αθέους, ως πρότερον εκαμνον [...].*¹⁰⁵

Οι ιδεολογικές του προϋποθέσεις εντάσσουν το κείμενο του Ανώνυμου στον πολιτειακό ριζοσπαστισμό. Η Ελληνική Νομαρχία δηλώνει απροκάλυπτα ότι «απελευθέρωση»

¹⁰³ Ο.π.

¹⁰⁴ Ανωνύμου του Έλληνο, ό.π., σ.56.

¹⁰⁵ Ο.π., σ. 208-209.

συνεπάγεται κοινωνική μεταβολή. Αν και τα άρθρα του Απόλλωνα δεν προβάλλουν την ίδια ριζοσπαστική διάθεση με αυτήν της Νομαρχίας, σχετίζονται σε βασικές αρχές και αποτυπώνουν την δυναμική μιας κοινωνίας που προέκυψε μετά από επανάσταση με το αίτημα της αλλαγής σε κοινωνικό και εθνικό επίπεδο. Η γραμμή της συνταγματικής αντιπολίτευσης καθορίζεται επιπλέον από τα γεγονότα, τα πρόσωπα και τις εξωτερικές επιρροές. Το κυρίαρχο αίτημα συνοψίζεται στην ισχύ του συντάγματος και ο μονάρχης που θα εγγυηθεί την διαφύλαξή του είναι αποδεκτός. Από την άλλη η Νομαρχία αντιπαρατίθεται σε μία εξουσία παραδοσιακής μορφής, την οθωμανική, και προχωράει απορρίπτοντας οποιαδήποτε άλλη μορφή μοναρχισμού. Ο Πολυζωίδης αντιμετωπίζει, γενομένης της επανάστασης, την δυτικόμορφη εξουσία του φωτισμένου ηγεμόνα, που εκφράζει ο Καποδίστριας.

Στο κεντρικό άρθρο του 15^{ου} τεύχους (29 Απριλίου 1831) με τίτλο «τι εστίν Ελληνική Κυβέρνησις;»¹⁰⁶ προσδιορίζεται ο χαρακτήρας της διακυβέρνησης του Καποδίστρια. Ο Πολυζωίδης συγκρίνει την παρούσα πολιτεία με τα γνωστά του πολιτεύματα, δηλαδή την δημοκρατία, την αριστοκρατία και την ολιγαρχία, όπου η δύναμη της κυβέρνησης πηγάζει από τους νόμους και τις προκαθορισμένες συμφωνίες με τη μορφή του κοινωνικού συμβολαίου, που προβλέπει το δικαίωμα αντίστασης των πολιτών απέναντι σε εξουσίες που δεν διαφυλάττουν την συμφωνία. Αντίστοιχα, σύμφωνα με τους νόμους της Εθνοσυνέλευσης στο ελληνικό κράτος θα έπρεπε να κυριαρχεί δημοκρατικό πολίτευμα, καθώς συμπεραίνει πιθανότατα ειρωνευόμενος την παρούσα κατάσταση: «*αναμφιβόλως δημοκρατούμεθα [...]*».

Ωστόσο, στην πράξη οι νόμοι δεν εφαρμόζονται κι έτσι έχει διαμορφωθεί ένας ιδιότυπος τρόπος διακυβέρνησης με τρία πολιτειακά όργανα : α) την Γερουσία β) τα Συμβούλια των Γραμματέων γ) τον υπέρτατο αρχηγό. Η Γερουσία είναι κατασκεύασμα της εκτελεστικής εξουσίας και λειτουργεί χωρίς εντολή της Συνέλευσης «*δεν έχει καμίαν εθνικής αντιπροσωπίας ιδιότητα*». Ο ρόλος της θα έπρεπε να περιορίζεται στο να δίνει την γνώμη της κι όχι να νομοθετεί ή να προτείνει ψηφίσματα που αντιβαίνουν στο Σύνταγμα. Όμως, οι αρμοδιότητές της αυξάνονται ή μειώνονται ανάλογα με τις εντολές του Κυβερνήτη, τον οποίο εξυπηρετεί απόλυτα σαν όργανο θεσπισμένο από τον ίδιο με αυτό τον σκοπό. Κατά την ίδια τακτική λειτουργούν και οι Γραμματείς, ώστε όλες οι αρχές να υπόκεινται στην βούληση του Κυβερνήτη. Ο συγκεκριμένος τρόπος διακυβέρνησης δεν σχετίζεται ούτε με την δημοκρατία, ούτε με την αριστοκρατία:

¹⁰⁶ Πολυζωίδης, *ό.π.*, σ.57-58-59-60.

*[...] είναι μίγμα τερατώδους, όμοιον με τα φημιζόμενα της μυθολογίας τέρατα. Υπό λιτόν δημοτικής πολιτείας ένδυμα σκεπάζει βαρείς δεσποτείας βραχίονας.*¹⁰⁷

Το συμπέρασμα του Πολυζωΐδη είναι ότι ο δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης αρμόζει στο ελληνικό κράτος και προκύπτει από την Επανάσταση, όμως η πραγματικότητα επιβάλλει την συνταγματική μοναρχία, ώστε με το ευρωπαϊκό κύρος να απαλλαχθούν από την παραβατικότητα των κυβερνώντων. Σε αυτή την άποψη οφείλεται η επιμονή του στην αποκατάσταση του θρόνου παρά τη γενικότερη ιδεολογία του:

*[...] αι τοπικαί και αι πολιτικαί μας χρειάι επικαλούνται θερμώς επί της Ελλάδος θρόνον, μοναρχικόν μεν, αλλά συνταγματικόν. Μόνο έξωθεν δυνάμεις μπορούν να αποκαταστήσουν χωρίς βία τη νομιμότητα στην Ελλάδα και να την απαλλάξουν από την προσωρινότητα και από το «απερίγραπτο» σύστημα.*¹⁰⁸

Ο Πολυζωΐδης καταγράφει την άρνηση του Κυβερνήτη να συνδιαλαγεί με τους αυτόχθονες, ενώ γνωρίζει την αποδοχή, που επιδεικνύει απέναντι στους Ευρωπαίους αντιπρόσωπους, που αντιμετωπίζει ως ισότιμους διαπραγματευτές. Η πραγματικότητα που ο καθένας τους βίωσε, στην τσαρική αυλή, απουσιάζοντας από την επανάσταση και στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια αντίστοιχα, διαμόρφωσε την ιδεολογία, που τους καθοδηγεί στο να έχουν διαφορετική οπτική στα πράγματα και τελικά να συγκρούονται.

Το 15^ο τεύχος του Απόλλωνα είναι εκτενέστερο, περιλαμβάνοντας την ανοιχτή επιστολή του Θεόκλητου Φαρμακίδη, του προοδευτικού λόγιου με θητεία στη δημοσιγραφία, ο οποίος βρίσκεται επίσης στην Ύδρα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και δράττεται της ευκαιρίας να διατυπώσει την άποψή του για την αξιοπιστία του Απόλλωνα. Οι γνώμες που παραθέτει αντιπροσωπεύουν τον προοδευτικό Έλληνα λόγιο της νεοτερικότητας· πίστη στους νόμους και τη δύναμή τους για την ευδαιμονία και την ευνομία μιας πολιτείας, όπως αυτή διατυπώθηκε στα συνταγματικά κείμενα του Αγώνα· θαυμασμός για τα πολιτικά επιτεύματα της Ευρώπης και επιδίωξη της εύνοιάς της.

Η Ευρώπη είναι το παράδειγμα που πρέπει να ακολουθήσει η Ελλάδα για να πετύχει τον εκσυγχρονισμό της. Παρόλαυτα, η εικόνα των Ελλήνων στην Ευρώπη έχει αμαυρωθεί, εξαιτίας της επικίνδυνης τακτικής του Κυβερνήτη και αυτό έχει ως διπλωματική συνέπεια: «τους δυστυχείς Έλληνες που συκοφαντούνται απανθρώπως και υβρίζονται παραλόγως». Άρα, για τον Φαρμακίδη είναι ευτύχημα η κυκλοφορία του Απόλλωνα, γιατί η ελευθεροτυπία εκτός από τα γνωστά για τους πολίτες οφέλη της, διασώζει τη φήμη του έθνους στην Ευρώπη, ώστε να μην κυριαρχήσει η άποψη ότι οι

¹⁰⁷ Ο.π.

¹⁰⁸ Ο.π.

Έλληνες μετά την Επανάσταση, παρέδωσαν άνευ όρων την διοίκηση του κράτους σε κυβερνήτη που αυθαιρετεί εις βάρος του Συντάγματος και άρα περιφρονεί τον Αγώνα, ενώ συνεχίζουν να ανέχονται την κατάσταση, χωρίς αντίσταση.

Η επιστολή συνεχίζει με επίθεση στον Ανδρέα Μουστοξύδη, που «ωμολόγησε πολλάκις και προς πολλούς και καυχόμενος μάλιστα ως εις ηρωικόν κατόρθωμα ότι αυτός κυρίως ήτον της εξορίας μου ο αίτιος». Με αφορμή μια εξέγερση των μαθητών στο Κεντρικόν Σχολείον της Αίγινας, εντείνεται η κόντρα μεταξύ των δύο. Τα γεγονότα στο Σχολείον ανέφερε και ο *Ταχυδρόμος της Σμύρνης*. Αυτή η νέα εκτός συνόρων κριτική οξύνει την ανασφάλεια της κυβέρνησης και οδηγεί στα άκρα τον κυβερνητικό Μουστοξύδη, που παραβιάζει τις επιστολές του Φαρμακίδη στη Σύρο, στη γενικότερη προσπάθεια για έλεγχο της αντιπολίτευσης και κυρίως όσων αντιπολιτευόμενων ασκούν επιρροή, λόγω πνευματικού κύρους.

Ο Φαρμακίδης αναφέρεται στους νόμους που προστατεύουν το απόρρητο της αλληλογραφίας των πολιτών και ποινικοποιούν την υπεξαίρεση των επιστολών, γιατί αποτελεί παραβίαση των προσωπικών δεδομένων. Ζητάει από το Μουστοξύδη να ξεκινήσουν διάλογο, καθώς «ως λόγιος ημπορεί να απαντήσει λογίως [...] αντι λόγου ηθέλησεν συντομώτερον να μεταχειρησθεί βίαν». Είναι αλήθεια πως ανάμεσα στους κυβερνητικούς και τους αντιπολιτευόμενους υπάρχουν πολλά άτομα με δυτική παιδεία, αλλά με διαφορετικές απόψεις για την διαχείριση των κοινών: οι μεν πιστεύουν ότι εφόσον διαθέτουν τα νοητικά εργαλεία είναι προορισμένοι να κυβερνούν άκριτα με δεδομένη την καλή τους πρόθεση για τον τόπο, οι δε επιδιώκουν την κριτική γιατί πιστεύουν πως θα λειτουργούσε δημιουργικά προς τους κυβερνώντες, με δεδομένα τις δημοκρατικές αρχές του Συντάγματος, που επιτρέπει να διατυπώνουν ελεύθερα τις απόψεις τους. Δεν δέχονται, λοιπόν ότι δεν έχουν βήμα σ' αυτή την πολιτεία, εφόσον το δικαιούνται.

Αυτό που αντιπροσωπεύει ο Καποδίστριας και αυτό που αντιπροσωπεύουν οι πολιτικές ελίτ που παρήχθησαν στην Επανάσταση, αντανακλάται στις τακτικές των λογίων κάθε παράταξης. Για τους κυβερνητικούς οι λόγιοι είναι «αποστάται» και ταραχοποιά στοιχεία, για την αντιπολίτευση «ο υπερασπιστής και προστάτης του αυθαιρέτου δεν είναι άξιος του ονόματος του πολίτου».

Στο υπ.αρ. 16 τεύχος του *Απόλλωνα* (3 Μαΐου 1831) με τίτλο: «Οποία η ευθύνη των υπουργών εις Ελλάδα ;»¹⁰⁹ ο Πολυζωίδης προτείνει να επιλεγεί τυχαία ένα δημόσιο

¹⁰⁹ Ο.π., σ. 61-62.

έγγραφο ώστε να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την λειτουργία και τη μορφή της δημόσιας διοίκησης, μελετώντας το. Οι τίτλοι και οι υπογραφές δίνουν την εντύπωση ότι η ελληνική πολιτεία στηρίζεται στους νόμους, αλλά το περιεχόμενο των εγγράφων διαφοροποιεί την πρώτη εντύπωση, σε συνδυασμό με τα δρώμενα στην επικράτεια και τους ισχύοντες νόμους: «[...] πόσον είναι λέγομεν ο Έλλην, τόσον αξιομακάριστος, αλλ' αν τα στήσωμεν εις το μεταξύ της αρχής και του τέλους τι απαντώμεν; Συχνά, συχνότατα ίσως, ευρίσκομεν παρανομίας εκπληκτικάς και αναιδή καταπάτησιν των ιερωτέρων του πολίτου δικαίων».

Οι αυθαιρεσίες των υπουργών εις βάρος των πολιτών είναι το κεντρικό θέμα στο συγκεκριμένο φύλλο με τη μέθοδο της παράθεσης γεγονότων και κυβερνητικών πράξεων, με μέτρο τις αναφορές στο Σύνταγμα και στα όσα ορίζουν οι νόμοι. Τα κυβερνητικά στελέχη αυθαιρετούν με την ανοχή του Κυβερνήτη και των πολιτών από την αρχή της θητείας τους, ωστόσο αρχικά η ελπίδα της Συνέλευσης συγκρατούσε τα πνεύματα. Μετά το Άργος το σύστημα γίνεται προσωποκεντρικό και κάθε εξουσία προέρχεται από τον Κυβερνήτη, ο οποίος:

διορίζει τους υπουργούς, αυτός μόνον δέχεται τας κατ' αυτών αγωγάς, αυτός διορίζει την προεξεταστικήν επιτροπήν, της οποίας αναπόσπαστον μέλος είναι και ο επί της Δικαιοσύνης Γραμματέυς, αυτός εκλέγει εις την στιγμήν και κατά θέλησιν [...].¹¹⁰

Η παραβίαση της ανεξάρτητης αρχής της δικαιοσύνης απασχολεί τον Πολυζωΐδη, που γνωρίζει αρχές δικαίου και θεωρείται καθοριστική για την λειτουργία της σύγχρονης πολιτείας. Η υπάρχουσα συνθήκη δεν παρέχει πολίτες τη δυνατότητα να διασφαλίζονται απέναντι στις αυθαιρεσίες της εξουσίας. Η επιστροφή στις συνταγματικές αρχές είναι η μόνη λύση και το τελευταίο «καταφύγιο» των πολιτών από την παραβατικότητα είναι η κυκλοφορία του Απόλλωνα, όπου όλοι ανεξαιρέτως έχουν δικαίωμα λόγου.

Η απήχηση της εφημερίδας είναι τέτοια, που ο Πολυζωΐδης φαίνεται να υιοθετεί ένα μεσσιανικό ρόλο, τον οποίο κατονομάζει μέσα από το «σωστικό σύνθημα του Απόλλωνος». Έτσι, βλέπει την εφημερίδα του να λειτουργεί σαν μέσο αντίστασης, που αποδεικνύει στους δυτικούς ότι οι Έλληνες δεν είναι οριστικά υποταγμένοι και δημοσιεύει τις γνώμες των πολιτών, είτε είναι προσωπικές, είτε εκφράζουν συλλογικότητες. Με μεγαλύτερη συχνότητα δημοσιεύονται οι απόψεις των κατοίκων των νησιωτικών περιοχών, που αντιλαμβάνονται τα ζητήματα της Ύδρας με οικειότητα και ως εκτούτου τον Απόλλωνα, σαν το πολιτικό βήμα των νησιών.

¹¹⁰ Ο.π.

Ο [ερμηίτης του Ιτς Καλέ] γράφει συχνά στις στήλες του Απόλλωνα. Χρησιμοποιεί ψευδώνυμο, αν και απαγορεύτηκε από το ψήφισμα της Γερουσίας, που του μεταβιβάζει την ευθύνη στον αρχισυντάκτη του εντύπου, που θα δεχτεί ανυπόγραφο ή ψευδώνυμο άρθρο. Ο Πολυζωίδης αναλαμβάνει την ευθύνη «με τιμή», καθώς θεωρεί σημαντικότερη την ευκαιρία ενός πολίτη να εκφραστεί από την υποταγή του στα αντισυνταγματικά ψηφίσματα.

Ο ψευδώνυμος συντάκτης προτρέπει τον Κυβερνήτη να ακούσει τις ανάγκες του λαού, που έχει χάσει την εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του και να μην περιφρονεί τους αυτόχθονες, όπως συνηθίζει:

*τρέφουσα εσωτερικώς την μεγαλητέραν καταφρόνησιν δι' όλους γενικώς τους Έλληνες, μην έχουσαν εις υπόληψιν ειμή αυτήν εαυτήν, ποτέ δεν ύψωσε άνθρωπον χωρίς πραγματικώς να τον ταπεινώση [...].*¹¹¹

Αποδίδει την εικόνα της κυβέρνησης σε «ανάξιους συμβούλους και ευτελείς κόλακας» και στην άγνοια του Καποδίστρια για την πολιτική κατάσταση των Ελλήνων μετά την Επανάσταση· του προτείνει να περιορίσει τους «αυλικούς» ώστε να προλάβει τις αυθαιρεσίες τους όσο είναι ακόμα καιρός:

*Εξοχώτατε! Δος προσοχήν εις την πανταχόθεν αντιχούσαν φωνήν του δυστυχούς λαού της Ελλάδος. Είναι καιρός ακόμη να προλάβεις τα δεινά του, όταν συμβουλευθής, όταν ακούσης μόνο την καρδίαν Σου και τας επιθυμίας των αληθινών φίλων Σου και φίλων των κοινών συμφερόντων του λαού Σου. Ναι, Εξοχώτατε! Σήμερον είναι ακόμη καιρός. Αύριον τις ηξεύρει,*¹¹²

Οι πολίτες που επιλέγουν να γράψουν άρθρα για τον Απόλλωνα έχουν απόψεις παρεμφερείς με αυτές του Πολυζωίδη στο θέμα της κριτικής προς την κυβέρνηση. Δεν είναι απαραίτητα διανοούμενοι ή συνειδητά δυτικά προσανατολισμένοι, αλλά έχουν το ίδιο αίτημα για αλλαγή στην πολιτική διοίκηση. Πολλές φορές ανάλογα με τους καταναγκασμούς που επιβάλλει η συγκυρία, αναδιοργανώνονται συμμαχίες, όπως γινόταν και στην επανάσταση προκειμένου οι διαφορετικές ομάδες να διεκδικήσουν τη συμμετοχή τους στην εξουσία. Έτσι, στο νέο κράτος ο συνασπισμός μεταξύ διαφορετικών ομάδων γίνεται αβίαστα, καθώς ενεργοποιούνται παραδοσιακές αμοιβαιότητες, μεταξύ των ανθρώπων που αντιλαμβάνονται ως βασική προτεραιότητά τους είτε τη διαφύλαξη των όρων αναπαραγωγής της πολιτικής και κοινωνικής ηγεμονίας

¹¹¹ Ο.π., σ. 66.

¹¹² Ο.π.

τους δεδομένης της νέας τάξης πραγμάτων, είτε την αναπαραγωγή νέων όρων και τη θεμελίωσή τους μέσα σε αυτή.

Στο τεύχος 17 επανέρχεται στο θέμα της απονομής της δικαιοσύνης ιδιαίτερα όταν αφορά το ζήτημα της ελευθεροτυπίας με τίτλο: «Μοναδικόν παράδειγμα Δικαστικής Ανεξαρτησίας εις Ελλάδα».¹¹³ Η μόνη περίπτωση δικαστικής ανεξαρτησίας κα ορθής απονομής δικαιοσύνης στην ελληνική επικράτεια περιγράφεται στο πρώτο άρθρο αυτού του φύλλου και αφορά στην περίπτωση της εκδίκασης του Εμμ.Αντωνιάδη συντάκτη της *Ηούς*, που, κατά την έκδοση της εφημερίδας, είχε αντιμετωπίσει διωγμούς ανάλογους με του Πολυζωΐδη στο Ναύπλιο. Θεωρεί πως είναι ευτύχημα για τους φιλελεύθερους πολίτες αυτή η δικαστική απόφαση που εκδόθηκε από «το κατά την Τριπολιτσάν Εκκλητον της Πελοποννήσου προεδρεύοντος του Κ. Π. Νικολαΐδου» τον Απρίλιο του 1831, και δημοσιεύεται αυτολεξεί στον Απόλλωνα.

Συγκεκριμένα, με αναφορά στο συνταγματικό άρθρο περί ελευθεροτυπίας, οι δικαστές διασφαλίζουν το νόμιμο δικαίωμα των Ελλήνων πολιτών και το επιβεβαιώνουν αναγνωρίζοντας στον Αντωνιάδη ότι *«είχε κάλλιστα το δικαίωμα αναφαίρετον να δημοσιεύσει ελευθέρως τας δοξασίας του [...] ότι δεν αντιβαίνει ουδαμή ουδαμώς εις τους τρεις της ελευθεροτυπίας όρους [...]»*, δηλαδή δεν πρόσβαλλε τις αποφάσεις της Συνέλευσης, ενώ τα γραφόμενά του συνάδουν με τις επιλογές και τις ευχές του έθνους, για τις οποίες ο Κυβερνήτης δεν διατύπωσε ποτέ διαφωνία. Ως υπεύθυνοι για τις έντονες αντιδράσεις και την επιμονή του Αντωνιάδη φέρονται οι αρμόδιοι υπουργοί, που με τις παρεκτροπές τους δεν αντιμετώπισαν ορθά τον εκδότη. Δηλώνεται ταυτόχρονα η πρόθεση του Δικαστηρίου να μην επαυξήσει την ποινή του Αντωνιάδη, *«[...] αφού άπαξ το Πρωτόκλητον εδίκασε κατ' επιείκειαν, ήτις δεν πρέπει να λογίζεται πώποτε κλιμακωτή»*.

Το Πρωτόκλητο δικαστήριο είχε επιβάλλει στον Αντωνιάδη ποινή φυλάκισης ενός μήνα, κρίνοντάς τον με επιείκεια. Ο δημόσιος συνήγορος είχε προτείνει το «εξηκονταπλάσιον» της ποινής. Τελικά, ο εκδότης απαλλάσσεται και αναγνωρίζεται αθώος, γιατί η *«απόφασις του Πρωτόκλητου του Άργους ακυρούται καθ'όλα και η απαίτησις του δημοσίου συνηγόρου απορρίπτεται ολοσχερώς»*. Σχολιάζοντας τις αποφάσεις ο Πολυζωΐδης θριαμβολογεί, παρατηρώντας διαρροές δικαστικών από την κυβερνητική γραμμή και συγχαίρει για το θάρρος του τον πρόεδρο, Κ. Π. Νικολαΐδη, που παρά το γενικό κλίμα υποταγής των αρχών στην «υπέρτατη θέληση», αντιστέκεται και

¹¹³ Ο.π., σ. 67-68-69-70.

διατηρεί τον ανεξάρτητο χαρακτήρα της δικαιοσύνης, όπως θεσπίστηκε από το Σύνταγμα. Τέλος, συμπεραίνει :

*[...] λοιπόν, οι δικασταί αποπτόντες τον χαλινόν της δουλικής εξαρτήσεώς των άρχισαν να αναλαμβάνωσι τον φυσικόν των ανεξάρτητον χαρακτήραν [...].*¹¹⁴

Με την σημαντική αυτή υπέρ της ελευθεροτυπίας απόφαση δημιουργείται δικαστικό προηγούμενο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ανάλογες περιπτώσεις από τον Πολυζωΐδη, ακόμα κι αν το καθοδηγούμενο δικαστήριο αποφάνθηκε για λόγους εξευμενισμού του αντικυβερνητικού πνεύματος στις επαρχίες.

Το ζήτημα του αν υπάρχει ύβρις προς την κυβέρνηση προσεγγίζεται, στο δεύτερο άρθρο του φύλλου, μέσα από τη ταύτιση του Κυβερνήτη με τον ρόλο που είχε η θρησκεία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δηλαδή στην πραγματικότητα που βίωναν οι Έλληνες πριν την Επανάσταση. Η ύβρις προς τη μουσουλμανική θρησκεία συνιστούσε έγκλημα καθοσίωσης, που αναλογούσε σε σημαντικές ποινές για τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ίδια αντίληψη περί του ποινικά κολάσιμου ισχύει στο νέο ελληνικό κράτος, όπως πιστεύει ο Πολυζωΐδης, μόνο που στη θέση της μουσουλμανικής θρησκείας βρίσκεται ο Κυβερνήτης:

*[...] αντί της ύβρεως της μωαμεθανικής πίστεως έχομεν το ύβρισε την κυβέρνησιν, ύβρισε τον Κυβερνήτην και τούτου είναι ικανό εις όλεθρον του νομιζομένου υβριστού.*¹¹⁵

Οι δικαστές αντίστοιχα αποκαλούνται «χριστιανοί καδδήδες», που δικάζουν κατά βούληση κι όχι σύμφωνα με τους νόμους, που στην περίπτωση του ελληνικού κράτους, υφίστανται, θεσπισμένοι από την Εθνοσυνέλευση, ενώ στο οθωμανικό δεν υπήρχε τουλάχιστον ζήτημα νόμων διαμορφωμένων υπό τέτοια συνθήκη. Τα κριτήρια των λειτουργών της δικαιοσύνης δεν έχουν σχέση με τους νόμους του Συντάγματος, αλλά προκύπτουν περισσότερο από τα «βενετικά νομικά», ξεπερασμένα συντηρητικά κείμενα, που φαίνεται να χρησιμοποιούνται λόγω της επτανησιακής καταγωγής και κυρίως λόγω των επιδράσεων των διοικούντων. Έτσι, συχνά τα αποτελέσματα των δικαστικών κρίσεων καθορίζεται από την επιείκεια και τον Ορθό Λογο ανάλογα με το πρόσωπο που κρίνεται.

Αυτό το δεδομένο για την λειτουργία της δικαιοσύνης δεν αντιστοιχεί σε κάποιο από τα σύγχρονα γνωστά πολιτικά συστήματα, εφόσον και το επικρατούν στην Ελλάδα

¹¹⁴ Ο.π.

¹¹⁵ Ο.π.

σύστημα , δεν αντιστοιχεί σε κάποια γνωστή του μορφή διακυβέρνησης, όπως είχε εξηγήσει στο 8^ο φύλλο. Ο Πολυζωίδης δεν δέχεται αυτή την συνθήκη και θεωρεί την Ελλάδα ως δημοκρατούμενο κράτος και ως εκ τούτου κρίνει την συμπεριφορά του Καποδίστρια και τις τακτικές των κυβερνητικών με βάση τον φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα του Συντάγματος. Σε αυτή την συνθήκη συμπεραίνει πως «[...] της τοιαύτης Κυβερνήσεως ο αρχηγός δεν είναι άλλο τι πλέον ειμή πολίτης και κατά τους νόμους κρίνεται και αυτός».¹¹⁶ Όσον αφορά το απαραβίαστον του Κυβερνήτη, που αναφέρεται στο Σύνταγμα της Τροιζήνας, διευκρινίζει ότι αυτό σχετίζεται με τις πράξεις και όχι με το ίδιο το πρόσωπο του Κυβερνήτη, εφόσον κανένας Έλληνας πολίτης δε βρίσκεται στο απυρόβλητο της κριτικής.

Μέσα από τις παρατηρήσεις του, ο Πολυζωίδης στοιχειοθετεί την εικόνα του Κυβερνήτη ως φωτισμένου ηγεμόνα. Τα χαρακτηριστικά του όρου αυτού συγκεντρώνονται από τη θητεία του Καποδίστρια στην τσαρική αυλή, τη νοοτροπία που διαμόρφωσε σε αυτήν και γενικά στις καταβολές του. Έχει την καλή πρόθεση να βελτιώσει τις δομές της κοινωνίας που παρέλαβε, να εξορθολογήσει την παιδεία και τη δικαιοσύνη και στο έργο του τίθενται εμπόδια από τους αντιπολιτευόμενους, οι οποίοι από την πλευρά τους, αντιλαμβάνονται τον ρόλο του Κυβερνήτη ως εκτελεστική εξουσία. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι η ύπαρξη νομοθετικής εξουσίας. Όμως, η Βουλή έχει διαλυθεί από το 1828. Η Γερουσία δεν αντικαθιστά την Βουλή, γιατί ο ρόλος της είναι «να γνωμοδοτή και όχι να νομοθετή», όπως τονίστηκε σε προηγούμενο τεύχος.¹¹⁷

Το τρίτο άρθρο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς, αναφέρεται σε κρούσματα της πανώλης και στην αντιμετώπισή της από την κυβέρνηση. Η αντιμετώπιση του θέματος της λοιμώδους νόσου συντελείται με ορθολογικό τρόπο και από τις δύο πλευρές, που κρατούν αποστάσεις από τις παραδοσιακές δυσειδαιμονίες των παραδοσιακών κοινωνιών. Όταν η λοιμώδης νόσος θεωρούνταν «θεία τιμωρία», για τις επίγειες αμαρτίες, των κατοίκων των περιοχών της δυτικής Ευρώπης, που πλήττονταν, οι κυβερνήσεις μετέθεταν στην Εκκλησία τη μέριμνα για τη σωτηρία των πληθυσμών. Τότε, η συνήθης «θεραπεία» ήταν ο διωγμός των Εβραίων από την περιοχή ή η πυρά για δαιμονισμένα άτομα. Μετά από αυτές τις ενέργειες ο περιορισμός της ασθένειας υποτίθεται ότι ήταν θέμα χρόνου. Το κράτος του 19^{ου} αιώνα όταν πρέπει να αντιμετωπίσει ανάλογες νόσους, καταφεύγει σε περιοριστικά μέτρα για τη διάδοση του

¹¹⁶ Ο.π. σ. 68-69.

¹¹⁷ Αναφέρεται στα επιχειρήματα που διατυπώνει ο Πολυζωίδης στο 15^ο τεύχος του Απόλλωνα.

ιού, όπως η καραντίνα, και συμβουλευεται ιατρούς με σπουδές στη δύση. Αυτή την τακτική ακολουθεί και κυβέρνηση στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού.

Η περίπτωση ενός ναύτη που ήταν ύποπτος για τη νόσο και ο φόβος της μετάδοσής της, προσεγγίζεται ανεξάρτητα από τον σχολιασμό της κυβερνητικής πολιτικής. Ωστόσο, η προσέγγισή του είναι σαφώς ενταγμένη στο ιδεολογικό πλαίσιο της νεοτερικότητας. Δημοσιεύεται η «Διάγνωσης» και η «πρόληψις» του ιατρού, που εξέτασε το ναύτη:

[...] επειδή κατά την γενικήν και μερικήν εξομολόγησιν των ναυτών το κακό είναι σήμερον 12 ημερών είμαι εύελπις ότι απερνά εις εμπύησιν και ο ασθενής θεραπεύεται.

Η αναλυτική έκθεση του ιατρού καταλήγει ότι

[...] σήμερον την 4^{ην} του Μαΐου [14^{ην} ημέρα της ασθενείας του] ο ασθενής παραπονείται από πόνον του μηρού, καθ' όλα τ'άλλα βρίσκεται εύθυμος, σημεία εμπύησεως ακόμη δεν εφάνησαν, όλοι οι σύντροφοί του είναι πολύ καλά.¹¹⁸

Σε τέτοια θέματα οι απόψεις των φορέων της δυτικής νοοτροπίας ταυτίζονται. Έτσι, δεν παρατηρείται κάποια διάθεση σχολιασμού των κυβερνητικών χειρισμών στο θέμα.

Τα τεύχη 20 και 21 τυπώνονται και κυκλοφορούν ταυτόχρονα, στις 20 Μαΐου 1831. Παρατίθεται το «ψήφισμα κανονίζον τα περί του Τύπου» από τη *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος*¹¹⁹. Αυτό γίνεται γιατί, όπως υποστηρίζει ο Πολυζωίδης, γνωρίζει πως οι αναγνώστες αυτής της «μισθωτής» εφημερίδας δεν είναι πολλοί. Το αντιγράφει και διατυπώνει τις σχετικές κρίσεις του «*προς ευχαρίστησιν των πολυάριθμων Συνδρομητών μας*». Υπαινίσσεται τη διεύρυνση της κυκλοφορίας του εντύπου του, σε αντίθεση με το επίσημο όργανο της διοίκησης, το οποίο χαρακτηρίζει «*μισθωτήν εφημερίδα*». Η διάδοση του *Απόλλωνα* και η μεγάλη απήχηση που έχει στο κοινό, κυρίως των νησιών, ερμηνεύεται από τον Πολυζωΐδη ως δικαίωση της επιλογής του, να εκδώσει ανεξάρτητο έντυπο, ιδιαίτερα όσο μειώνεται η ζήτηση της κρατικής εφημερίδας.

Το ψήφισμα της Γερουσίας αποφαίνεται για το ζήτημα της ελευθεροτυπίας με σαφείς πλέον όρους, καθώς αποδίδει «*[...] στο ακανόνιστον τούτο του τύπου καταχρήσεις που απέβησαν επιζήμιες και έβλαψαν καιρίως τα ουσιωδέστερα του έθνους συμφέροντα*»¹²⁰. Οι παράγραφοι του ψηφίσματος συνοψίζονται σε απαγορευτικά μέτρα για την ελευθεροτυπία, παραπέμποντας σε δίκη όσους δεν υποτάσσονται σε αυτά. Η προληπτική λογοκρισία εφαρμόζεται επίσημα πλέον εφόσον «*ο τυπογράφος ευθύς μετά*

¹¹⁸ Ο.π., σ. 69-70.

¹¹⁹ Πολυζωΐδης, *Ανέκδοτα κείμενα...*, ό.π., σ. 60.

¹²⁰ Ο.π.

την τύπωσιν παντός πονήματος, φυλλαδίου ή συγγράμματος περιοδικού, οφείλει να προσφέρει δύο αντίτυπα τούτων εις την Γραμματείαν της Εκπαιδεύσεως [...]».

Το περιεχόμενο των αποφάσεων της Γερουσίας είναι αναμενόμενο μετά από τις οδηγίες που έλαβαν από τον Καποδίστρια. Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η κρίση που διατυπώνει ο Πολυζωίδης για το «τυποκτόνον ψήφισμα». Η φιλελεύθερη ιδεολογία του τον καλεί να είναι αμείλικτος με το ιδιόμορφο σύστημα, στο οποίο διακρίνει τρεις αρχές : Κυβέρνηση, Γερουσία και Γραμματεία της Εκπαιδεύσεως. Το ψήφισμα συνεπάγεται αποκάλυψη της παράνομης φύσης της εξουσίας, αλλά ταυτόχρονα και αποκάλυψη της απατηλής «ελληνικότητας» των Συμβούλων της. Με κυρίαρχη την εθνικιστική ιδεολογία καταπιάνεται να αποδείξει ότι οι ηγέτες του έθνους, δεν είναι άξιοι αυτού του τίτλου, αλλά ούτε και του ονόματος του Έλληνα. Επιπλέον, δε συμμετείχαν στον αγώνα και άρα η εξουσία που ασκούν πηγάζει από οικειοποίηση των κόπων των λεγόμενων «αυτόχθονων»:

*[...] εν ω βλέπετε ανθρώπους, οίτινες αμέτοχοι των λαμπρών αγώνων σας και ξένοι παντάπασι της αθανάτου δόξης σας, σπεύδουν να ματαιώσωσι τα περασμένα πολύμοχθα έργα σας [...] βλέπετε μία εγωϊστικήν τριαρχίαν.*¹²¹

Το ψήφισμα δεν γίνεται δεκτό με το σκεπτικό ότι η πράξη, που επιδιώκει να νομιμοποιήσει την παρανομία δε μπορεί παρά να είναι παράνομη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Γερουσία λαμβάνει εντολές από την κυβέρνηση, η οποία έχει καταργήσει το σύνταγμα, που ψήφισαν οι πληρεξούσιοι του έθνους στη Συνέλευση της Τροιζήνας. Άρα, μαρά την κατάργηση του συντάγματος οποιαδήποτε πράξη της κυβέρνησης, δε μπορεί να είναι παρά νομιμοφανής, «[...] πράξις παράνομος προσκρούουσα φανερά εις την εν Τροιζήνι Συνελεύσεως απόφασιν».

Στο τεύχος 28 (13 Ιουνίου 1831), ο Πολυζωίδης παρουσιάζει τον Απόλλωνα να έχει αυτοχρηστεί εκφραστής όλων των Ελλήνων. Έχει αναλάβει την πρωτοβουλία να απευθύνεται στην κυβέρνηση εκ μέρους όλων. Η εξάπλωση της απήχησης που έχει η εφημερίδα ενθαρρύνει τον συντάκτη της να αναλάβει ενεργό δράση, δεδομένης της ανυπαρξίας της εξουσίας που προσδοκούσε για το έθνος, εκλαμβάνει την επιτυχία του σαν απόδειξη της αφύπνισης των Ελλήνων:

[...] δεικνύει σήμερον ότι κατά τον τριετήν της τυραννίας θρίαμβον οι Έλληνες δεν υπήρξαν τυφλοί θεαταί των διατρεζάντων, αλλά όλας τας ανοσιουργίας του αυθαιρέτου, τας είδον, όλας τας εννόησαν [...].¹²²

¹²¹ Ο.π., σ. 64.

Συνεχίζει με τα καθήκοντα της κάθε «γνήσιας» ελληνικής κυβέρνησης μετά το 1828: «[...] να εργάζεται· εξωτερικώς εις την ανεξαρτησίαν της Ἑλλάδος ακολοβώτου και εσωτερικώς εις την ανόρθωσίν της, ο εστίν εις οργανισμόν του 19^{ου} αιώνας».

Η νέα τάξη πραγμάτων στην οποία εντάσσεται ο Πολυζωίδης είναι συγκροτημένη από τις ανατροπές της επανάστασης. Έτσι, οι όποιες πολιτικές εξελίξεις παραβιάζουν αυτό το σχήμα φαίνεται να τον εξοργίζουν. Αισθάνεται υποχρεωμένος να καταγγείλει με τη γραφή του την ανατροπή της νέας πραγματικότητας, την οποία επιδιώκει η εξουσία. Η βιωμένη ιστορία δεν παρουσιάζεται ως ανάμνηση διαμεσολαβημένη από παραδοσιακά σχήματα, αλλά ως ζωντανή τροφοδότηση του παρόντος. Οι διαμεσολαβήσεις που εντοπίζονται στο λόγο του Πολυζωίδη προσδιορίζονται από τη νεωτερικότητα. «*Η κατάργησις των συνταγματικών δικαίων του έθνους*» ήταν η πρώτη και πιο δυναμική πράξη της κυβέρνησης και το αποτέλεσμα της : «*κατεστράφη το πολίτευμα*».

Η αντιπαράθεση του Πολυζωίδη με την πολιτεία του Καποδίστρια διεξάγεται στο πλαίσιο δυτικών σχημάτων και διαφοροποιείται από την περίπτωση του προύχοντα¹²³ που υποχρεώνεται να οργανώσει τη δράση του αναφορικά προς τους νέους φορείς εξουσίας και οργίζεται στην παραβίαση κάθε έννοιας τάξης, όπως εκείνος την αντιλαμβάνεται. Η κάθε μαρτυρία αναδεικνύει διαφορετικές κοσμοθεωρίες, που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα. Ο προύχοντας αντιστέκεται στις αλλαγές που πιστεύει ότι θα ανατρέψουν τους όρους, που διασφαλίζουν την παράδοσιακή τάξη πραγμάτων και μαζί με αυτή τα προνόμιά του. Στα άρθρα του *Απόλλωνα* η διαπραγμάτευση εξελίσσεται ανάμεσα σε δύο νεωτερικούς φορείς.

Σκοπός των αυθαίρετων πράξεων της εξουσίας είναι «*η κατάσβεσις των φώτων, η μεταλλαγή των εξύπνων Ελλήνων εις αυτομάτους μηχανάς*». Παρατηρεί ότι η δίωξη της «αρετής» είναι κυρίαρχη. Ως αρετή ορίζεται η «ελευθεροφροσύνη» και ενάρετοι πολίτες είναι όσοι εργάστηκαν για αυτήν κατά την επανάσταση. Υπό την κυριαρχία των νέων εθνικών αρχών που διέπουν τους προσανατολισμούς της κοινωνίας και του υπό συγκρότηση κράτους, αναδεικνύονται νέοι φορείς. Ό,τι στην προϋπάρχουσα κοινωνικοπολιτική δομή νομιμοποιείται και αναδεικνύεται ως ορθό, καθ'όλα νόμιμο και κοινώς αποδεκτό, μετά την αποσάθρωση του οθωμανικού κοινωνικοπολιτικού συστήματος απαξιώνεται από τη νέα ιστορική συνάφεια.

¹²² Ο.π., σ. 65.

¹²³ Ροτζώκος, ό.π., σ. 39.

Με βάση τις νέες αρχές της νομιμοσύνης όπως ορίστηκαν από την εθνική πραγματικότητα συστήνονται οι νέες ταυτότητες και οι ανάλογες αντιπαλότητες. Έτσι, έχουμε από τη μία τους «ήρωας», τους «πεπαιδευμένους», αμφότεροι ελευθεροφρονούντες και άρα ενάρετοι και από την άλλη *«τους εκτραχηλισθέντας εις όσας ουδέ οι νόμοι επρόβλαψαν ανομίας»*. Ο νεαρός διανοούμενος αυτοπροσδιορίζεται στην εθνική πραγματικότητα και προσδιρίζει τα ετερόκλητα κοινωνικοπολιτικά μορφώματα που αποδεσμεύονται από την ανατροπή μέσω της σύγκρουσης των υφιστάμενων δομών και των πολιτιστικών συνθηκών.

Από το ίδιο τεύχος επιλέγουμε ένα ακόμα άρθρο με τίτλο «τα κατά τον Πόρον». Πρόκειται για τις εξελίξεις σχετικά με τις αναφορές που ζήτησε η κυβέρνηση από άλλα νησιά, *«[...] δια να πολεμήση ηθικώς την Ύδραν, ως προστάτριαν της ελευθεροτυπίας»*, ώστε να αποδείξει κυρίως στους αντιπρόσβει ότι έχει τον έλεγχο των επαρχιών. Την όποια επιτυχία της κυβέρνησης στην απόσπαση τέτοιων αναφορών αποδίδει ο Πολυζωίδης σε δόλια μέσα, αλλά και αυτός ο τρόπος επιτυχίας θα έχει αμφίβολα αποτελέσματα :

*ο χρυσός, αι απειλαί, αι υποσχέσεις των Διοικητών, η μισθωτή ρητορεία, και τα παρόμοια συνήθη του Δεσποτισμού όπλα, κατήντησαν ανίσχυρα πλέον.*¹²⁴

Ο Πόρος τελικά συντάσσεται επίσημα με την Ύδρα και αντί των αναφορών που ζητάει η κυβέρνηση στέλνει επιστολή στον Απόλλωνα με τις υπογραφές πολλών πολιτών, για να ενημερώσει για τα διατρέξαντα στο νησί τους. Πράγματι τους ζητήθηκε να τοπογράψουν «πράξη νομιμοσύνης» προς την κυβέρνηση και ορισμένοι πολίτες υπέκυψαν στις πιέσεις *«ή δι' απειλών και υπόσχέσεων ή δεν ανέγνωσαν διόλου»*. Ο Απόλλων έχει τόση απήχηση, ώστε οι πολίτες να χρησιμοποιούν τις στήλες τους για να επικοινωνούν σε επίπεδο κοινοτήτων. Στην επιστολή των κατοίκων του Πόρου εντοπίζουμε μία ξεκάθαρη άποψη της κυβέρνησης για τους Ύδραίους:

*[...] ως ραδιούργους, κακόβουλους ταραξίας, και προσπαθώντας δια της εφημερίδος των να ταραξούν την κοινωνίαν, και ν' ανατρέψουν την καθεστώσαν τάξιν των πραγμάτων.*¹²⁵

Όταν ένας τόπος διαπραγματεύεται με την κυβέρνηση για τα συμφέροντά του, μεταφέρει στον πολιτικό λόγο του τις διαμεσολαβήσεις και τις ερμηνείες που έχει διαμορφώσει από τις συλλογικές παραστάσεις. Δεν έχει ηθικολογικά κριτήρια αυτή η κατάσταση. Το

¹²⁴ Πολυζωίδης, ό.π., σ. 70.

¹²⁵ Ό.π., σ. 73.

ιδεολογικό χάσμα της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης διαφοροποιεί το «καθεστώς της αλήθειας» για την κάθε πλευρά.

Η ταυτότητα της Ύδρας στην ερμηνεία των κατοίκων του Πόρου και του Πολυζώιδη στοιχειοθετείται από την επιστολή των πρώτων και τα σχόλια του δεύτερου σχετικά με τους χαρακτηρισμούς που διατύπωσε ο Διοικητής Γ. Γλαράκης. Για τους πρώτους η Ύδρα αποτελεί το τελευταίο προπύργιο αντίστασης στην παραβίαση των συνταγματικών δικαίων των Ελλήνων, ενώ για τους κυβερνητικούς συνεπάγεται την απείθεια προς τον «προστάτη-κυβερνήτη». Σε επιστολή του ίδιου του Καποδίστρια προς τους αντιπρόσβεις των δυνάμεων τον Ιούνιο του 1831, που παρατίθεται από τον Δ. Κόκκινο στην *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*¹²⁶ αποτυπώνεται η δική του ερμηνεία για την κινητικότητα στην Ύδρα:

Καταδικασμένος εις το να είμαι εισέτι ο αρχηγός της Κυβερνήσεως του τόπου τούτου, ήθελον νομίσαι ότι ελλείπω εις τα καθήκοντά μου, εάν συγκατατιθέμην εις το να χαρίζωμαι προς ολίγον τινά αριθμόν πολιτών, οίτινες αυτογνωμόνως λαμβάνουσι το δικαίωμα του ν' αντιθέσουν την ίδιαν των όπλων αντίστασιν, και προσέτι την δια των ραδιουργιών, εις την εκτέλεσιν των πράξεων της Κυβερνήσεως, τας οποίας κρίνουνσιν αυτοί παρανόμους. Τα πράγματα έμειναν έως εδώ, και εν τωσούτω είμαι εύελπισ ακόμη, ότι εάν ο ορθός λογισμός και ο υγιής λόγος έχωσιν ακόμη ισχύν εις τον νουν τούτων των κυρίων, το εις το Ναύπλιον ταξίδιόν των δεν θέλει κατασταθή ανωφελές προς την εγκατάστασιν της ευταξίας εις την Ύδραν.

Ο Καποδίστριας καλεί με την αναφορά του τους αντιπροσώπους των δυνάμεων να εκδηλώσουν την συμπαράστασή τους στην κυβερνητική πολιτική του. Δεν θέλει να γενικεύσει την αντίσταση που προέρχεται από το νησί, αλλά την αποδίδει σε διασπαστικές τάσεις μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων, οι οποίες πυροδοτούνται από βρετανικές τακτικές. Εισπράττει την οξεία κριτική και την ευρεία αποδοκιμασία από τον *Απόλλωνα* για τις πολιτικές του στοχεύσεις και πρακτικές. Όσοι θεωρούν εκφραστή τους την εφημερίδα αυτή συντάσσονται με τις αρχές του βρετανικού φιλελευθερισμού και χρησιμοποιώντας ένα ευρέ πλέγμα συμμαχιών με όλες τις ομάδες, οι οποίες για διάφορους λόγους αντιτίθενται στην κυβέρνηση.

Κοινά σημεία στις στοχεύσεις και τις τακτικές παρατηρούνται μεταξύ του *Απόλλωνα* και της πρώτης επιτυχημένης βρετανικής επιθεώρησης *Edinburgh Review*, που το 1802 με την επιρροή των ιδεών του Μπένθαμ, γνωρίζει μια πληθωρική και

¹²⁶ Κόκκινος Διονύσιος Α., *Η ελληνική επανάσταση*, Μέλισσα, 5^η έκδ. Αθήνα, 1967-1969, τ.6, σ. 618-619.

απροσδόκητη δυναμικότητα.¹²⁷ Αντίστοιχα ο *Απόλλων* επιτυγχάνει στο σύντομο χρονικό διάστημα της κυκλοφορίας του να αποκτήσει ασύγκριτο κύρος και ισχύ τέτοια, ώστε να συμβάλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Λανσάρεται επίσης ως ένα ιδιαίτερα φιλόδοξο έντυπο με την προμετωπίδα της πολιτικής και φιλολογικής εφημερίδας, επιδιώκοντας τον ίδιο χαρακτήρα με αυτόν της βρεταννικής επιθεώρησης. Βέβαια, οι αναφορές του Πολυζωΐδη σε θέματα τέχνης δεν είναι συχνές, όπως στην *Edinburgh Review*, ώστε να επηρεάζεται αυτός ο τομέας από τα άρθρα του¹²⁸. Άλλωστε τα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας το 1831 δεν αφήνουν περιθώρια για τέτοιου είδους επεκτάσεις.

Στο 33^ο τεύχος του *Απόλλωνα* οι Υδραίοι με νέα ανοιχτή επιστολή προς την κυβέρνηση, συνεχίζουν τον δημόσιο διάλογο, διατυπώνοντας την δική τους ερμηνεία για τις πολιτικές τακτικές που ακολουθούν και τον τρόπο με τον οποίο τις αντιλαμβάνεται η κυβέρνηση:

[...] Με λύπην και με απορίαν μας εν ταυτώ εμάθομεν από την επιστροφήν των εσχάτως εις Ναύπλιον προσκληθέντων συμπατριωτών μας, ότι προσάπτεται εις ημάς το δι'ενόπλου αντιστάσεως εις τας καθεστώσας αρχάς, δηλ. αντάρχουσιν Δημογεροντίαν· η κατηγορία αύτη με οποιονδήποτε τρόπον και αν έγινε είναι πάντη ψευδής [...] το δε παράξενον είναι, ότι προσάπτεται εις ημάς τιαύτη κατηγορία, ενώ είχομεν δίκαιον προ πολλού ν ακατηγορήσωμεν την παράνομον διάρκειαν της νυν Δημογεροντίας, την θέσιν της διαλύσεως και αμηχανίας, εις την οποίαν έφερε αυτή εαυτήν εις τας παρούσας περιστάσεις [...] η εκλογή νέων μελών δια της οποίας θα θέλει παύσει η υπάρχουσα αταξία εις τας καθεστώσας αστικές αρχάς και η αδίκως προσαπτομένη κατηγορία εις πολίτας μηδόλως επιθυμούντας ή εγκρίνοντας την αναρχίαν, αλλά περί πολλού έχοντας την ακριβή διατήρησιν των νόμων [...].¹²⁹

Η ιδεολογική διάσταση των δύο πλευρών διατυπώνεται με σαφήνεια στο απόσπασμα της επιστολής. Οι Υδραίοι εξηγούν τη νομιμοφροσύνη τους και τονίζουν την αποστροφή τους σε οποιαδήποτε παράνομη πράξη, ενώ η κυβέρνηση θεωρεί αδιαπραγμάτευτη την παραβατική συμπεριφορά τους και τον διασπαστικό ρόλο τους. Όσο για το έντυπο, το οποίο προωθούν με ζήλο στα άλλα νησιά, προσδεμένο με την προπαγάνδα συγκεκριμένων ιδεολογικών αρχών, αποτελεί όργανο αυτών που επιθυμούν την ανατροπή της τάξης και άρα το «κακό» του λαού. Επιπλέον οι σχέσεις των φιλελεύθερων

¹²⁷ Τζουρμανά, ό.π., τ.1, σ. 246-247.

¹²⁸ Ό.π., σ. 247.

¹²⁹ Πολυζωΐδης, ό.π., σ.74.

της Ύδρας με τους Άγγλους ομοϊδεάτες τους συνεπάγεται απειλή, καθώς είναι γνωστή η αντίθεση της Αγγλίας στην επιλογή Καποδίστρια από την αρχή της εκλογής του, ενώ η καλλιέργια αρνητικού κλίματος στο εσωτερικό ενισχύεται από τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής της Αγγλίας.

Η επιρροή που ασκεί η εφημερίδα στα νησιά αποτυπώνεται στο με αρ.36 τεύχος του *Απόλλωνα*. Επίσημα οι κάτοικοι της Νάξου και της Άνδρου επιλέγουν την εφημερίδα για να τοποθετηθούν. Οι δεύτεροι δημοσιεύουν δύο επιστολές: προς τους Υδραίους, προς τον Κυβερνήτη και προς τον συντάκτη του *Απόλλωνα* μία έκκληση για δημοσίευση των σταλθέντων. Η επιστολή προς τους Υδραίους αποτελεί μία σύντομη δήλωση συμπαράστασης στον αγώνα για σύγκληση εθνικής συνέλευσης. Προς τον Κυβερνήτη διατυπώνουν τις προσδοκίες τους:

*[...] να συγκαλέση τη νόμιμον Εθνική Συνέλευσιν, δια να αναθεωρήση αύτη και τελειοποιήση το πολιτικόν του σεβαστού ημών Έθνους Σύνταγμα, και να συζητήση και αποφασίση η αυτή περί της μελλούσης μονίμου της πατρίδος αποκαταστάσεως και εν γένει περί του κοινού συμφέροντος [...].*¹³⁰

Η έκκληση απευθύνεται στον Κυβερνήτη και τον προτρέπει να εγκαταλείψει την «άδικη» άποψη που έχει σχηματίσει για τους νησιώτες και να ενισχύσει με τις αποφάσεις του την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία των θεσμών, που προέκυψαν κατά την επανάσταση και ψηφίστηκαν στις εθνοσυνελεύσεις. Με το ίδιο σκεπτικό απευθύνονταν οι Υδραίοι στην πελοποννησιακή Γερουσία, κατά τη διάρκεια του αγώνα προτρέποντας τους τοπικούς άρχοντες να ενταχθούν στη νομιμότητα και τη νέα πολιτική τάξη, τις οποίες εκφράζει η κεντρική διοίκηση.¹³¹ Στην παρούσα περίπτωση οι Υδραίοι φαίνεται να μην υποτάσσονται στην κεντρική εξουσία προβάλλοντας το τοπικό επί του εθνικού. Ωστόσο, επισημάναμε τις διαφοροποιήσεις της αστικά προσανατολισμένης κοινωνίας των νησιών έναντι των παραδοσιακών σχημάτων που επικρατούν στην Πελοπόννησο. Οι κανονικότητες έχουν ανατραπεί από την επανάσταση και έχουν συσταθεί διαφοροποιούμενοι προσανατολισμοί στους κόλπους της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό τα άτομα και οι συλλογικότητες επαναπροσδιορίζουν τις συνθήκες της ύπαρξής τους, έτσι στα 1831 συγκεντρώνονται στην Ύδρα άτομα, που καθορίστηκαν από το πολιτικό και πολιτισμικό βίωμα της επανάστασης και φέρουν αυτή τη συνθήκη ως αδιαπραγμάτευτη.

¹³⁰ Ο.π., σ. 79- 80.

¹³¹ Ροτζώκος, ό.π., σ. 271-272-273.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- Ανωνύμου Έλληνας, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, σχόλια-εισαγωγή Γ. Βαλέτας, Αποσπερίτης, Αθήνα, 1982.
- Δεληγιάννης Κανέλλος, *Απομνημονεύματα*, στη σειρά «Απομνημονεύματα αγωνιστών του '21», Τσουκαλά, Αθήνα, 1957.
- Πολυζωίδης Αναστάσιος, *Ανέκδοτα Κείμενα από τον Απόλλωνα*, επιμ. Γ. Μαρκόπουλος, Κουλτούρα, Αθήνα, 1971.
- Πολυζωίδης Αναστάσιος, *Ο Απόλλων*, εφημερίς της Ύδρας, Πολιτική και Φιλολογική, Φωτοτυπική ανατύπωση Η. Ρίζου- Βερναρδάκη, Τ. Καρανικόλα, Αθήνα, 1971.
- *Σύνταγμα της Ελλάδος του 1844*, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 1995.

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ

- Αλεβιζάτος Νίκος, «Τα συντάγματα του Αγώνα, 1821-1828», στο: Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.3.
- Ανδριάκαινα Ελένη, *Το «νόημα του '21» στα Απομνημονεύματα του Φωτάκου*, Αθήνα, 1999.
- Βαρφής Κωστής, *Το ελληνικό ναυτικό κατά την καποδιστριακή περίοδο, Τα χρόνια της προσαρμογής*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα, 1994.
- Γιακωβάκη Νάσια, «Στον ορίζοντα της Ευρώπης», στο : Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.3.
- Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Η απαρχή της συγκρότησης του σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, μετ. Κ. Κουρεμένος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2002.

- Ευαγγελίδης Χ., Ζακυθινός Δ. κ.α., *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Πυρσός, Αθήνα, 1932, τ. 20.
- Gellner Ernest, *Εθνικισμός, Πολιτισμός, Πίστη και Εξουσία*, μετ. Λ. Παπαδάκη, επιμ. Κ. Λιβιεράτος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002.
- Gunner Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1836*, μετ. Θ. Παρασκευόπουλος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2004, τ.1.
- Καρδάσης Βασίλης, *Έλληνες Ομογενείς στη Νότια Ρωσία, 1775-1861*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1998.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο : Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.2.
- Κόκκινος Διονύσιος, *Η ελληνική επανάσταση*, Μέλισσα, 5^η εκδ. Αθήνα, 1967-1969, τ.6.
- Κουμαριανού Αικατερίνη, «Ελληνικός Τύπος, 1821-1828», στο : Συλλογικό *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1700-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τ.3.
- Κρεμμυδάς Βασίλης, *Ελληνική Ναυτιλία, 1776-1835*, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδας, Αθήνα, 1985.
- Λέκκας Παντελής, *Η εθνικιστική ιδεολογία, Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, 2^η έκδ. Αθήνα, 1996.
- Λούκος Χρήστος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1988.
- Λούκος Χρήστος, «Η δίωξη της εφημερίδας ο Απόλλων», *Ο Ερανιστής*, 9 (53), 1971.
- Λούκος Χρήστος, «Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων», *Ιστορικά*, 1(2), 1984.
- Πέτρου Σταμάτης, *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, επιμ.-εισαγωγή Φ. Ηλιού, Εστία, Αθήνα, 2002.
- Petropulos J.A., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, μετ. Ν. Διαμαντούρος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1985, τ. 1.
- Πολίτης Αλέξης, *Ρομαντικά χρόνια, Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Ε.Μ.Ν.Ε.- ΜΝΗΜΩΝ, 3^η εκδ., Αθήνα, 2003.
- Rosen Frederick, *Ο ελληνικός εθνισμός και ο βρετανικός φιλελευθερισμός*, μετ. Μ.- Χ. Χατζηϊωάννου, Κ.Ν.Ε.- Ε.Ι.Ε, Αθήνα, 1998.

- Ροτζώκος Νίκος, *Πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις στο εικοσιένα : οι προύχοντες της πελοποννήσου*, Αθήνα, 1996.
- Τζουρμανά Γιάννα, *Βρετανοί φιλελεύθεροι και ριζοσπάστες μεταρρυθμιστές, ο Τζέρεμυ Μπένθαμ και η ελληνική επιτροπή του Λονδίνου (1823-1826)*, Αθήνα, 2007.
- Weber Max, *Κοινωνιολογία του Κράτους*, εισαγωγή-μετ. Μ. Κυπραίος, Κένταυρος, Αθήνα, 1988.